Ketabton.com

پښتانه

د افغانستان په شمال کې

PROPERTY OF ARIC
Established 1989

(د مقالو ټولګه)

د ډاکټر م. جاوېد په زيار

۱۳۸۳ل

لړلیک

۱- سریزه	الف
۲- د پښتنو لرغوني استوګنځي	۱
۳- ښنمېدلې امریکا	۱۴
۴- د اکثریت او اقلیت تیوري	۱۹
۵- کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې	۴۷
۶- نه مې هېرېږي چې...	۶۰
۷- شمال د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی	۷۷
۸- پښتانه، د بشري تاریخ لویه برخه	۸۷
۹- راتلونکې، د تېر په څېر	۹۸
۱۰- پښتانه د افغانستان په شمال کې	۱۰۸
۱۱- د افغانستان قومي ژبني جوړښت	۱۲۲
۱۲- راتلونکې لویه جرګه او انتخابات، تشویشونه، اټکلونه	۱۳۷
۱۳- د افغانستان اوسنی ژبتوکمیز رغښت	۱۴۷
۱۴- د افغانستان په شمال کې د پښتنو وژنې او ځورونې	۱۴۸
۱۵- د قعلهٔ جنګي قصابه	۱۵۴
۱۶ - د شبرغا ن په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې	۱۷۲
۱۷- د جنرال د قتلونو دښته	۱۸۲
۱۸- د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو حالت	۱۸۹
۱۹- د مزار ټولوژنه، په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه	۱۹۳
۲۰- په شمال کې د شمالي ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت	۱۹۷
۲۱- تصویر خبرې کوي (البم)	۲۰۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه:

د کتاب نوم : پښتانه د افغانستان په شمال کې
(د مقالو ټولګه)
مهتمم : ډاکتر م. جاوید
خپرندویه ټولنه : د ساپي د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز
چاپ ځای : د ساپي د پښتو څیړنو او پراختیا مرکز
د چاپ نېټه : ۱۳۸۲ هـ. ش – ۲۰۰۳ م
تلیفون او فکس: ۰۹۱ – ۵۷۰۴۵۰۶

مننه

د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز موسسس، په پښتو او پښتونولۍ مين ښاغلي امام الدين ساپي څخه ډېره مننه چې دغه کتاب يې په خپلې شخصي پانګې د مرکز لخوا. وړيا چاپ کړو.

ډاکتر م. جاويد

مننه او کور ودانی

په ګران هېواد افغانستان کې نن ګڼې لوړې دولتي څوکۍ او پوستونه د داسې کسانو په واک کې دي، چې له اره پر ملي وحدت باور نه لري، خو له دې ټولو سره سره افغان ولس د خپلو بادرده شخصیتونو سربښندنې چې د هېڅ ډول کرسیو لېونې نه دي، نه شي هېرولی. په دې لړ کې د ګران ورور ښاغلي [redacted] لورېینې او خدمتونه د ملي ادب او ثقافت په ټینګولو کې خپل ځای لري. چې د ګڼو ملي آثارو په خپرولو سره یې د دې مظلوم ولس د محکومې ملې ژبې لاسنیوی کړی دی او زه هم په ځانګړې توګه ترې مننه کوم چې د دې ټولګې مالي لګښت یې پر غاړه واخېست.

د دې کتاب ټولو لیکوالو ته هم کورودانی وایم چې زما بلنه یې منلې، خپلې مقالې او لیکنې یې ماته له خپلو بوختیاوو سره سره پر وخت رسولې دي.

له ښاغلي ډاکټر ف. نرنګي او ملګرو څخه یې هم ډېره مننه، چې د دې ټولګې د ځینو لیکنو په ټایپ کې یې له ما سره مرسته کړې.

له منلي ورور ښاغلي اشفاق څخه په ځانګړې توګه مننه کوم او کور ودانی ورته وایم چې د ډېر لیکنو په ټایپ، سمون، ډیزاین او د یو شمېر مقاله په تصحیح کې یې له ما سره ډېرې بې خوبۍ وګاللې او پرته د دوی له هڅو د دې کتاب خپرول ما ته ګران و.

همدا ډول له ښاغلي محمد آصف ننګ څخه مننه کوم چې د کتاب په اړه یې د ځینو عسکونو په چمتو کولو کې په ورین تندي سترېا وګالله.

د یادونې وړ بولم چې دا ټولګه بویه یوه نیمه میاشت پخوا خپره شوې وای، خو د پښتو ژبې یو ډېر نازولي شاعر او لیکوال او همداراز یو بل پیاوړي لیکوال چې دواړو ته یې د دې ټولګې ډېرې مهمې برخې سپارل شوې وې، "نه" و نه ویل، خو زما له پرله پسې ټلیفونو سره سره یې د "هو" ویلو ژمنه هم ترسره نه شوه او کتاب ځکه وځنډول شو. له دوی نه هم ډېره مننه.

په پای کې یو ځل بیا دې د ټولو کور ودان.

په مینه او درناوي

ډاکټر جاوید

ددې کتاب د خپرولو ضرورت

ګران لوستونکي په دې خبر دي چې " د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز" د تاسيس يوازنی موخه د مورنۍ ژبې پښتو تعميم او پراختيا ده. د فرهنګ دښمنو عناصرو له خوا د پښتو ژبې د ېر غنيمت ـ پښتو علمي کتابونه وسوزول شول او په تيره د پوهنځيو پښتو ژبي محصلين په دغه برخه کې له زياتو ستونزوسره مخامخ شول؛ نو د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د خپلې علمي شورى د پريکړې له مخې د هغو کتابونو چاپولو ته د لومړيتوب حق ورکړ، چې ژبې ته علمي شتمنۍ وربخښي او يوه ژبه په هغه وخت کې د زياتې پاملرنې او مراجعې ژبه ګرزي چې علمي کتابونه ولري او لوستونکي ترې څه واخستلی شي. لکه څنګه چې د ژبې ژوند د قوم ژوند دی دغه راز هغه ژبه ژوندۍ پاتې کيدای شي چې داسې علمي کتابونه ولري چې لوستونکي ترې د ماخذ او مراجعې په توګه کار واخستلی شي. "د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز"د پورتنيو دلايلو سره سره هغه وروستۍ ناخوالې چې په وروستيو پيښو کې په شمال کې زمونږ پښتانه ورونه ورسره مخامخ شوي دي په داسې حال کې "پښتانه د افغانستان په شمال کې" کتاب په خپله مالي پانګه چاپوي چې د ستر پښتون، نر پښتون او لوی پښتون محترم محمد ګل مومند بابا يوه مياشت وروسته ۳۹ کاله له وفات نه تير يږي؛ نو څکه يې ددغه ستر پښتون د اروا د خوشاليدلو په خاطر دده روح ته ډالۍ کوو او زمونږ مرکز دا حق لري چې ددې کتاب ټول حقوق ځانته محفوظ وساتي.

په پښتني درنښت

په جـهان د ننګيــالي وي دا دوه کــاره
يـا بـه وخـوري ککـرۍ يـا بـه کـامران شي

د ساپي پښتو څېړنو او پراختيا مرکز
موسس امام الدين ساپي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د امریکا تر نامشروع او وحشیانه بمباریو وروسته، د تش په نامه لويې جرګې او د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهرشاه تر راستنېدو دمخه یو شمېر هېوادوالو تمه لرله، که چېرې په ټول هېواد کې سم لـه لاسه سوله ټینګه نه شي، نو هرو مرو به دربیمه سقاوي هم نه ورپېښېږي او بې وزله هېوادوال، په تېره بیا پښتانه به له شویو او روانو بشري بخولو بیا قرباني ځکه نه کېږي چې په دې ځل د نړۍ د بشري حقوقو تش په نامه ستر مدعیان چې د شمالي ټلوالې د جنایتکارانو قیضه او پړۍ په لاس کې لري، د تېر په څېر به د افغانستان په شمال کې د طالب په نامه پښتون وژنې، ډلوژنې او پر ضد یې د نورو بشري جنایتونو مخه نیول کېږي یا په بله وینا تاریخ به بیا نه تکرارېږي.

خو لکه څنګه چې څرګنده شوه، د امریکا پـه مرسته راوستل شوې شمالي ټلوالې د هېواد، سیمې او نړۍ په کچه د پښتون ولس او ملي ژبې ورکولو ته په ډېره علني او برینډه توګه متمې بډ وهلې او د یوې لویې پلان شوې دسیسې پر اساس پل پر پل منظم پر مخ روان دي، چې په ترڅ کې یې هر ډول افغاني، اسلامي او بالاخره بشري معیارونه تر پښو لاندې کړي.

پـه لومړي پړاو کې چې د بون غونډه پـه لړ کې نیسي، د نظار شورا عبدالله او یونس قانوني پـه ډېره سپین سترګي د افغانستان غوڅ اکثریت "پښتانه" لـه ۶۳٪ د خپلو ستمي مشرانو په حوالـه ۳۸٪ ته راښکته کړل. د ایران او روسیې پـه ملګرتیا یې په سورو نارو د نړۍ په ټولو رسنیو کې دغه غلط او جعلي سلنې (فیصدی) ومنلې او خورې یې کړې او په همدې بهرنۍ غونډه کې په ګلتوري لحاظ پښتانه په نشت یا صفر کې راوستل شول.

دامریکا له بمباریو وروسته او دلنډ مهالي حکومت په بهیر کې د هېواد په ګوټ ګوټ کې دپښتنو وژنې، له کورنو ،کلیو او بانډو یې شړ. پر عزت او ناموس یې تېري کول، په جنوبي برخوکې امریکایانو ته د طالب او القاعده په نامه دغلطو راپورونو په ورکولو سره شمالی ټلوالې وکولی شوای پښتانه لانور وځپي او خپلې منګولې دهیواد دشمالي ټولوالې. خو په تیره بیا دنظار شورا (دیوې ولسوالۍ) شورا په انحصار کې ولویږي. تر څو دویمه مرحله، بشپړتیایي پړاوته ورنژدې کاندې.

دلنډ مهالې اداري په اوږدوکې مخالفینو دومره وکولی شوای چې " ملي ژبه" له رسمیاتو لرې کړي، دلوړو زده کړو وزیر یې پر وړاندې کرکه وښیي، دټولو ملي ارګانونو لکه پوهنځیو،وزارتونو او ادارو پښتو نومونه پر ایراني ډوله پارسي واړوي.لکه داطلاعاتو او کلتور وزارت پر وزارت اطلاعات وفرهنګ، دښوونې او روزنې وزارت پر وزارت معارف ونومول شو .لنډه دا چې پښتو دهېواد په تاریخ کې تر دې بریده په شعوري او ښکاره توګه محکومیت ته را ټیټه شوې نه وه، چې پر غربدلو یې د هیواد په شمالي ولایتونو کې په زرګونو پښتانه په شهادت ورسېدل او لسګونو زره بې کوره او در په دره شول.

پر همدې مهال په افغانستان کې دځینو شمالي ولایتونو چې لږ شمېر اوسېدونکي لري، ګڼ شمېر ولسوالۍ جوړې شي اویو شمېر یې پر دې هڅه کې دي چې ان یوه ولسوالۍ پر ولایت بدله کاندي.

دویم پړاو دتش په نامه لویې جرګې په بهیر کې پر محمد ظاهر شاه د کودتا او دمنځمهالۍ اداري پر لا ډېر انحصار پای ته رسېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پر بلـه خوا په داسې حـال کې چې پښتانه تر دې بريده محکومېږي او رټل کېږي چې د افغانستان په شمال کې خپل هويت او اصليت نه شي څرګندولی، د نظار شورا لا د سرشمېرنې چيغې هم وهي.

که چېرې پښتانه د دې ناوړه دسيسې درېيم پړاو مخه پر خپل يووالي او سياسي شعور و نه نيسي چې د نوي اساسي قانوني تصويبېدل په لړ کې نيسي او د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد قومي تصفيه په شدد سره روانه ده، نو د پښتنو نژدې راتلونکې هم توره تياره برېښي او دا منځمهال اپارتايد به پښتانه لکه په هندوستان او ايران کې له هرډول سياسي او کلتوري ډګر څخه د تل لپاره له هر څه نه بې برخې شي او بې هويته کاندي.

ځکه ما د يو شمېر پوهانو او د نظر له خاوندانو په ملتيا وپتېيله چې د افغانستان د شمالي سيمو پر پښتنو او ځينو نورو حياتي مسايلو د ګرانو هېوادوالو د ذهنيت روښانولو او په ګران هېواد کې د سولې او ملي امنيت د پياوړتيا لپاره د مقالو دغه ټولګه راوباسم.

ومن الله التوفيق

د. ج

PROPERTY OF ACKU 11551

استاد حبیب الله رفیع

د پښتنو لرغوني استوګنځي

بلخ

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې لومړنی مرکز

و پاچا د بلخ
بلخې درې ـ درې
شینکي رودونه
و پاچا د بلخ

د پښتو دا سروکی د هغه وخت یادونه کوي، چې بلخ وړان و، سمسور و، د پښتنو پاچایي په کې وه او د پښتنو د مېشتېدنې او تولېدنې مرکز و. له بلخ سره د پښتو او پښتون اړیکي د هغه له نامه څخه را نښلي، ځکه د بلخ زوړ اوستایي نوم بخدي دی، چې له پکهت، پخت، یا پښت څخه جوړ شوی دی. په پښتونخوا کې اوس هم ډېر داسې نومونه شته، چې هم د سیمې لپاره وي او هم د قوم لپاره، لکه: اپرېدی، مومند، ځاځي، منګل، ځدران، وردګ او نور چې هم د سیمې نومونه دي او هم په هغه سیمه کې د مېشت قوم، له همدې امله بلخ یاد هغه زوړ شکل پکت او پښت د داسې سیمې نوم و، چې اوسېدونکي یې (پښتانه) وو.

پښتنو همدلته لومړنی ځل د حکومت په نامه سیاسي موسسه جوړه کړه او همدلته یې د خپل تمدن بنسټ کېښېښود. سپین تمان یانې سپین تومن(پاک نژاد) "زردشت" همدلته وزېږېد او همدلته یې داسې دین ټینګ کړ، چې د یوه خدای "اهوره مزدا" په ستاینه او د شیطان "اهریمن" په غندنه ولاړ و. انسانانو ته د ده د تګلارې او لارښوونې اساسي ټکي. ښه ګڼنه. ښه کړنه او ښه وېینه وه. ده خپلې لاهوتي او الهامي سندرې د ګاڅونو په نامه راپرېښودلې، چې دده اندونه، لارښوونې او تعلیمات په کې نغښتي دي.

د زردشت د ګاڅونو ژبه اوستا ده ا و د ګاڅونو او زردشت د پیدایښت وخت څېړونکو له درې نیمو تر څلورو زرو کلونو وړاندې بللی دی. ژبپوهان عقیده لري چې پښتو له اوستا سره د خپلوۍ ژور اړیکي لري او زیات پوهان چې پر پښتو او اوستا یې ژوره څېړنه کړې، نظر ورکوي چې اوستا د پښتو مور او یا په بله ژبه د پښتو زوړ شکل دی. پر دې اساس هغه چا چې په اوستا خبرې کولې، پښتانه وو، چې په دې کې په خپله سپین تمان، زردشت او د ده اسلاف بلخي پېشدادیان چې یما یې مشر او د واکمنۍ موسس و، شمېرلای شو.

تاریخ په پخو سندونو د اوستا او پښتو تړون او د بلخ او پښتنو تړون یادوي، زردشت به خلکو ته بلنه ورکوله او لارښوونه به یې ورته کوله چې د رمه دارۍ او مالدارۍ له ژوند څخه د کښت او کرخوا ته مخه کړي، هماغه وو چې دوی دغې خوا ته مخه کړه او د یوه پاخه فرهنګ بنسټ یې کېښېښود.

د اوستا ډېره لرغونې او پخوانۍ برخه ګاڅونه دي او ګاڅونه د زردشت هغو الهامي سندرو ته ویل کېږي، چې دده لارښوونې په کې خوندي دي. د پښتنو په لرغوني ادب او روان ولسي ادب کې د ګاڅونو معنوي او شکلي ریښې په څرګند ډول شته او په واز کومې ګواهي کوي چې پښتو او اوستا مور او لور او یا د یوې ژبې دوه تاریخي ډولونه دي.

پخوانیو آریایانو د کورنۍ ډېرښت او پنځېدنې ته زیات ارزښت ورکاوه، نو ځکه به یې خدای ته لاسونه په دعا پورته کول او د سړیو د ډېرېدو غوښتنه به یې ترې کوله.

یو ویدي سرود په دې باب داسې مناجات لري:
لوی خدای د ژوندون واکمن دی،
د ټولو څښتن دی
ښاغلې کورنۍ سرو ته ورکوي
خدایه موږ ستا مریي یو
بې اولاده، بې ښېګڼې مو مه وژنې!
په ګاثونو کې له داسې یوه سرود سره مخامخېږو.
"خدای دې له خپلې ځواکمنۍ څخه موږ ته کښت او کار راکړي،
څومره په خپلو څلوربولو او سرو کې زیاتوالی راولو!"
پښتانه هم د سرو د ډېرښت د ډېر مهم ګڼي او په دې برخه کې د ډېټ نیکه مناجات د همدغو سرودونو پایځوړ بللای شو:
(دا وګړي د ډېر کړې خدایه!
لویه خدایه، لویه خدایه!...)
دوی د سرو له ډېرښت نه دوه هدفونه درلودل، یو دا چې د خپل هېواد د پراخو ځمکو د آبادولو لپاره کار ترې و اخلي او بل دا چې د پردیو د تېري په وخت کې د خپلې سیمې او هېواد دفاع وکړي، دا ځکه چې هغه وخت هم دوی د ایرانیانو، تورانیانو، یونانیانو او نورولـه بریدونو سره مخامخ وو او اوس هم پښتانه لـه مغلو، انګریزانو، روسانو او نورو سره مقابلې ته وخت پر وخت اړ شوي دي.
د اوستا او پښتو د سندرو د مطالبو لـه نژدېوالي پرته د اوستایي سندرو د جوړښت اصول د پښتو په ولسي ادب کې په ژور ډول پاتې دي او خصوصاً کاکړۍ غاړې خو یې داسې جوړښت لري،چې تقطیع یې د ګاثونو لـه ځینو ټوټو سره کټ مټ یـوه ده او همداسې درواخلـئ د میندو او ماشومانو سندرې. د ګڼو تاریخي، ادبي او فرهنګي سندونو په رڼا کې ګورو چې بلخ د پښتنو د پنځېدنې او مېشتېدنې لومړنی مرکز دی. همدلته یې د کرنې او سیاسي تشکل بنسټ ایښی، همدلته یې لـه تېریو سره مقابلـه کړې او تېرونیو تـه یې ما تـه ورکړې. همدلته یې خپل ادبي بنسټونه ایښي او پاخه کړي او همدلـته یې خپلې فرهنګي شتمنۍ زېږولې دي. او یو خوا بل خوا

خواره شوي دي. د بلخ په باب مشهوره ده چې بلخ دعلم مرکز و. خو شاو خوا ته يې دومره علم وښانده چې ده ته پاتې نه شو. نو همداسې بلخ د پښتنو مرکز هم و، چې دومره ترې ولېږدېدل، چې ده ته هېڅ پاتې نه شول او اوس چې کوم پښتانه په کې شته، هغه له نوروځايونو څخه ورلېږدېدلي دي او داسې ښکاري چې لېږدېدنې د پښتنو ازلي برخه ګرځېدلې وي.

مور کې مه راته قهرېږه
د ارمانجنو کډې تلې . ورو وتمه

غــــور

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې يو بل مرکز

تر مېلاد درې نيم زره کاله وړاندې د آريايانو يوې برخې په پخوانې پکتي، پښتي، بخدي يا اوسني بلخ کې د پاچايي په نامه سياسي دولتي موسسه جوړه کړه او دخپل سياسي تشکل، تجمع او تمرکز لپاره يې دا ځای و ټاکه.

د لرغونپوهنې، ژبپوهنې، ادبپوهنې، تاريخپوهنې او وګړوپوهنې په رڼا کې د دې خلکو زياته برخه پښتانه وو. خصوصاً اوستا چې د زردشت يا سپين تومان په وسيله مهمه ديني او ادبي ژبه شوه، د اوسنيو ژبخېړونکو د څېړنې له مخې د پښتو زوړ شکل و. چې د زمانې په تېرېدو سره يې نننۍ بڼه غوره کړې ده. په دې برخه کې ګاڅونه چې د زردشت د خپلې خولې سرودونه دي، په اوسنۍ پښتو ژبه او ادب کې هم ژورې لغوي ريښې لري او هم يې ادبي ډولونه او اندونه زموږ په موجوده لرغوني او اوسني ادب کې موجود دي.

د پښتو دا سياسي تشکل او تمرکز دا مانا نه لري. چې دوی پر همدې ځای را غونډ وو. بلکې د دوی زيات خېلونه او قبيلې د اوسني افغانستان په نيمه غربي برخه کې چې مرکزي شمال لوېديځې جنوب لوېديځې او

لوېديځې سيمې په کې شاملې دي. د اوسني بلوچستان تر پښين، پورې او د سليمان غره تر لمنو پورې د مېشتېدنې او لېږدېدنې په ناپايه بهير کې روان وو. په بلخ کې ددوی لږخېلونه بزګر او کښتګر شوي وو او نور زيات خېلونه يې پووندهاو کوچيان وو چې د ښو ورشوګانو په لټه به له يوه ځايه بل ته بلل. د بلخ. غور. زابل، هلمند، کندهار، مرغو. پښين او بورې لارې به يې سره نغښتلې او د پسرلې، اوړي، منې او ژمي د مېشتېدنې سيمې به يې سره بېلې وې.

د مېشتېدنې او لېږدېدنې دا کاروانو نه د زمان په اوږده او پلنه غېږ کې لا تر ننه هم راروان دي او اوس يې هم شمېره دوه نيم مليونو تنو ته رسېږي، خو په افغانستان کې د کمونستانو خونړۍ واکمنۍ او د روسانو وحشيانه تېري د کوچيانو د مېشتېدنو او لېږدېدنو دا بهير ددوی د عامو وژنو له امله غړند کړ. که څه هم د کوچيتوب عنعنه يې غلې نه کړای شوه. خوددوی د مېشتېدنې او لېږدېدنې لارې او مسيرونه يې بدل کړل.

په بلخ کې د يما پاچا د واکمنۍ په وروستيو وختونو کې د هاک يا سهاک چې عربو ضحاک ثبت کړی، له ده سره د يوه رقيب قدرت په توګه رامنځته شو: د اوستا په مذهبي متونو کې دا سړی زيات کړل شوی او د اهريمن ا ستازی بلل شوی دی. دده له لا سه د بلخي پشيد اديانو پاچايي نړېدلې او يما د زابل پاچا ته پناه ترې وړې ده.

اوستايي متونو د دهاک اصلي ځای بوری ښودلی، چې په اوسني بلوچستان کې د سليمان يا کسې غره په لمنو کې يوه پرته سيمه ده، دده کورنۍ په غور کې واکمني جوړه کړه او په سلګونو کلونو يې خپلواک حکومتونه په کې درلودل.

په دې توګه موږ تر بلخ را وروسته غور د پښتنو د سياسي، مدني او بلدي ژوند دويم مرکز ګڼلای شو.

روايات وايي چې سور او سام د ياد شوي دهاک ورونه وو. سور يې مشر و، او د غور امارت ورته رسېدلی و او سام يې کشر ورور و چې د لښکرو سپه سالاري ورسپارل شوې وه. ددوی وزارت تر اسلام د مخه د غور په منديش کې په پېړيو، پېړيو امارت درلود.

د غور سیمه دغرونو په لړیو پوښلي سیمه ده او په غور نوم هم د پښتنو د غره په ارتباط پرې اېښودل شوی. چې پاچایانو ته یې غور شاهان وایي او عرب دا سیمه "جبال" او پاچا یې د ملک الجبال په نامه یادوي او همدا راز دغو خلکو ته سوري او یا سوریان د ملک سور له امله وایي چې نسبتي نوم دی او د سور مانا بیا لمر وه. ځکه چې ددې ځای خلکو د لمر لمانځنې دین درلود.

ددې سوریانو یو بل حکمران بستام د بهنباد زوی و. چې د شغنان، بامیان او تخارستان پر غرونو یې حکم چلاوه او د فردوسي په قول د کابل مهراب کولا چې د لمر کورنۍ په مانا دی هم د همدې ضحاک له نسله و.

د اسلامي دورې په اوایلو کې د سوري کورنۍ حکمران شنسپ د خدنګ زوی و. ددغه نامه ترکیب له شین او اسپ څخه دی، چې دهغه وخت پښتنو د اسونو د ځواکمنۍ له امله دا ډول نومونه اېښودل او د چا په نامه کې به چې داسې ترکیب و هغه به ځواکمن او پیاوړی و. چیني سیاح هیوان څنګ، شین اسپ د افغانستان د شمالي او ختیزو برخو د اسونو عالي جنس بولي.

د غوریانو ددورې نامتو مورخ قاضي منهاج سراج جوزجاني لیکي: ملک شنسپ د حضرت علی (کرم الله وجهه) د خلافت په دوره کې ایمان راوړ او له اسلامي خلافت سره ژمن شو. دې د غور لومړنی حکمران دی چې په اسلامي دوره کې پېژندل شوی دی. تر ده سل کاله راوروسته ددې کورنۍ مشر امیر پولاد و. ده له خراساني ابومسلم سره د بني امیه و په ماتولو او د عباسیانو په واکمنولو کې لویه مرسته وکړه او د غور لښکرې یې د ابو مسلم ملاتړ ته ور ولېږلې. تر امیر پولاد وروسته دده زوی امیر کروړ د جهان پهلوان په ۱۳۹ هـ ق کال د غور په مندېش کې امیر شو. خپله پښتو ویاړنه یې را پرېښوده.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نه شته
په هندو سند او په تخار او په کابل نه شته
بل په زابل نه شته
له ما اتل نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

غشي مې ځي لکه برېښنا په مېرځمنو باندې
په ژوبله يو نيم يرغالم پر تښتېدونو باندې
په ماتېدونو باندې
له ما اتل نه شته

***

زما د بريو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ و په وياړ
داس له سوومې ځمکه ريږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ايوادونه او جاړ
له ما اتل نه شته

***

زما دت ورې تر شپول لاندې دي هرات او جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په اودوم
زه پېژندويم په روم
له ما اتل نه شته

***

پر مرو زما غشي لوني ډارې دښن راښخه
د هريرود پر څنډ و ځم تښتي پلن را ښخه
رپي زړن را ښخه
له ما اتل نه شته

***

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداري مې لوړ واى د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه
له ما اتل نه شته

***

خپلو وګړو لره لور پېرزوينه کوم
دوى په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لویو غرو مې وینه دروميي نه په خندو په تال
نــړی زما ده نوم مې بولي پر دریځ ستایوال
په و رځو شپو میاشتو کال
لـه مـــا اتـــل نـــه شته

***

دا مېړنی او ادیب پاچا په ۱۵۴ هـ ق کال د پوشنګ په جنګونو کې مړ شو او تر ده وروسته یې زوی امیر ناصر ایوادونه ضبط کړل او د غور. سور بست او زمینداور پر سیمو واکمن شو.

د غوریانو پر پښتونوالي ډېر سندونه شته. نومونه یې پښتو دي. د پښتو ادب لومړنی انګازې لـه همدغو غرونو څخه راپورته شوې او ټول کورني او باندیني محققین او سوریانو ژبه پښتو او دوی پښتانه وو.

د څېړونکو لـه روایاتو څخه دا هم زباتېږي چې د غـور د لـرغونو واکمنانو اصلي ژبه زند یا هماغه اوستا وه، چې د بلخ د واکمنو ژبه وه او بیا د زردشت په وخت کې ادبي او دیني ژبه شوه او اوس هغه د پښتو زوړ شکل ګڼل کېږي، خو غوریانو زردشتي دین نه و منلی او مخکې لـه د ې چې دا دین را منځته شي. دوی لـه بلخي پېشد ادیانو سره دښمن شوي وو، دا دښمني لکه ځینې کسان چې غوریان بېخي بل نسل ګڼي، د پردیتوب لـه امله نه وه بلکې دا دښمني لـه هغو تربګنیو څخه راولاړه شوې وه چې په پښتنو کې اوس هم شته او خصوصاً د قدرت او واک په سر سره وران شوي وو. د پښتنو یوازې دوې پاچایي نه وې بلکې په زابل او نورو سیمو کې یې هم واکمنی جوړې کړې وې او د تجمع او سره ټولېدنې مرکزونه یې درلودل، چې زابل ته د یما پاچا ورتلل په خپله دا ټکي روښانه او د پښتنو د خورو. ورو واکمنیو نقشه انځوروي.

د غـور دنـګ غـرونه د سـوري پښتـنو د اوکـوب، پـرتم او بـرم لـرغونی شاهدان دي. دوی د غور په هره برخه کې لـه یوې خوا دغور د ساتنې لـه پـاره پاخـه سـنګرونه جـوړ کـړي وو اولـه بلـې خـوا یـې د خلکـو د ژونـد او هوسـایې لـه خاطر دغـور پـه ګـوټ، ګـوټ کې ښارونه ودان کړي وو او په دې ښارونو کې یې د هنر په ګوتو ښکلې ماڼۍ او اسمانڅکې ودانـۍ جـوړې

کړې وې، منده پش، آهنګران، فیروزکوه، استیه، زرنی، زمینداور، بامیان او بیا وروسته غزنې د غوري سوریانو د تاریخ د بېلابېلو وختونو، بېلابېلو موسمونو او بېلابېلو واکمنو پلازمېنې او ښهرک، تولک، خیسار، شلنګ، فخرآباد، خوابین، سیفرود، خلج، روزګان، ګزیو، تمران، غازان، والشتان، لجوران او نور د غور تاريخي ښارونه، کلاوې او حصارونه وو.

ددې کورنۍ روڼ تاریخ د امیر پولاد، امیر کروړ او امیر ناصر تر واکمنۍ وروسته یوه لنډه موده پوتیاده کې دی، امیر بنجی، شنسپ د نماران زوی هغه واکمن دی چې د هارون الرشید د خلافت په وخت کې د غور واکمن و.

همدا وخت په غور کې یوې بلې کورنۍ هم د واکمنۍ دعوه درلوده. چې د یشنپانیانو په مقابل کې په شیشانیانو یادېده ددې کورنۍ مشر شیش د بهرام زوی و د غور خلکو دوی ته مشوره ورکړه چې بغداد ته د عباسي خلافت دربار ته ولاړ شي خلیفه که هر یوه ته د غور واکمنی حواله کړه هغه به ددوی واکمن وي. همداسې یې وکړل. خلیفه بنجي ته واکمني او شیش ته د پوځونو مشري ور وسپارله، دوی بېرته راستانه او په خپلو، خپلو چارو بوخت شول.

سوری د محمد زوی د بنجی د کورنۍ یو بل واکمن و چې د صفاریانو معاصر و، دده زوی محمد بن سوری داسې وخت واکمنۍ ته ورسېد چې د غور په ګاونډ غزني کې د سامانیانو د نامتو سالار الپتګین له خوا د غزنویانو د واکمنۍ بنسټ اېښودل شوی و او سلطان محمود د غزنوي ستر واکۍ یعنې امپراتورۍ په جوړولو بوخت و، ده غوښتل چې په ټول افغانستان او ټوله سیمه کې یوه لویه ستر واکي جوړه او وړې وړې واکمنۍ را نسکورې کړي. ده په دې لړۍ کې پر غور هم پوځونه ور وخېژول.

سلطان محمود غزنوي په ۴۰۱ هـ ق کال دخپلو دوو پیاوړو جنرالانو ادتونتادش حاجب او ارسلان جاذب په مشرۍ غورته درنې او په وسله پورې لښکرې ولېږلې. په یوه تنګه دره کې د پر لږ شمېر غوري سپاهیانو ددوی له مخه یې مورچې جوړې کړې وې او زیاتې شپې یې د سلطان لښکرې دلته ایسارې کړې، دغور خلکو قومي لښکرې را ټولې کړې او نژدې وه چې

غزنوي لښکرې ماتـه وخوري دا وخت سلطان محمود په خپله لـه نورو لښکرو سره مرستې تـه راورسېد اوتـر اوږدو جګړو وروستـه يـې غـوري لښکرې په شا وتمبولې، محمد سوری د آهنګران لويه نظامي کلا تخليه کړه او لـه خپلو لـس زره ژوبلورو سره په ميدان يې دغور لـه لوړو غرونو کې سنګرونيو، سلطان محمود تـه د دوی ماتول سخت شول. لـه جنګې ضدعي نه يې لـه کار راخيستو سره په شا تګ وکړ، غوري لښکر لـه سنګرونو نه را پاڅېدل په دوی پسې را روان شول خو چې لـه خپلو سنګرونو نه لېرې شول محمودي لښکرو بېرته مخ پـرې را وګرځاوه دوی يـې مات کړل او محمد سوري بندي ونيول شو.

غوري واکمن تـه اسارت تر مرګه درونږ و. د غزني په محبس کې يې زهر چې دخپلې ګوتمۍ تر غمی لاندې يې ځای په ځای کړې وو وخوړل او لـه نړۍ څخه يې سترګې پټې کړې، غوري شاعر شيخ اسعد سوری په يوه بوللـه کې دده سويې ويرنه وويله او دغور دا لويه غمېزه يې داسې انځور کړه:

د فلــک لـه چارو څه وکړم کوکار
زمولوی هر ګل چــې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېــديا غوړېده وي
ريژوي يې، پاڼې کانــدې تار په تار
د هر مخـونه د فلک څــپېړه شنه کا
د هر ســرونه کاتر خاورو لانــدې زار
د واکمن لـه سره خول پريباسي مړ شي
د بې وزلو وينې توی کاندي خونخوار

چې تر يوه اوږده تشبيب وروسته مطلب ته را رسېږي او وايي:

زموږ پر زړونو دی نن بيا يو غشی وويشت
ودې ژوبلــلـه پــه دې غشــــي هزار
پــــر سوريو باندې وېر پريووت لـه پاسه
محــمد واکمن چې ولاړی. په بل دار
يو دار شو امير په لا س د ميرخـمـنو
انتقال يې وکــړ قــبر لـه بــد وار

پـر سـماو یـې ودان آهـنګران و
په تیکنه و پر درسـت جـهان اوښـار
د محمود د ژوبلورو له لاس کښیووت
چـې غـزنه ته یې باتلي په تلوار
ننګیالیو لره قـید مـړینه ده ځکه
سـه یې والوتله هسک ته پـه دې لار
تـر نړی یې غوره خاورې، هدیره کا
د زمـریو پـه بیړو کله وي ښوار
په دې وېر د غور وګړي تورغري سول
په دې وېر رڼا تـیاره شـوله د ښار

د غور د ماتم حالت انځوروي او بیا فلک ته خطاب کوي:

لاس دې مـات شه ای فلکه چې دې وکـا
محمد غونـدې زمـري د مړینې ښکـار
شین زړګی فـلکـه ولـې لا ولاړ یـې؟
اې د غـور غرونـه په څه نه شـوی غـبار
مځکې ولـې پـه ریږدلو نـه پـریوزې
لاندې باندې شه چـې ورک شي دا اشعار
چې زمري غـونـدې واکـمن ځي له جهانه
چـې ښوک نه کړي په نـړی باندې قرار
سخ پر تا دی محموده د غـور لـمـر وې
پـه نـړی بـه نه دي ستا دعدل سـار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګ یـې مـړ شوې
هـم پـر ننګه دې پـر ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وېر کاندي ویرمن شول
هـم پـه ویاړي سـتـا په نوم ستا پـه تبار
لـه جـنـت دپـر وه تـون زمـورږ واکـمنه
هـم پـه تـادې وي دېر لـور دغـفار

ځيني مورخين ليکي چې سلطان محمود غزنوي پر غور باندې دا لښکر کشي ددې لـه پاره کولې چې د غور خلک مسلمانان کړې او غور ته اسلام ورسوي خوحقيقت دادی چې غور ته د اسلام سپېڅلې دين ډېر پخوا راغلی و او د غـور واکمنو د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت لـه دورې نه د خلافت لـه مرکز سره ښه او تاوده اړيکي درلودل. نو ځکه د سلطان محمود غزنوي دا بـريدونه د غـور د خلکـو د مسلمانولو لـه پـاره نـه وو بلکـې ده غوښتل چې پـه سيمه کې د يـوې لويـې سترواکۍ بنسټ کښېږدي چې همداسې هم وشول.

د محمد سوري لـه ماتې سره د غوريانو مستقله واکمني ختمه شوه او د غـور اوبسـت سيمې چـې د غوريـانو پـه لاس کـې وې د غـزنويانو لاس تـه ولوېدې. لـه دې سره هم غـزنوي سلطان غورتـه کوم نـوی والـی ونـه لېږه، بلکې هماغـه د محمد سوري زوی امير ابو علي يې چې ده ته تابع شوی و په غـور کـې خپـل تـر لاس لانـدې امـير وټاکـه خو بيا هـم د غـور د واکمنې کورنۍ نور غړي په څو کې وو او د وخت انتظار يې يوست.

امير عـباس د غـور يـو غيرتـي شـهزاده و چـې يـو ځـل بـيا يـې د غـور خپلواکي را ژوندۍ کړه، د غزنويانو اطاعـت تـه يې غـاړه کښېښنبوده او د خپـل تـره امير علي تـر بـندي کولو وروسته يې په غور کې خپلواک حکومت پيـل کړ او لـه همدې امله امـير الکـامل يا بشپړ واکمن وبلل شو. ده د غور پـه منديش کې د غوريانو د لوی مشر ضحاک يا سهاک لرغوني کلا لـه سره جوړه کړه او همهلته يې يوه شاهي ماڼۍ هم ودانه کړه او په دې توګه يې د خپل قومي غرور او دغور د وياړ ځلي دنګ کړ.

سـلطان محمـود لـه خـپلو نـورو سـتونځو سـره سـره بـيا هـم د غـور لـه بيانيولو نـه تېـر نـه و. ده پـه ۴۱۱ شهزاده مسعود تـه وظـيفه ورکـړه چـې لـه هرات نـه پـه غـور لښـکر ور روان کـړي، نومـوړي تـر بـريد وړانـدې د جروسي واکمـن تـه يـو هـيات ور ولېږه او دوه تـنه غوريـان يـې هم ورسره ملـه کـړل چې هلتـه د هـيات ترجمانـي وکـړي، دا پېښـه ابوالفضل بيهقي همهغه وخت ثبت کـړې او مورخينـو د نـورو سندونو تـرمونـدل کـېدو وړانـدې دا ددې دلـيل ګـاڼه چې دغوريـانو ژبـه لـه غـزنويانو نـه بېلـه او پښتـو وه نـو ځکـه د تـرجمان پـه

وسیله خبرې کېدې خو د پټې خزانې موندل کېدو نه یوازې دا روښانه کړه چې د غوریانو ژبه پښتو وه بلکې دا یې هم وښوده چې د غور دربار د پښتو ادب لرغونی مرکز و او همدلته و چې دامیر کروړ ویاړنې او د شیخ اسعد او ښکارندوی فصیحو او بلیغو بوللو. د ادب نړۍ ته سترګې وغړولې او د پښتو ادب بنسټونه کېښودل شول.

هو! مسعود استازو غوریانو ته د ویرولو ډک پیغامونه ورکړل چې باید د امیر اطاعت ومني خو غوریانو ورته وویل: امیر ډېر غلط فکر کړی چې ګواکې دا سیمه او دا خلک داسې دي چې څوک دې پرې ورشي او نړۍ تېردې شي. را دې شي و دې ګوري چې دلته تورې دي، وسلې دي او ډېرې دي. بیا هم د غور د یوې برخې اوسېدونکو د مسعود له لښکرو سره درنې جګړې وکړې او په پای کې مات شول او ددوی مشر هغه سیمې چې د غرجستان له شارانو نه یې نیولې وې غزنویانو ته ور پرېښودې. خو امیر عباس تر ډېره وخت د غور د مرکزي برخو واکمن و. تر پایه یې د غزنویانو سلطه ونه منله او مقابله یې ورسره وکړه څو چې ابراهیم غزنوي یو ځل بیا یو، درنه حمله پرې وکړه، د جنګ په ډګر کې ژوندي ونیول شو او دامیر محمد سوري غوندې یې ژوندې غزنې ته بوته او د غور واکمني یې بیا هم دده ایل شوي زوی امیر محمد ته وسپارله.

که څه هم ځینې مورخین لیکي چې امیر عباس پر خلکو ظلم کاوه او د غور خلکو له غزنوي پاچا نه دلیکونو په وسیله وغوښتل چې ورشي او دوی ته له دې ظالم پاچا نه نجات ورکړي خو حقیقت دادی چې دا لښکر هم د همهغو لښکرکشیو سلسله وه چې د سلطان محمود له وخت نه یر غور پیل شوې وې او غزنویانو غوښتل چې د خپلې ستر واکۍ د ټینګتابه له پاره غور د تل له پاره د خپلې ستر واکۍ جز وګرځوي او د غور خپلواک حکمرانان ختم کړي.

پوهاند اکاډېمسن عبدالشکور رشاد

خښمېدلې امریکا

دې غریب افغانستان ته امریکا ده خښمېدلې
په دې هوډ کې ورسره برېتانیا ده پارېدلې

امریکا یوازې نه ده اروپا ورسره مله ده
تباهي د خوار افغان یې په سلا ده پټېیلې

د خښمونو سیلاوونه، ماتوي د هوښ بندونه
تل په دې مبارزه کې، هوښیارتیا ده تښتېدلې

دولتو ته خښمېدلي مستر بوش وکښله کرښه
ول(۱) پر دوست او پر دښمن موږ دا دنیا ده نن وېشلې

بادران د سپینې خونې د تیارو اهریمنان سول
دې د شر او شور خدایانو زموږ رڼا ده راوژلې

هرڅه چې زموږ دوست دی، زموږ صفو ته به رادرومي
چې را نه شي، د دښمن د لاس امسا ده موږ ګڼلې

دښمني د افغانانو د انګلو امریک رضا ده
اوس خو ګټه پر محور د دې رضا ده څرخېدلې

څوک له بېرې، څوک له تمې، څوک له عذره په پسې دي
امریکا چې په دنیا کې دا سرنا ده ږغولې

استوي د جنګ میدان ته. دولتونه خپلې ډلې
څوک یې اوس دي په تکل کې چا پخوا ده رالېږلې

لوټکې چا تحفه کړې، چا پېکش کړله ټانکونه
جاسوسي په دې غورځنګ کې چا و چا ده ورمنلې

ځینو لارې ورته ورکړې، ځینو ځمکې کړې د مرستو
ورکوي څوک میدانونه چا فضاء ده وربخښلې

څوک باروت او ځینې تېل ورته راوړي ځینې پېلوځې
دا لمبه چې زموږ په ملک کې امریکا ده لګولې

چې ضعیف یم د جهان ټکې پر ما باندې رالوېږي
په نړۍ کې بدبختي په پچه زما ده را ختلې

ګروېږه وي یې، سوځوي یې، ځوبلوي یې، قتلوي یې
دا پر ضد د پښتنو، توره ببلا ده پاڅېدلې

که ښارونه دي که کلي لېونو سپو دي داړلي
د بشر وینو ته تږو، دا وبا ده راښکارلې

که جونګړه د ادې ده، که خپره د دادا ده
زموږ د قرن بشر دوسته اتیلا ده راسوځلې

د مظلومو انسانانو په سرو وینو ژرندې ګرځي
د بېوسو په سرو اوښکو ښار، بېدیا ده لمبېدلې

دلته بورې، دلته ورارې، دلته کونډې يتيمان دي
دلته چيغې، دلته وير، دلته ژړا ده اورېدلې

دلته ځېرې ګرېوانونه، دلته ساندې دي سوګلې دي
جنازه چې د خوښيو د خندا ده مرګ اېستلې

ژوندونونه يې پايمال کړل امنيت سو لګد کوبه
دلته شر، دلته فتنه، دلته غوغا ده تورېدلې

تباهيو د عراق او فلسطين مظلوم ته ځيو سه
اى پښتونه! دغه تکه اوس پر تا ده رالوېدلې

جامعه د افغانانو دغه درويشت کاله کېږي
په ځورو ده ځورېدلې، په جفا ده ژړېدلې

د بشر د حق غوښتنې، د زړه سويو ادعاوې
عدل و رحم و خواخوږيو چليپا ده پر راکښلې

واى(۲) دفاع د تمدن کړو ازادي له فنا ژغوروي
مګر دوى افغانستان ته نن فنا ده رابللې

کله وايي: مور جنګ کې راولو بشر ته سوله
کله وايي (۳) صليبي جنګ دى کليسا ده مور ژغورلې

د نيويارک او واشنګټن وترورېزم، خو دا نه دى
چې په وينو د پښتون يې پښتونخوا ده رنګولې

ترې د اوښکو سين روان دى، ترې د وينو سيل بهېږي
دا صفحه زمور د تاريخ چې هر ترسا ده راليکلې

دا جذبــــه د خودخواهـــــی ده، لېوتـــــوب د انـــــتقام دی
د خښمـــــنو زلزلــــه یــــې چــــې بقــــا ده لړزولــــې

خودغرضه رهبران یې دخله نه دي په کړکېچ کې
د پــــردو مداخلــــو چــــې زمــــوږ بــــنا ده نړولــــې

وایــــي پېــــنځه زره تــــنه امــــریکایان دي تلــف ســــوي
طــیاره چــې تــر ســرتېر مصــري عطــاء ده جــنګولې

دروېشــت زره افغانــان یــې قربانــي کــړل د دې پېښــې
و جــنون تــه خښمېدلــې امــریکا ده رســېدلې

عدالـــــت، بـــــرادري او مســـــاوات د حـــــق پالـــــنه
پــــه عمــــل کــــې دغــــه هــــره ادعــــا ده شــــرمېدلې

ناامیندی دي، نامرادی دي، شپه او ورځ ځوانیمرګی دي
خــوشـالي لــه پښتونخوا نــه پــه رښتیا ده لېږدېدلې

چـــې پـــنجه لـــه زورور ســـره چـــا ده ازمویلـــې
د هغـــه کمـــزوري لېچـــه خامخـــا ده دردېدلـــې(۸)

خود بـه نـه تولېږي مړي، خود یې ملک په وینو رنګ وي
د قـوي لـه جوغـه غـاړه چـې هـر چـا ده غړولـې

خـود بـه سوځي د غښتلو د خښمونـو پـه اورو کـې
هغـه چـا چـې غلامـي د امـریکا ده نامنلې

د وطــــن د خــــرخولو بازارونــــه ښــــه تــــاوده دي
پــــه ایمــــان د سیاســــي کټــــو ســــودا ده اوس پســــندلې

ځانې ګټې چې به تل تر ملې ګټو جارېدلې
دا جذبه د قدرتونو استسقاء ده راوژلې

د انګرېز پلی لښکر يې د بګرام ميدان ته راوست
فرانسه وايي: مزار ته مونږ سپاه ده راوستلې

نن هغه ښه راغلې وايي د کفارو تور لښکر ته
چې پرون يې سره سپاه د روس پلا پلا ده ځغلولې

له پردو به څه ګله کړو، ځای د وير دی ځاې د شرم
چې زمونږ خپلو په کفارو زمونږ لوا ده پرځولې

کسات خېژي، نه پاتېږي، دا دنيا دغه يې دود دی
دا نکته په پښتنو کې له پخوا ده ازمويلې

د انګرېز او امريکا د دولتونو مريې توب دی
زه ګمان کړم خپلواکي مو نن سبا ده بايلودلې(۳)

۱- ول= ويل.
۲- وای= وايي.
۳- بايلودلې= بايللې
× د د سعدي شيرازي د دې بيت ژباړه ده:
هر که با فولاد بازو پنجه کرد
ساعد سيمين خود را رنجه کرد

ډاکټر عبدالحی نیازي

د اکثریت او اقلیت تیوري

لږ ترلږه له څلوېښتو کالونو را په دېخوا د اقلیت او اکثریت مسئله په پرله پسې توګه د افغانانو تر منځ د یوې سیاسي لانجې په ډول راپورته کېږي او دا مسئله کله ناکله د دولت په سطحه هم مطرح کېږي، خو د تېرو حکومتونو له خوا دا مسئله افغان ولس ته نه ده جوته شوې، نو ځکه دا د اکثریت او اقلیت مسئله د عام ولس تر منځ په اجمالي توګه او سیاسي ډلو تر منځ او خصوصاً د غیرپښتني سیاسي ډلو له خوا د ګوندونو په سطحه په ځانګړې توګه مطرح کېږي. نو ځکه په کار ده چې د اقلیت او اکثریت مسئله داسې رابرسېره شي چې له یوې خوا د افغان ملت د جوړېدو په بهیر کې کوم خنډ پېښ نه شي او له بلې خوا د افغانستان وګړي هر یو په اګاهانه توګه د خپلې اتنیکي ریښې او په اوسني افغانستان کې له خپل ټولنیز او سیاسي موقف سره اشنا وي. دلته په اجمالي توګه د افغانستان د قومونو جوړښت او سیاسي کړو وړو ته یوه لنډه کتنه کوو.

اکثریت یعنې څوک؟ پښتون، افغان، پټان، روهي او سلیماني کلمات په مترادفه توګه د پښتنو لپاره د مختلفو اقوامو له خوا استعمال شوي دي، خو پښتانه خپل قومي هویت پښتون او خپله سیمه پښتونخوا بولي او په اوسني افغانستان کې پښتانه په سیاسي لحاظ خپل ملي هویت افغان بولي او پخپل افغانیت ویاړي. د معتبرو شمېرنو (احصائیو) پر اساس د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله پښتانه د افغانستان د ولس اکثریت برخه جوړوي. پښتانه

هغه اریایي قبایل دي چې په دویم میلادي کال کې د خپلې ټولنیزې او سیاسي ودې په لحاظ دې مرحلې ته رسېدلي وو چې پخپله سیمه کې یې سیاسي نظام رامنځ ته کړ. هغه د کنشکا پاچاهي نظام و چې په ژمي کې یې پلازمېنه (پایتخت) په پېښور کې او په دوبي کې د کابل په باګرام کې وه. همدغه پښتني قبایل وو چې په شپږم میلادي کال کې د نوې کالو لپاره له فراه څخه تر کابله پورې د اعرابو په مقابل کې وجنګېدل. بالاخره د اسلام مقدس دین یې ومانه، خو د اعرابو سیاسي واک یې ونه مانه، چې په نتیجه کې د اسلام مقدس دین د تدریس لپاره د اموي امپراتورۍ له خوا په زرګونو تنه اعراب د پښتنو سیمو ته ولېږدول شول چې نر نن ورځ پورې په افغانستان کې اوسېږي. له زرو کالو را په دېخوا د پښتنو تاریخ ټولو ته جوت دی، پښتانه په حکومت جوړولو کې دننه په افغانستان کې او د باندې تر امپراتورۍ جوړولو پورې تجربې لري. د سلطان محمود په لښکر کې د پښتنو برخه یو څرګند واقعیت دی چې د سومنات په جنګ کې د پښتنو برخه په دې شعر کې ښه تمثیلېږي.

ترک و نامرد واړه ودانګل له نام و ننګه
یو زه پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

سلطان محمود د ترک نژادو عسکرو په زور له پښتون سره سخت ظلمونه او ناروا وې وکړې، په ملتان کې نصر لودي ته یې ماتې ورکړه او د پښتنو ریښې یې له ملتان څخه وویستې او په غور کې یې د شیخ اسعد سوري په شمول ټول پښتانه خانان بندیان کړل. په کلتوري لحاظ ترک نژاده سلطان محمود د فارسي ژبې په تحکیمولو کې ستر رول ولوباوه. دا چې پښتنو ولې د سلطان محمود واک ومانه علت یې دا و چې محمود د اسلام او جهاد شعار پورته کړی و خو په پای کې پښتنو له ترک نژاده کورنۍ څخه خپل کسات واخېست او د غور پښتنو د ترکانو ریښې له غزنې څخه د تل لپاره وایستلې.

پښتانه د خپل تاریخ په اوږدو کې د جګړې ستر تاریخ لري له سکندر، عرب، چنګېز، تیمور سره جنګېدلي دي. د هرات تیموریان د شارخ په مشرۍ په کابل کې د یوسفزو اوه سوه خانان د مېلمستیا پر وخت ووژل او

ټول یوسفزي او ګڼ شمېر نور پښتانه له کابل څخه وشړل شول او ټول سوات او مردان ته ولاړل. تر نن پورې کابل ښار بیا یو پښتني ښار نه دی شوی. د شارخ وراره بابر چې د هند د مغلي کورنۍ د واک بنسټ ایښودونکی و، خپل ټول عمر له پښتنو سره په جنګونو کې تېر کړ. خو یوسفزو د بابر واکمنۍ ته سر ټیټ نه کړ. د هند له مغلې دولت سره د پښتنو جنګونه د پښتنو سیاسي فرهنګ جوړوي.

د ایران له فارسیانو سره د پښتنو جنګونه د پښتونخوا د تاریخ یوه بله برخه جوړوي. پښتنو د فارسیانو په مقابل کې خپله خاوره ساتلې ده، خو له بده مرغه په فرهنګي ډګر کې په هرات، فراه، زرنج. غور او بادغیس کې ګڼو پښتنو خپله مورنۍ ژبه له لاسه ورکړه، همداراز د افغانستان پرله پسې دولتونه په دغو سیمو کې د پښتو ژبې او پښتني کلتور د بیا ژوندي کولو لپاره هېڅ ډول هڅه نه ده کړې.

پښتانه د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره تر نن ورځې توره وهلې چې په افغانستان. هند او پاکستان کې ډېر روښان تاریخ لري.

هند ته د انګرېزانو له راتګ سره سم د پښتنو د بخت ستوری له ځلا ولوېد. پښتنو د خپل تاریخ او سیاسي ژوند په بهیر کې د انګریزانو له خوا تر ټولو لوی تاوان ولید او هغه دا و چې پښتانه او د افغانستان خاوره د (۱۸۴۲ - ۱۹۱۹) کلونو په ترخ کې په دوو برخو ووېشل شوه چې نن د ډیورنډ کرښې په نامه یادېږي او افغانستان د خپلې خاورې پنځه دېرش فیصده خاوره او څلوېښت فیصده نفوس له لاسه ورکړ. خو په لروبر پښتونخوا کې د یووالي احساس لا تر اوسه پخپل قوت پاتې دی.

له روسانو سره په جګړه کې پښتنو د افغانستان د نورو قومونو په پرتله لویه ځاني، مالي او سیاسي صدمه ولیده. نو ځکه پښتانه د افغانستان د کډوالو او مجاهدینو اکثریت برخه جوړوله. پښتانه افغانستان او افغاني ملي هویت ته سخت وفادار. د ملي یووالي او رښتني وروروليۍ غوښتونکي دي. د پښتنو سیاسي ډلې په افغانستان کې د مرکزي نظام ناري وهي. د افغانستان په تاریخ کې د تاجکانو ټولنیزه او سیاسي برخه

(تاجکان در مسیر تاریخ) یوازینی کتاب دی چې د افغانستان تاجکانو د سیاسي او ټولنیز ژوند په هکله زما لاس ته راورسېد. دا کتاب د یو شمېر ایراني، تاجکستاني، روسي او افغاني لیکوالو د مقالو مجموعه ده. له بده مرغه د دې مقالو مرتب کوونکی میرزا شکور زاده او بلال عمار د (تاجکان در مسیر تاریخ) نوم ورته غوره کړی، چې په واقعیت کې دا کتاب یو علمي اثر نه، بلکې د مخالفت او عکس العمل په توګه د (افغاستان در مسیر تاریخ) او (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) کتابونو د نومونو او محتوایاتو پر ضد ترتیب شوی دی. د دې کتاب په مقدمه کې د دې پر ځای چې د افغانستان د تاجکانو اتنیکي ریښې او قومي جوړښت څرګند کړي، په صراحت سره یې پر پښتنو باندې تېری کړی او په لمسوونکې توګه یې د پښتنو پر ضد لیکلي او په افغانستان کې قومي تاوتریخوالی زیاتوي. د مثال په توګه په مقدمه کې داسې راغلي: "از قرن شانزده تا هم اکنون، تاریخ افغانستان مملو از اغتشاشات، هرج و مرج، کشتار و مرګ، استقرار حکومت قبیله سالاری و زوال عنصر شهرنشینی و تفوق کوه و صحرا بر شهر است. وقتی حکومت از دست شهر نشین ها خارج شد و بدست قبایل کوه ګرد و بیابان ګرد افتاد، جنګهای خونین و کشتار عظیم د سته جمعي و قتل و غارت و ناامنی ګریبان ګیر این کشور شد... در کنار، حملات و هجوم های اقوام نیمه وحشي و حاکمیت نظام تک قبیلوی..."

د دې بې خبره لیکوال په ځواب کې باید ووایو چې په اوه لسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې په افغانستان کې د ښارنشینانو کوم حکومت په کابل، کندهار، هرات، بلخ، بدخشان، بامیان، تخار او چاریکار کې موجود نه و چې د پښتنو د وحشت او بربریت په وجه وران شوی وي او نه خو پښتنو په ثمرقند، بخارا، دوشنبې باندې حملې کړې دي، بلکې په اوولسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې د افغانستان خاوره د ختیز له لوري د هند د مغلو له خوا او د لوېدیځ له لوري د ایران د صفویانو تر پرله پسې بریدونو لاندې نیول شوې وه، چې پښتنو د دواړو یرغلګرو پر وړاندې په لره او بره پښتونخوا کې په ولسي مقاومت لاس پورې کړ، چې غلجي پښتنو شاه حسین صفوي ته په اصفهان، او درانیو د احمد شاه بابا په مشر

هندي مغولو ته په ډيلي کې ماتې ورکړې. د افغانستان په خاوره کې نه غلجي پښتنو (هوتکيانو) او نه خو درانيو پښتنو د افغانستان د کوم قوم پر وړاندې جنګېدلي دي.

(تاجکان در مسير تاريخ) د افغانستان د تاجکانو د قومي او اتنيکي ريښې په هکله علمي او ګټور معلومات نه ورکوي او يوازې د فردوسي شهنامې په اشعارو بسنه کوي او يا د سمرقند، بخارا او تاجکستان د تاجکانو په اړه خبري کوي، خو په مجموعي توګه دا کتاب د تاجکانو په هکله چې پښتانه ورته دهګان وايي. ليکي: (کلمه - تاجيک - که در متون قديمي به صورت تاژيک و تازک نيز به کار رفته است اعراب و مسلمان غير عرب راتازي و ترکان انهارا تاجيک کې ناميدند. ايرانيان تاجک ها را قومي ايراني مې دانند. زه د (تاجک در مسير تاريخ) د روسي او ايراني مقالو په اساس داسې مستفيد شوم چې تاجک يا تازک يا تاژک يو اتنيک نه بلکې هغه غير عرب او غېر ترک مسلمانان دي چې عرب ورته عجم او ترک ورته تازک ويلي دي، چې واحده اتنيکي ريښه نه لري، بلکې واحده ژبه لري يعنې (فارسي - دري) په دې کې کېداى شي چې ګڼ شمېر اقوام شامل وي چې لـه فارس نژاده اقوامو څخه شروع تر ترک نژاده فارسي ژبي - سمرقند، بخارا او د افغانستان فارسي ژبي، چې د دوی اتنيکي ريښې او قومي جوړښت پوره نه دي څرګندې شوې، دوی يوازې ژبنی هويت لري، خو د تاجکانو تر نامه لاندې ديګان، يو شمېر هزاه ګان، يو شمېر فارسي ژبي پښتانه، فارسي ايماق، ازبکان، هندي او کشميري مسلمانان، عرب او سادات عرب شامليږي چې په دري ژبه خبرې کوي. په معاصر افغانستان کې په ملي او سياسي لحاظ تاجک يو افغاني قوم دی چې په افغانستان کې د هستوګنې په لحاظ ژور تاريخ او غني کلتور لري، ژبه يې دري، قومي هويت يې تاجک او ملي هويت يې افغان دی.

د افغانستان د تاجکانو د نفوس دقيق شمېر متاءسفانه معلوم نه دی. کله چې روسان پر مرکزي اسيا باندې مسلط شول لږ تر لږه د يو مليون وګړو په تعداد تاجک، ازبک، ترکمن، تاتار او قزاق افغانستان ته کډوال شول او اکثريت يې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې او ځينې يې په

کابل کې مېشت شول. د افغانستان حکومت د اسلامي ورورولۍ له مخې نوموړو کډوالو ته افغاني تابعیت او هویت ورکړ، خو نن همدغه د مرکزي اسیا مهاجرین داسې شمال وایي چې د دوی خاوره وي او همدغو خلکو نن د افغانستان د تجزیې لپاره د فدرالي نظام نارې سورې پورته کړې دي چې دا ډېره ناسپاسي ده، دا خلک په شمال کې د افغانستان پښتنو ته ناقلین وايي، خو خپل ځانونه د مرکزي اسیا مهاجرین نه بولي او د فدرالیزم نارې وهي.

دلته په اتنیکي او کلتوري لحاظ دوې مسئلې سره ګډې شوې دي: په اتنیکي لحاظ تاجکان د افغانستان اصیل اریايي قوم دی چې د تاجک قوم اتنیکي ريښې، قومي جوړښت او ځانګې په هکله ما کوم علمي معلومات تر لاسه نه کړل، خو د اجمالي معلوماتو پر اساس د افغانستان تاجک قوم حد اقل درې ځانګې لري: رګاه، فورمولي او کشمیري. په کلتوري لحاظ د افغانستان تاجکان، هزاره ګان، یو شمېر ازبکان او ترکمنان، سادات، چارایماق، قزلباشان او یو شمېر پښتانه چې په دري ژبه خبرې کوي، په ځينو احصایو کې ټول په قومي لحاظ تاجک درج شوي دي.

په کلتوري لحاظ د احمد شاه بابا او تیمور شاه له دولتونو راپه دېخوا فارسي ژبه حاکمه رسمي او دولتي باندې بدله شوې ده. د هوتکیانو د حکومت له مخه د افغانستان خاوره د هند د مغلي دولتونو او د ایران د صفوي دولتونو له خوا تر تېرې لاندې وه او کوم منظم دولتي نظام موجود نه و.

د افغانستان په سیاسي ډګر کې د افغانستان د تاجکانو لومړنۍ برخه

د افغانستان په ټولو دولتي او اداري چارو کې د افغانستان تاجکانو بې له کوم تبعیض او امتیاز څخه په لویه کچه برخه لرلې ده. د مثال په توګه د امان الله خان د دولت نایب السلطنه عبدالولي دروازي و. ډاکتر یوسف د افغانستان د دیموکراسي دورې لومړنی صدراعظم و. د حبیب الله کلکاني د حکومت پر مهال کې داسې اسناد نه شته چې حبیب الله کلکاني ادعا کړې وي چې ده د تاجکانو حکومت دې جوړ کړې وي. له بلې

خوا که چېرې په غزني کې غلجي پښتانه (اندړ او سليمان خېلو) د حبيب الله کلکاني په پلوۍ نه وي درېدلي نو ډېر احتمال يې درلود چې د کندهار دراني او د هزاره قوم سرتېري د امان الله خان په پلوۍ د حبيب الله کلکاني عسکرو ته په غزني کې ماته ورکړي، خو امان الله خان شخصاً له دې جګړې څخه مخنيوی وکړ. حبيب الله کلکاني د کابل د ښاريانو تر منځ ډېر منفور و او هېڅ ډول محبوبيت يې نه درلود. په کابل کې عام خلک جبيب الله کلکاني (د بچه سقو) په نامه يادولو او دا شعر چې له سقوي دوران څخه پاتې دی د کابل د خلکو احساسات ځرګندوي:

تاملک محسن شغال ماده والي گشته است... بهر ما مور و ملخ قوم شمالي گشته است.

د معاصر افغانستان په تاريخ کې د کورنۍ جګړې تر پيل پورې داسې کوم اسناد نه شته چې د افغانستان تاجکان، د تاجک قوم په نامه د سياسي واک د تر لاسه کولو لپاره په مشخصه توګه په کوم اقدام لاس پورې کړی وي او يا مشخصاً د تاجک تر عنوان لاندې په افغانستان کې کوم حکومت موجود وي.

د اقليت او اکثريت د تيوري بنسټ ايښودونکي

د ګوندونو په سطحه د لومړي خل لپاره (د خلق، ديموکراتيک ګوند) څخه په کال ۱۳۴۷ هجري شمسي کې د قوميت په بنا دوه انشعابونه رامنځ ته شول. لومړی د ببرک کارمل په مشرۍ د پرچم ډلګۍ او دويم د طاهر بدخشي په مشرۍ چې وروسته يې د (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان.... سازا) بنسټ کېښود. د خلق له ګوند څخه جلا شوي فرکسيونونه په ټولنه کې د ستميانو په نامه شهرت وموند. همدغه مهال دی چې د دولت له چوکاټ څخه بهر د قوميت له عنصر څخه د يوې سياسي الې په توګه کار اخېستل کېږي. د پرچم ډلګۍ په سياسي ادبياتو کې پښتنو ته بې فرهنګه اکثريت او تاجک ته بافرهنګه اقليت وويل. خو طاهر بدخشي له دې نه هم وړاندې ولاړ او احتمالاً د روسانو په تحريک او مرسته په منظمه او سيستماتيکه توګه د قوميت پر بنا د يو سياسي

سازمان (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود، چې تر اوسه پورې د افغانستان د کورنۍ جګړې ایدلوژیک محور جوړوي.

د طاهر بدخشي ماسکو پلوه مارکسیسټ لېننستي ډلې په تړلنه کې د ستمي، ستم ملي ډلې په نامه شهرت وموند. ستمیان د ملت او ملي یووالي په مفکوره باندې معتقد نه و او داسې یې استدلال کاوه چې افغانستان د قومونو او ملیتونو مجموعه ده او هر قوم باید چې په جلا جلا توګه خپل سیاسي، اقتصادي او ټولنیز برخلیک وټاکي او د قوم پر بنسټ فدرالي نظام رامنځ ته شي. طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د خپل تحلیل په دوام کې زیاته کړه چې پښتانه په افغانستان کې یو ظالم، غاصب او ستم ګر قوم دی او د افغانستان نور قومونه تر ستم لاندې اقوام دي، نو ځکه د افغانستان خلکو دوی ته د ستمیانو لقب ورکړ. د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې د اکثریت او اقلیت تیوري د ستمیانو له خوا مطرحه شوه، چې وروسته روسانو د خپل تېري پر مهال دې تیورۍ ته ماتریالستیکي بڼه ورکړه او روسان په دې لټه کې شول، چې غیر پښتانه قومونه په نظامي، سیاسي او ټولنیز لحاظ وروزي.

د ناڅرګندو دلایلو له امله په ۱۳۵۶ کال کې د ملي ستم ډلګۍ رسماً په دوو برخو وویشل شوه: د سازا ډلګۍ د طاهر بدخشي تر مشرۍ لاندې او بله برخه یې د (سفزا) ډلې په نامه د مولانا بهرالدین باعث او محمد اسمعیل اکبر تر مشرۍ لاندې راغلې. د سازا د سازمان غړي په تاکتیکي ډول په کابل کې پر دولتي چارو بوخت شول او د سازا سازمان تصمیم ونیو چې د داود خان د حکومت پر وړاندې پر وسله واله مبارزه لاس پورې کړي.

په نامعلومو دلایلو مسکو پلوه ستمیانو د تره کي د حکومت پر وړاندې په مخالفت لاس پورې کړ، بهرالدین باعث او طاهر بدخشي د خلقیانو له خوا ووژل شول او په همدې اړه د بهرالدین باعث د خلاسون لپاره په ۱۳۵۸ کال کې د اسمعیل اکبر په هدایت د امریکا سفیر (دبز) یرغمل ونیول شو چې په کابل هوټل کې یرغمل نیونکي او د امریکا سفیر دواړه د خلقیانو له خوا ووژل شول.

د افغان جهاد په بهير کې او په ځانګړې توګه د کورنۍ جګړې پر مهال د سازا او سفزا ستمي ډلو سياسي دريځ

د سازا سازمان لومړنۍ سياسي ډله وه، چې په سياسي ادبياتو کې بې له کوم ژور سوچ څخه د افغانستان د ټولو بدبختيو عامل پښتانه وبلل، د سازا د سازمان د رهبرۍ په هئيت کې يو شمېر پېژندل شوي کسان په دې ترتيب دي: محمد طاهر بدخشي، محبوب الله کوشانی، ظهورالله، محمد بخش فلک، خليل رستاقی او محمد اسمعيل اکبر.

د روسانو له يرغل سره سم محبوب الله کوشانی، ظهور الله، محمد بخش، فلک او خليل رستاقی پرته له دې چې د ببرک کارمل له حکومت سره يو ځای شي په مستقيمه توګه له روسانو سره د تخار، بدخشان او بغلان په ولاياتو کې همکارۍ پيل کړلې، د څرخي پلـه له جيل څخه ازاد شول، د سازا ډله په دې بريالۍ شوه چې په تخار کې د مجاهدينو قوماندان امر صمد او يو شمېر نور جهادي قوماندنان د روسانو په پيسو په خپل سازمان کې جذب کړي.

د ببرک کارمل او سازا اختلافات:

د سازا سازمان سياسي غوښتنه له ببرک کارمل څخه دا وه چې ببرک د افغانستان د شمالي ولايتونو واک د سازا ډلې ته وسپاري، چې د روسانو په مرسته په مستقله توګه د مجاهدينو پر ضد وجنګېږي. په هر دليل چې و ببرک د خپل حکومت په مهال کې له خپلو ټولو خيانتونو سره سره دې ته حاضر نه شو چې د (سازا) په غوښتنه رسماً په افغانستان کې فدرالي سيستم رامنځ ته کړي. ببرک کارمل او سلطان علي کشتمند د افغانستان د اردو له تشکيل نه د باندې قومي کنډوکونه رامنځ ته کړل او د قوماندان سالارۍ او قومي تعصباتو او تشنجاتو اساسات يې کېښودل.

نجيب د خپل حکومت په مهال کې د ملي پخلاينې د پاليسۍ تر عنوان لاندې د سازا، سفزا له ډلو سره يو ځای شو. بشير بغلانی د سازا مشر د ډاکټر نجيب د مرستيال په حيث اعلان شو. بشير بغلانی د نجيب په لويه

جرګه کې د فدرالي نظام ناري پورته کړي. د ولايتي نظام تر څنګ د (زونونو-حوزو) سيستم هم مطرح شو، لکه د شمال زون - لوېديځ زون او داسې نور. د سازا سازمان له يوې خوا له روسانو څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړې او له بلې خوا ډاکټر نجيب د شمالي ولايتونو د يو شمېر ولسواليو واک چې د مجاهدينو تر ولکې لاندې نه و، رسماً د سازا سازمان ته وسپارل. د سازا ډله افغان ولس د يو واحد ملت په حيث نه پېژني، بلکې افغانستان د داسې قومونو او مليتونو مجموعه بولي چې د هر قوم لپاره په جلا توګه سياسي او ټولنيز برخليک غواړي، او هر قوم بايد پخپله سيمه کې خودمختاري ته تر دې بريده وده ورکړي چې په مستقلو جمهوريتونو بدل شي. د افغانستان په سياسي ادبياتو کې د لومړي ځل لپاره د څلورو جمهوريتونو غږ د سازا سازمان له خوا پورته شو، يعنې د پښتنو جمهوريت، د تاجکانو جمهوريت، د هزاره ګانو او د ازبکانو جمهوريت. نو په دې توګه د سازا ډله د افغان ولس د ملي يووالي او ځمکنۍ بشپړتيا ته، چې ستر ملي ارزښتونه ګڼل کېږي، باور نه لري. موږ کاملاً په دې باور يو چې د افغانستان پښتانه، تاجکان، ازبکان، هزاره ګان او نور واړه قومونه د افغانستان د ولس ملي يووالي او د خاوري بشپړتيا ستر ملي ارزښت بولي او د افغان ملت پر جوړيدو او بشپړتيا ژور باور لري.

د نجيب د حکومت په وخت کې د سازا سازمان د پښتنو او د پښتنو د کلتور د توهينولو لپاره په خپله خپرونه کې (ميهن - چې اوس هم دا جريده په تاجکستان کې خپرېږي) په ښکاره ډول دغه شعر خپور کړ چې د دې سازمان په ماهيت او د هغه د عواقبو ښه څرګندونه کولی شي.

قبيله نشينان شهر حبش
که بد دين شان ترکش و تير کش
به ابشخور رخش اشتر زدند
نه اشتر که خود را به اخور زدند
قبيله چه باشد که شاهي کند
به هر جا رسد و تباهي کند
چو رفتند جا ماند دهل دوسر

که قاطر به جا ماند از اسب و خر
هوایی خراسان مادر سرش
بگو چیست امروز اندر خورش
خراسان تو انی که از نام تو
جهانی به حیرت شده در فرود

د سازا د ستمي ډلې په خواب کې پښتانه وايي

د افغانستان دی، دا وطن به خراسان نه شي - لوز مې د پښتو دی، پښېمان نه شي: له بده مرغه د دې پر ځای چې ستمیان له خپل کردار نه پښېمان وي، په امریکا کې د قومي تعصب او ملي تشنج او تاو تریخوالي د راپارولو لپاره د امید اخبار چلوونکي په ښکاره ډول پښتنو ته ښکنځلې کوي. ستمیان او د امید د اخبار چلوونکي ادعا کوي، چې پښتانه په افغانستان کې ځانونه لوړ ګڼي، هغه پښتانه چې له خپلې ژبې او کلتور څخه دفاع کوي، هغوی فاشیست بولي. دا ټولې ادعاګانې ناسمې دي. په ټولنیز او سیاسي لحاظ پښتانه په افغانستان کې د نورو اقوامو په پرتله نه لوړ دي او نه ځانونه لوړ ګڼي. خو ځینې سیاسي او ټولنیز واقعیتونه شته، چې ستمیان او ځینې لنډ اندي کسان ځوروي او په دوی کې د حقارت عقدې پیدا شوې دي. دا ټولنیز او سیاسي واقعیتونه په لاندې ډول دي: پښتانه په افغانستان کې د خپلواک دولت بنسټ اېښودونکي دي. پښتنو په هندوستان کې مستقل دولتونه درلودل.

پښتانه د تاریخ په اوږدو کې له سکندر، عرب، چنګېز، مغل، فارس او انګرېز سره په یوازیتوب جنګېدلي دي. د سومنات په جنګ کې د سلطان محمود د لښکر ډېره برخه پښتانه وو.

لاندې شعر د پښتنو برخه د سومنات په جګړه کې څرګندوي:

ترک و نامرد واړه و دانګل له نامو و ننګه
زه یو پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

غلجي پښتانه له لته بند څخه تر ننګرهاره پورې په ۱۸۴۲ کال کې شپاړس زره انګرېزي پوځ تباه او برباد کړ، او يوازې ډاکټر برايډن ځنې ژوندی پاته شو چې دا په مجموع کې د افغان ملت پوځي حماسه ده.

له روسانو سره په جنګ کې تر ټولو قومونو پښتنو ډېره قرباني ورکړې ده. د افغانستان نوم او افغاني ملي هويت د پښتون د قوم، قومي هويت دي، خو په سياسي لحاظ پښتنو د افغانستان ټولو قومونو ته دا وياړ بخښلی دی چې په وياړ سره ځان افغان وبولي. دا د افغانستان د ۱۹۶۴ په اساسي قانون کې درج شوي دي. له نېکه مرغه پرته له ستميانو د افغانستان ټول اوسېدونکي قومونه ځانونه افغان بولي او پر خپل افغانيت وياړي او نه ځانونه له پښتنو کم احساسوي او نه د حقارت کومې عقدې لري او خپل سياسي او ټولنيز برخليک د افغان تر نامه لاندې خوندي ويني.

دا يوازې د سازا ستمي ډله نه ده چې د سياسي حقارت عقده لري، د ساما (سازمان ازادي بخش افغانستان) د مرامنامې په لومړي مخ کې هم په مشخصه توګه د پښتنو فيوډال پاړکی محکوم شوی دی، نه فيوډالي نظام، په داسې حال کې چې په نورو اقوامو کې هم فيوډالان موجود دي. د ساما سازمان په خپله کړنلاره کې د ملي مسئلې د حل غوښتونکي دي، خو ملي مسئله يې نه ده جوته کړې او داسې مفهوم ځنې اخېستل کېږي چې غواړي د اقوامو تر منځ انډول ټينګ شي او د پښتنو برخه د افغانستان په ټولنه کې په سياسي، اقتصادي او ټولنيز لحاظ کمه شي. خو موږ په دې باور يو چې د افغانستان د قومونو تر منځ په اجباري ډول کوم عدم تعادل نه شته، بلکې په افغانستان کې د ديکتاتوري نظامونو پايښت د افغانستان د اقتصادي، سياسي او ټولنيز شاته پاته والي ستر لامل ګڼل کېږي، نه د قومونو تر منځ ځينې سيمه ييزي شخړې او اصتحکاکونه. که چېرې د ديموکراسۍ د اصولو پر اساس په افغانستان کې د يو داسې نظام بنسټ کېښودل شي، چې د اسلام د مقدس دين او د افغاني ټولنې له کلتوري ارزښتونو سره سم وي، نو دا به د يوې ملي مدني ټولنې بنسټونه وګڼل شي.

د افغانستان د وروسته پاتې والي دليل د افغانستان مختلف قومونه نه، بلکې د بهرنيو لاسوهنې او د ډيکتاتوري نظامونو پايښت دی.

د سازا ستمي ډلې تر څنګ د نظار شورا او د جمعيت اسلامي ګوند هم د افغانستان د کورنۍ جګړې د اقليت او اکثريت په تيوري معتقد شول او د افغانستان د اقليتونو د حقوقو تر پلمې لاندې ناړې سورې پورته کړې، خپل لومړني اسلامي شعارونه او ملي رسالت يې هېر کړ، له سازا، پرچم، دوستم او له وحدت ګوند سره يې د شمال ائتلاف بنسټ کېښود. د نظار شورا او جمعيت ګوند د اقليتونو د حقوقو د اعاده کولو لپاره د افغانستان د دوه مليونو شهيدانو بلهارۍ تر پښو لاندې کړې او په ښکاره ډول له روسانو سره يو ځای شول. روسان د خلق او پرچم پر ځای د نظار شورا پر ستر ملاتړ کوونکي بدل شول. د شمال ائتلاف د افغانستان په کورنۍ جګړه کې د روسانو په پيسو او وسلو ستره ويجاړوونکي ونډه واخېسته. د بن د غونډې په بهير کې د شمال ائتلاف په استازيتوب ډاکټر عبدالله سخت ټينګار وکړ چې پښتانه په افغانستان کې ۳۸ فيصده دي او په دې توګه لخضدر ابراهيمي ته قناعت ورکړ چې د کابينې په ترکيب کې ۳۸ فيصده پښتانه برخه واخلي.

د ډاکټر عبدالله دا عمل د اتنيک پر اساس يو شوئنيستي حرکت ګڼل کېږي، نو ډاکټر عبدالله به بيا په کوم مخ پښتنو ته ګوري چې د افغانستان د بهرنيو چارو وزير په حيث ورباندې باور وکړي.

له بلې خوا د اکثريت او اقليت د تيورۍ پر اساس د جون د لويې جرګې په بهير کې د نظار شورا له ټولو ناجايزو امکاناتو څخه کار واخېست او د افغانستان په سياسي جغرافيه کې يې بې له کومې رسمي څېړنې او سرشمېرنې، نوی بدلون راوست او د شمال په ځينو ولايتونو کې نوې ولسوالۍ جوړې کړې، قومي تاوتريخوالی او ملي تشنج يې راوپاروه او د ولس په ذهنيت کې يې د لويې جرګې مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوست او د هغې پريکړې يې بې ارزښته کړې.

له روسانو سره په جګړه کې د تاجکانو مخکښې ډلې لکه پرچم، سازا، سفزا، ساما، ساهو د افغانستان د نورو ګوندو په پرتله له روسيې، هند،

ایران، امریکا او متحدې اروپا څخه ډېرې سیاسي او اقتصادي ګټې تر لاسه کړې. د کورنۍ جګړې په بهیر کې د تاجکانو مخکښ ګوند، اسلامي جمعیت او د نظارشورا چې د افغانستان د کورنیو مصیبتونو په کتار کې ځکه په لومړي سر کې راځي چې برهان الدین رباني د پاکستان له خوا د د څلور میاشتو لپاره د پېښور د تړون په اساس وټاکل شو او رباني تر یوولس کالونو پورې ځان جمهور رئیس وباله. پاکستان په دې سوچ کې و که په افغانستان کې د یو تاجک په مشرۍ یو حکومت وي نو بیا به د پښتونستان مسئله توده نه شي، وروسته چې پوه شو، چې په لراو بر پښتونخوا کې د یو نوي غورځنګ د پورته کېدو امکان شته، نو ځکه يې له رباني څخه لاس واخېست او د طالبانو د مذهبي تحریک چې د کورنۍ جګړې او سراسري بې امنیتۍ ثمره وه، مرسته وکړه.

د کورنۍ جګړې په بهیر کې د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې روسانو چې د نظار شورا، جمعیت، پرچم، سازا او دوستم له خوا نژدې ملګري کړي، ډېرې پوځي، مالي او سیاسي مرستې وکړې، خو د روسیې، ایران، هند او متحدې اروپا له بې دریغو مرستو سره سره نوموړې ډلې د طالبانو په مقابل کې جګړې بایلودلې، تر څو پر افغانستان د امریکا له بریدونو او د روسیې له سترو پوځي او مالي مرستو سره یو ځل بیا د افغانستان په سیاست کې مطرح شول او د امریکا، ملګروملتونو د سوله ساتې ځواکونو او د حامد کرزي تر سیوري لاندې په کابل او ځینو شمالي ولایتونو کې واک ترلاسه کړ.

دویمه ډله چې د اقلیت او اکثریت د تیوري پیروان دي د وحدت ګوند دی. د نجیب د حکومت له راغورځېدو سره سم، د وحدت ګوند مشر، عبدالعلي مزاري وویل چې اوس د پښتنو دوه سوه پنځوس کلنه واکمني په افغانستان کې پای ته ورسېده. د ده د بیان معنی دا ده،چې د وحدت ګوند د روسانو پر ضد په جهاد باور نه درلود او د ایران په مرستهٔ د پښتنو د واک د ختمولو لپاره جنګېدلي وو، نه د روسانو د یرغل پر خلاف. د وحدت ګوند د ایران په مرسته د افغانستان د کورنیو جګړو په بهیر کې او په ځانګړي توګه په کابل ښار کې ستر ویجاړوونکی رول لوبولی دی. د وحدت

ګوند د کابل په ښار کې د افشار په سیمه کې پر ۱۹۹۳ کال د نظارشورا له خوا سخت وځپل شو او بیا وروسته د طالبانو له خوا بې وسلې شول.

سره له دې چې هزاره ګانو په افغانستان کې دریېم لوی قوم شمېرل کېږي، په تاریخي لحاظ د افغانستان په تاریخ کې په پراخه کچه یوازې د امیر عبدالرحمن خان پر مهال مطرح کېږي، هغه هم له مرکزي نظام څخه سر دغړونې په خاطر چې دا یو ځانګړی تاریخي بحث دی. خو د کورنۍ جګړې په بهیر کې په کابل، بامیان او مزارشریف کې په ټولو جګړو کې یې برخه اخېستې ده.

له بده مرغه د هزاره ګانو د اتنیکي ریښې په هکله ډېر لږ علمي څېړنې شته، سربېره پردې عام نظر دا دی چې هزارګان د چنګېز د عسکرو بقایا دي، خو دا نظریه په علمي توګه نه ده جوته شوې. دا چې هزاره ګان څنګه نژادي او اتنیکي ریښې لري، په افغانستان کې کومه سیاسي یا ټولنیزه ستونزه نه ده. خو د ایران لاس وهنې د افغانستان په کورنیو جګړو کې د اقلیتونو د حقوقو د تر سره کېدو تر پلمې لاندې ستره ستونزه جوړوي او په دې اړه د وحدت ګوند ایران پلوه پالیسي ده چې د سیمه ییزې خود مختارۍ او فدرالي نظام شعار یې پورته کړی دی. په یقین سره ویلای شم، چې د وحدت ګوند دا پالیسي یوازې په افغانستان کې سیاسي او ټولنیز تاو تریخوالي زیاتولی شي، خو هېڅکله به کوم ځای ته ونه رسېږي. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان په هغو سیموکې چې هزارګان اوسېږي د تل لپاره د وحدت ګوند تر ولکې لاندې وي او دې سیمه ییزې خودمختارۍ ته تر هغه ځایه پورې وده ورکړي چې افغانستان د تجزیې په لور سوق کړي ترڅو چې خپل هدف ته ورسېږي، په مرکزي دولت کې د یو خودمختار ځواک په څېر رول ولوبوي چې له بده مرغه د وحدت ګوند دا ناوړه پالیسي په افغانستان کې د امریکا تر برید وروسته تر یوې اندازې پورې ترسره شوه.

د اکثریت او اقلیت د تیوري دریېمه ملاتړکوونکې ډله د دوستم ډلې ټپلې دي، چې د نجیب د حکومت د راغورځېدو سره سم د ملي اسلامي جنبش په نامه پر ۱۹۹۲کال رامنځ ته شوه، دا د افغانستان په تاریخ کې

لومړی ځل دی چې یوه پوځي، سیاسي ډله چې په اتنیکي لحاظ به ازبک وي، په دومره لویه کچه رول لوبوي.

دلته دوې مسالې دي: لومړی دوستم، ملک، غفارپهلوان، رسول پهلوان او امان الله ګلم جم او داسې نور ملیشیایي ډلې څنګه رامنځ ته کېږي او د مجاهدینو پر وړاندې د یو ستر پوځي ځواک په څېر کارول کېږي؟ دا قضیه د اسدالله ولوالجي په کتاب کې (خروج جنرال دوستم و سقوط دوکتور نجیب الله) په ښه توګه بیان شوې ده. دویم د روسي کمونیست دولت پالن دی، چې د افغان جهاد په دوران کې د مجاهدینو پر وړاندې چې اکثریت یې پښتانه و د افغانستان له قومي جوړښت څخه ډېره ګټه تر لاسه کړي او د افغانستان له ازبکانو او تاجکانو سره د ځانګړو سیاسي او پوځي اړیکو په جوړولو پیل وکړي او د روسانو لپاره دوه کسه ډېر ګټور او په زړه پورې تمام شول: لومړی د نظار شورا مشر، احمدشاه مسعود او دویم عبدالرشید دوستم. د روسانو نژدې اړیکي له مسعود او دوستم سره د افغان جهاد په دوران او د کورنیو جګړو په بهیر کې لکه د لمر په څېر ټولو افغانانو او خصوصاً د افغانستان د شمالي ولایاتو مجاهدینو ته روښانه دي.

د نظار شورا او دوستم ډلې تر اوسه پورې د روسانو په مرسته او لارښوونه په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. هغوی په افغانستان کې د امریکا له برید نه وروسته ډېرې ګټې تر لاسه کړې او د حکومت په چوکاټ کې یو ځل بیا په یوسیاسي او پوځي لحاظ په واکمنو ډلو بدلې شوې.

په افغانستان کې اسلامي بنسټ پاله ګوندونه لکه د حکمتیار او خالص اسلامي ګوندونه، که څه هم په ایډیولوژیکي توګه د اسلامي اتحاد په اسلامي امت معتقد دي، خو په عمل کې د افغانستان او افغان ملت د جوړېدو په وړاندې نه یوازې کوم شعار نه دی پورته کړی، بلکې دافغانستان د ازادۍ په لاره کې تر ټولو ډېره قرباني ورکړې ده، د افغانستان ملي اسلامي محاذ د نجات ملي جبهه د اکثریت او اقلیت په تیوري معتقد نه دي، بلکې افغانستان یو واحد ملت د یوه افغان په نامه

راټولېدل د افغانستان ولس رابولي. د افغان ملت ګوند د یو واحد او لوی افغانستان جوړېدل خپل ملي ارمان ګڼي. د ملیتونو او اقلیتونو اصطلاحات د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې له څلویښت کالونو ډېره سابقه نه لري، خو د ملیتونو او اقلیتونو اصطلاحاتو تر څنګ د سازا د ستمي ډلې په سیاسي ادبیاتو کې د لومړۍ ځل لپاره په شمالي ولایاتو کې د پښتنو ناقلینو اصطلاح په لمسوونکې توګه استعمال کړه او د سازایانو په پیروۍ د نظار شورا، د وحدت ګوند او د دوستم ملي اسلامي جنبش او په عامه توګه د شمال ائتلاف له خوا د یو سیاسي او ستراتیژیکې پالسیۍ په حیث استعمالېږي.

دا چې پښتانه کله د افغانستان په شمال کې مېشت شوي دي یوې علمي او تاریخي څېړنې ته اړتیا لري، خو په سیاسي توګه د ناقلینو اصطلاح د شمال ائتلاف له خوا استعمالېږي او په افغانستان کې د امریکا له برید سره سم د شمال ائتلاف د پښتنو پر کورونو باندې په ډېره نامردانه توګه حملې پیل کړې او حتی د ښځو پر ناموس باندې یې تېري وکړل، چې په نتیجه کې تر اوسه پورې څه له پاسه یو لک پښتانه کډوال شول. د شمال ائتلاف عناصر په دې پوهېدل چې د طالب او القاعدې تر نامه لاندې لر او بر پښتانه د امریکا او برتانیا تر حملې لاندې دي او د روسیې په وسلو او پیسې د پښتنو پر ضد له هېڅ ډول جنایت څخه ډډه ونه کړه، خو بیا هم پښتنو د شمال د ائتلاف د دې جنایاتو په مقابل کې له زغم او تحمل نه کار اخیستی دی.

په دې کې هېڅ شک نه شته چې د افغانستان پخوانیو دولتونو د افغانستان شمال ته پښتانه لېږلي دي. دا چې کوم حکومت په کومه پیمانه په کوم تاریخ او د کومو دلایلو په اساس پښتانه شمال ته لېږلي په رسمي توګه نه ده جوته شوې او د افغانستان پخوانیو حکومتونو خپل دریغ په رسمي توګه په دې اړه نه دی څرګند کړی. نو موږ هم مجبور یوو پر هغه باندې له خپلې دیدګاه څخه قضاوت وکړو نه د دولتي اسنادو په استناد.

حد اقل له یو سلو شل کالو را په دېخوا د افغاني دولتونو په رسمي توګه ناڅرګنده او نابیانې شوې پالیسي دا وه، چې د افغانستان پښتانه

شمال تـه ولېږي، زمـا پـه انـد دې سياسـي، ټولنيز او اقتصـادي اړخونـه درلودل.

د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ په اوايلو کې په سياسي لحـاظ د تـزاري روسيې کمونستي دولـتونه په منځنۍ اسيا کې پـه منظمه توګـه ورځ پـه ورځ واکمنېدل او پـه دې کـې هـم هېـڅ شـک نـه شته چې د منځنۍ اسيا ولسونو لکـه تاجکـانو، ازبکـانو او ترکمـنانو د افغانسـتان د شمـالي ولايـاتو لـه تاجکـانو، ازبکـانو او ترکمـنانو سره اتنيکي او کلـتوري اړيکي لـري او لـه دې اړيکو نه روسانو د خپلې امپرياليستي پاليسۍ پـه ګټه تـل د ګټې اخېستلو پـه سوچ کـې وو او لـه بلې خوا د افغانستان دولتونه د روسانو پـه نيت باندې ښه پوه وو، نو ځکه احتمالاً د امير دوست محمد خان لـه حکومت څخـه د ډاکټر محمد يوسف تـر حکومـت پـورې د افغانسـتان حکومـتونو دافغانستان شمـالي ولايـاتو تـه د پښتنو پـه لېږلو کـې څـه ناڅـه مرسته کـړې ده، خو لـه بده مرغه د افغانسـتان حکومـتونو پـه دې اړه خپـل دريـغ د يـو ضرورت پـه توګـه ولس ته نه دی څرګند کړی، نو دا سبب شو چې نـن د سـازا سـتمي سـازمان او د شـمال ائـتلاف داسې تبليـغ وکـړي چـې د افغانسـتان حکومـتونو د تاجکـانو، ازبکـانو او ترکمـنانو د کـم ځواکـه کولـو لپاره دا پاليسي غـوره کـړې، خـو هغـه وخت د افغانستان تاجکانو، ازبکانو او ترکمـنانو لکـه نـن پـه پوځـي او سياسـي لحـاظ غښتلـي نـه وو او نـه لـه روسـانو سره کـوم ډول سياسـي اړيکي درلـودل. د نولسمې پېړۍ پـه اواخرو کـې او د شـلمې پېړۍ تـر پـيلـه تـزاري روسيـه او کمـونسـتي دولـتونه واکمـن شـول او د غـير رسمـي احصائيو پر اسـاس څـه لـه پاسـه يـو ميليـون تـاجـک، ازبـک او ترکمن افغانستان ته کډوال شول او د افغانستـان پـه شمـالي ولايـاتو کـې مېشـت شـول او د افغانسـتان حکومـتونو او ولـس د اسـلامي او بشـري روحي پـه ښـه دوی تـه افغانـي تابعيت او ځمکـې ورکـړل، د دې معـنی دا ده چې د افغانستان حکومتونو لـه کډوالو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره نـه يـوازې کومـه دښمني نـه درلـوده، بلکـې لـه ډېرې مينې او صميميت څخه هـم کـار اخېسـتی، نـو څـرنګه کېـدلای شـي چـې د افغانسـتان د مېشـتو تاجکـانو، ازبکـانو او ترکمـنانو سـره دښمنـي درلودلـې، خـو د افغانسـان

حکومتونو احتمال لري چې د منځنۍ اسيا د کډوالو د راستنېدلو او د مېشتو قومونو د مساوي ساتلو لپاره پښتانه شمال ته لېږلي وو، او که چېرې د کوم تاجک، ازبک او يا ترکمن کور يا ځمکه کوم پښتون ته ورکړې وي، نو د هغوی وارثين حق لري چې له يوه قانوني حکومت څخه د خپلې شتمنۍ غوښته وکړي او که چېرې دولتي ځمکې يې ورکړې وي، نو دوی بيا دا حق نه لري چې دعوا وکړي.

تاريخ دا ثابته کړې، چې د افغانستان د حکومتونو تشويش د روسانو له کبله له امير دوست محمد خانه تر ډاکټر يوسفه پورې سم و. د روسانو د حملې پر مهال د اتنيکي احساساتو تراغېزو لاندې د شمال غير پښتنو مجاهدينو ژر له جهاد څخه لاس واخېست او له روسانو سره يې پټ او ښکاره اړيکې ټينګ کړل. که په احتمالي توګه وګورو د ازبک د قوم ګڼ شمېر ځوانان د دوستم، مالک، رسول پهلوان او چاپ اندازانو په مشرۍ د روسانو تر قوماندې لاندې د افغانستان د اشغال لپاره د مجاهدينو پر وړاندې تر پايه پورې وجنګېدل او د کورنيو جګړو په دوران کې يې د افغانستان د تجزيې لپاره ملاوي وتړلې تر اوسه پورې د روسيې، ازبکستان او ترکيې په مرسته په افغانستان کې خپل سياسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. د دوستم ډله د جنبش ملي په نامه ګوند جوړ کړی او د افغانستان د تجزيې لپاره د فدرالي نظام شعار پورته کړ. د دوستم ملي اسلامي جنبش په افغانستان کې د افغانانو لپاره ډيموکراتيک او مدني قانون نه غواړي بلکې په افغانستان کې د اقليتونو لپاره حقوق غواړي. د دې شعار معنی دا ده چې دوی خپل برخليک د افغانستان له ولس څخه بېل بولي.

همدارازد نظار شورا او وحدت ګوند د اقليتونو د حقوقو د اعادې شعار پورته کړی دی او د ايران حکومت هم له دې شعار څخه ملاتړ کوي. د نظار شورا د مسعود په مشرۍ د جهاد په دوران کې له روسانو سره ملګرتيا ټينګه کړه او د روسانو په پيسو او وسلو يې کورنۍ جګړې پر مخ بيولې او د ژوند تر پايه پورې له تاجکستان سره د اتنيکي لېوالتيا پر اساس اړيکي ټينګ کړل. مسعود د تاجکستان په کولاب کې هوايي ډګر

درلود، په مسعود کې اتنيکي علايق دومره غښتلي شوي وو چې د افغانستان د دوو ميليونو مجاهدو شهيدانو پر وينو او ارمانو يې پښه کېښووده او د سازا ستمي سازمان په پيروۍ يې د اقليتونو د حقوقو د اعادې لپاره د روسانو تر قوماندې ميدان ته ودانګل.

د وحدت ګوند په افغانستان کې د ايران د سياسي، مذهبي او کلتوري ګټو د خوندي کولو لپاره جنګېږي، نه د افغانستان د ولس د سياسي او ټولنيزو حقوقو لپاره. دوی افغانستان واحد ملت نه بولي، بلکې ستونزه دا ده چې په افغانستان کې د خپل قوم لپاره ځانګړي حقوق په داسې حال غواړي چې په افغانستان کې نه کوم قانوني حکومت شته، نه منتخب پارلمان. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان هزاره مېشته سيمه د هزارستان په نامه د وحدت ګوند د تل پاتې ولکې لاندې وي او په مرکزي حکومت کې هم په هر حال کې لوی لاس ولري.

په دې توګه پښتانه په افغانستان کې کوم ډول مدني يا سياسي حقوق لري، چې غير پښتني قومونه له هغه څخه محروم پاتې وي خو د قومي حقوقو د توازن لپاره د شمال ائتلاف اوس ملا تړلې ده.

په يوه وروسته پاتې ټولنه کې لومړنی ټولنيز حقوق په دې ډول دي: ۱ – د ژوند کولو حق. ۲ – د مذهبي عقايدو څرګندول او په ازاده توګه عبادت کول. ۳ – د کار او ماليکت لرلو حق. ۴ – په خپله مورنۍ ژبه د زده کړې حق. ۵ – له ټولو امکاناتو څخه بې له کوم تبعيض څخه حق. ۶– د ژبې، قوم او مذهب په نامه توهين يا نه تحقيرېدل يعنې لومړنيو بشري حقوقو ته درناوی.

له دې لومړنيو حقوقو څخه په افغانستان کې ټول اوسېدونکي برخمن وو نو پاتې شو د حکومت د ټاکلو حق، د رايې ورکول حق، د سياسي فعاليتونو حق، د سياسي ګوندنو د جوړولو حق چې له دې ډول حقوقو څخه هم پښتانه محروم وو او هم غير پښتانه.

که چېرې د افغانستان د تجزيې لپاره د اقليتونو د حقوقو اعاده لومړی ګام وي، نو ښکاره خبره ده، چې پښتانه او په ميليونو تنه غير پښتانه به د تجزيه طلبانو پر وړاندې جنګېږي.

د اقلیتونو یا د اکثریت د حقوقو داعادي تر پلمې لاندې په مجزا توګه مبارزه کول څه چې موږ ورته افغانستان او یا افغان ولس ووایو، ملي خیانت ګڼل کېږي.

د افغانستان د پخوانیو حکومتونو تشویش د روسیې فارورډ پالیسۍ مخنیوی و، نه د افغانستان د شمال له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو څخه ډار، خو د دې لپاره چې روسانو د افغانستان له قومي جوړښت څخه او د مرکزي اسیا د تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو له اتنیکي اړیکو، چې د افغانستان له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو سره یې لرل، د یو سیاسي فکټور په څېر ګټه وانه خلي، یو شمېر پښتانه د افغانستان شمالي ولایاتو ته ولېږل، خو له بده مرغه د خپلې پالیسۍ ګټه یې د افغانستان ولس ته جوته نه کړه، نو لازمه وه چې د افغانستان پخوانیو حکومتونو د افغانستان د قومي او ټولنیز جوړښت د پیاوړتیا په خاطر دیو ملي ضرورت په حیث، د دې لپاره چې د افغانستان ګاونډي هېوادونه چې له موږ سره اتنیکي او یا مذهبي اړیکي لري د افغانستان بې ثباتولو لپاره ناوړه ګټه وانخلي، قومونه په متوازنه توګه ځای پر ځای کړل. له بده مرغه د افغانستان پخوانیو حکومتونو پښتانه داسې شمال ته ولېږل چې په شمالي ولایتونو کې یو شمېر خلکو د افغانستان د حکومتونو پالیسي د خپل قوم پر ضد تعبیر کړه؛ او د هغه تعبیر پر اساس طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د اکثریت او اقلیت تیوري بناء کړې او په پای کې په افغانستان کې د کورنۍ جګړې د تازه ساتلو لپاره د افغانستان ګاونډیانو ډېرې ګټې تر لاسه کړې.

د افغانستان پخوانیو حکومتونو د ملي ټولنې د جوړولو په عمل او تیورۍ کې پاتې راغلل، نه په کافي کچه پښتانه شمال او غیرپښتانه سوېل او ختیز ته ولېږل، چې په فرهنګي لحاظ د افغانستان قومي او ټولنیز جوړښت مدغم او خونډي شي او نه په دیموکراتیکه توګه د اساسي قانون او ښوونې او روزنې له لارې د ملت جوړونې تیوري او اهمیت وروښودل. که څه هم په اساسي قانون کې د افغان کلمه د ملي هویت په توګه ښه روښانه شوې ده، خو د پښتو لېږل شمال ته او د هغه اهمیت او ګټه په سیاسي، اقتصادي او ټولنیزه توګه نورو قومونو ته تفهیم نه شول، نو په نتیجه کې روسانو له دې

خلا ځخه ګټه پورته کړه او د طاهر بدخشي له لارې يې د اقليتونو د حقوقو د تر لاسه کولو لپاره د اقليت او اکثريت تيوري طرحه کړه او د کورنۍ جګړې په دوران کې يې ترې کار واخېست. په افغانستان کې د قومونو ټولنيزې او سياسي ګټې او ملي غوښتنې په ملي کچه په لوی ملي محور کې متمرکز نه شوې، نو ځکه د افغانستان پخوانيو دولتونو د خپلو يو اړخيزه پاليسيو په جوتولو کې ناکام شول. د افغانستان مېشت قومونه هر يو له دولت ځخه ګيله من شول او له بده مرغه سياسي ګوندونه د قومونو پر محور بناء شول او د يو سياسي دود په توګه پاتې شول. د افغانستان قومونه سره په کافي اندازه ګډ نه شول، برعکس روسانو د افغانستان د دولتونو د دې ناکامې پاليسۍ د خپلو اهدافو د تر سره کولو په خاطر ډېرې ګټې تر لاسه کړې. يو شمېر ښاري او کليوال پښتانه او تاجکان د روسانو په مشوره د خلق، پرچم او سازا د سازمانونو اساسات کېښودل. د مارکسيزم د ايډيالوژي په پلمه په افغانستان کې د قومي دښمنۍ او تربګنۍ اساسات کېښودل شول او د ملي يووالي مفکوره او احساسات په سياسي ډول کمزوري شول. خلق، پرچم او سازا پر قومي او سيمه ييز محور بنا شول. روسانو له هر يوه سره جلا جلا اړيکي ټينګ کړل. نه خلقيانو نه پرچميانو او ستمي سازيانو د ملت په جوړښت باور درلود. دوی د افغان ملت پر ځای په اګاهانه توګه د هغو کلماتو ترجمه استعمالوله، چې په، مارکسيستي ادبياتو کې د ملت پر ځای استعماليدلې، د بېلګې په توګه د افغانستان خلک، د افغانستان ولسونه، د افغانستان پرګنې، توده های افغانستان، مردمان افغانستان، مليت های افغانستان، اقوام برادر و برابر، افغانستان کثيرالمليت، حقوق مليت ها، او داسې نور اصطلاحات د افغان ملت د کلمې او د ملي يووالي د ضعيفولو لپاره استعمالول.

د افغان ملت د کليمې او د قومونو يووالي د ضعيفه کولو لپاره چين پلوې مارکسيستي ډلې هم پخپلو سياسي ادبياتو کې د ماسکو پلوه کمونستانو لاره خارله. د ساما سازمان د ملي مسئلې د حل غوښتنکي دي، خو ساما ډله دا نه په ډاګه کوي چې د دوی هدف له ملي مسئلې ځخه څه دی؟ خو ساما د خپلې کړنلارې په لومړيو کرښو کې په ډاګه کوي، چې

د افغانستان د ټولو بدبختیو او وروسته پاتې کېدو لامل د پښتون واکمنه فیوډالي طبقه بولي. په واقعیت کې ساما د (حل مسئلې ملي) تر عنوان لاندې د سازا د ستمي لاره څارې او غواړي د پښتانه سیاسي نفوذ د افغانستان په ټولنه کې کم کړي. کنه نو ملي مسئله څه ده چې ساما د هغه نارې وهي او خپل دریغ نه جوتوي؟

د افغانستان د اخوان المسلمین په لیکو کې د جمعیت ګوند او د نظارشورا ـ په کلي توګه د سازا د سازمان لاره ، سیاسي غوښتني او سیاسي ادبیات څاري.

د اکثریت او اقلیت تیوري سبب شوه چې د ملي یووالي او واحد ملت پر ځای نن د شمال ائتلاف، د شمال او جنوب، د تاجک او پښتنو مسئله مطرح کړي او د جهاد او مجاهدینو ارمانونه له خاورې سره سم شي.

روسانو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره د افغانستان سیاسي او قومي جوړښت او توازن ته بدلون ورکړ، ایران او هند هم په دې لاره کې له روسانو سره ملګرتیا وکړه چې په نتیجه کې په مشخصه توګه د افغانستان د تاجکانو د ګټې پر بناء ولاړه د پرچم ډله، د سازا ستمي ډله او د جمعیت ډله، د نظار شورا ډله، د کارګرو رامنځ ته کړه او یا پخپله ګټه وځرخاوه، خو په عمل کې د افغانستان تاجکانو پرته له دې چې له تباهۍ سره مخامخ شي، کومه ګټه ونه کړه، ځکه چې د افغانستان هر میشت قوم د افغانستان بشري قواوې او سرمایې دي، نو که یو تاوان وکړي، د افغانستان بشري قواوې کمېږي.

امریکایانو هم له القاعدې سره په جنګ کې د افغانستان د قومي جوړښت له کمزورتیا څخه کار واخیست او د شمال ائتلاف د امریکا په زور یو ځل بیا په افغانستان کې په سیاسي او پوځي لحاظ مطرح شول.

نو په دې توګه د افغانستان د ملي مسئلې یا شخړې د حل سوله ییزه لاره څه ده؟

د افغان ملت د جوړونې تاریخي بهیر بشپړېدل د ټولو قومي، سیمه ییزو او ژبنیو شخړو د حل یوازینۍ لاره ده. خو ګوندي او ټولنیزې سیاسي

شخړې په ټولنه کې تل پاتې دي، د متمدنې ټولنې تاریخ ښیي چې په ټولنه کې د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره ګوندونه تل په تضاد او تباهۍ کې دي. که چېرې دا ګوندي سیاسي تضادونه په غیر مسلحانه توګه او د قانون په چوکاټ کې وي، ټولنه په سیاسي او ټولنیز لحاظ وده کوي او د ملي ولسواکۍ ټولنې بنسټ غښتلي کېږي.

په تاریخي، سیاسي او ټولنیزلحاظ ملت څه ته وایي او ملتونه په څه ډول جوړېږي؟

په تاریخي لحاظ ملت د یوې ټولنې سیاسي جوړښت دی، چې د ټولنې د فیوډالي مرحلې له ختمېدو سره سم رامنځته کېږي. ملت په تاریخي، ټولنیز او سیاسي لحاظ د لومړي ځل لپاره په اروپا کې د فرانسې د بورژوازي انقلاب چې فیوډالي ضد ماهیت یې درلود له بریالیتوب سره سم رامنځ ته شو، نو ځکه د ملت د جوړېدلو لپاره په ټولنیز لحاظ په ټولنه کې د بورژوازۍ طبقه غښتلې کېدل او په اقتصادي لحاظ د سرمایه دارۍ مناسبات رامنځ ته کېدل د کانې کرښې دي.

نو په دې توګه ملت او ډیموکراسي د پانګوالې ټولنې ثمره ده.له بده مرغه په افغانستان کې له یوې خوا د غښتلي فیوډالي قبایلي جوړښت له کبله او له بلې خوا بهرنیو قواوو د پرله پسې او دوامداره حملو او مداخلو له امله همداراز د حکومتونو د بې کفایتۍ له کبله د بورژوازۍ د طبقې او د پانګوالۍ اړیکي په ښارونو کې ډېر ورو وده وکړي. او د افغانستان قومونه په ښوونځیو، فابریکو، دولتي اورګانو او تجارتي اورګانو کې سره په لویه کچه ګډ نه شي او دوی قومي ګټې، سیاسي غوښتنې او کلتور په کافي اندازه سره ګډ او یو نه شي.

له بلې خوا ګوندونو او ډلو ډېر منفي رول ولوباوه او د قومي ګټو پر بناء خپلو سیاسي فعالیتونه سره سم کړل او بالاخره د روسانو له حملې سره سم د قومیت پر بنا پوځي فرقې او غونډونه رامنځ ته شول او د کورنۍ جګړې پر مهال د روسانو له خوا جوړ شوي قومي غونډونه د قومیت پر بنا سیاسي ګوندونو سره یو شي او د ټولنې قبایلي جوړښت به بېرته منظم شي،

د ملت د جوړېدو پروسه ضعيفه او قومي ګټې او احساس د ملي ګټې او احساس ځای ونيسي او د افغان ملت د جوړېدو بهير نيمګړی پاتې شي.

په تاريخي لحاظ ملتونه په دوه ډوله جوړېږي:

لومړی – اتنيک کلچر (Ethnic Culture Nations)

دويم – متمدنه ملتونه (Civic - Nations):

Ethnic–Culture Nations هغه ملت ته وايي چې يو نژاد، يوه ژبه او يو کلتور يا ټولندود ولري. يعنې يو قوم چې يوه نژادي ريښه، يوه ژبه او يو کلچر ولري او د تاريخ په اوږدو کې په تدريجي توګه په يوه محدوده جغرافيايي ساحه کې وده وکړي او بيا قومي مناسبات د دوی په منځ کې کمزوري شي او د Nation–hood Statehood احساسات په دوی کې پيدا شي، هغه ته اتنو کلچر نشين وايي. دارنګه ملتونه ډېر لږ دي چې، ټول ملت يو واحد نژادي، قومي او ژبنۍ ريښې ولري، جرمني، کوريا سعودي عرب او ځينې نور.

دويم – متمدنه ملتونه *Civic – Nations*

هغو ملتونو ته وايي چې ولس يې مختلفې نژادي، قومي، مذهبي او ژبنۍ ريښې ولري او بيا ولسونه د سياسي، اقتصادي او يا پوځي فشار په بنياد د يو مرکزي دولت چې د يوه يا څو قومونو د امتزاج په بنياد جوړ شوي وي، سره راټول شي او بيا ټول ولسونه يوه ژبه، کلچر او ملي هويت ومني او بيا د مدني قوانينو پر بنياد د ټولو ولسونو اقتصادي ګټې، سياسي هيلې او ارمانونه د يوه ملي ارمان په توګه ځرګند شي او په يوه واحده جغرافيايي ساحه کې ژوند وکړي، د وخت په تېرېدو سره يو ملت جوړېږي د نړۍ اکثريت ملتونه د مختلفو قومونو مجموعه ده. د امريکا ملت د يو متمدن ملت ښه نمونه ده. افغان ملت د ملتونو د سياسي تعريف په لحاظ د يو متمدن ملت د جوړېدو نمونه ده، چې قومونه يې مختلف نژادي او اتنيکي ريښې لري د تاريخ په اوږدو کې په محدوده جغرافيايي سيمه کې سره مدغم شوي دي، خو له بده مرغه د خپل متمدن ملت د جوړېدو سياسي او ټولنيزه پروسه يې له لا بشپړه شوې نه ده. د افغانستان

د قومونو ملي هویت افغان دی، په عین حال کې افغان د پښتون قومي هویت هم دی او پښتانه په اوسني افغانستان کې د دولت بنسټ ایښودونکي دي. د افغان کلمه چې په افغانستان کې ژوره تاریخي او اتنیکي ریښه لري د افغانستان په اساسي قوانینو کې د افغانستان د ولس د ملي هویت افغان درج شوې ده. ځینې ډلې د افغان له کلیمې سره ځان نا ارامه احساسوي او په خپلو سیاسي ادبیاتو کې د خراسان او اریانا کلیمې د افغان او افغانستان پر ضد استعمالوي. دا یوه لویه خطرناکه لوبه ده، دا خبره سمه ده چې افغان او پښتون مترادفې کلیمې دي، خو دا یو سیاسي مصلحت، د زمان ضرورت او د افغانستان د ټولو قومونو په ګټه ده، چې په اګاهانه توګه د خپل ملي هویت لپاره د افغان کلیمه د زړه له کومې ومني او د قومونو یا د اقلیتونو د حقوقو پر ځای د افغان ملت د ټولنیزو او سیاسي حقوقو لپاره ودرېږي. دا یو سیاسي واقعیت دی چې په ایران کې بلوچ، ترک، کرد ایراني نوم منلی دی. په تاجکستان کې ازبکانو خپل ملي هویت تاجک منلی دی او په سلهاوو نور مثالونه شته، په داسې حال کې چې قوم او قبیله د فیوډالي ټولنې د ټولنیز او سیاسي جوړښت ستره مشخصه او یو طبیعي جوړښت دی. ملت یو طبیعي جوړښت نه، بلکې یو د بورژوازۍ او پانګوالۍ مرحلې د ودې سیاسي او ټولنیزه ثمره ده. په سیاسي لحاظ ملت قوم نه دی، ملتونه جوړېږي، د ملتونو (هېوادونو) د جوړېدو لپاره د سیاسي او کلتوري ودې تر څنګ د زور عنصر هم ستر رول لوبولی دی. تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان... د ستالین له خوا جوړ شوي دي، پاکستان د انګریزانو له خوا او اسرائیل د انګرېز او امریکا او په لسهاوو نور د ملتونو د جوړېدو مثالونه شته چې همداسې ملتونه په زور تجزیه کېږي لکه د جرمني، کوریا ، یمن، ویتنام او داسې نور.

که چېرې د افغانستان ولس د افغان کلیمه د خپل ملي هویت په حیث د زړه له کومې ومني، نو د اکثریت او اقلیت کلیمه بې معنی ده، خو هر قوم حق لري چې ملي ګټې او د افغانیت په چوکاټ کې د خپلې ژبې او کلتور لپاره داسې مبارزه وکړي چې ملي یووالي او ملي هویت ته تاوان ونه رسوي او د اقلیتونو او ملیتونو اصطلاحات له خپلو سیاسي ادبیاتو څخه وباسي.

که موږ وغواړو او که نه قومیت چې د فیوډالي ټولنې مشخصه ده، د پانګوالې او د بورژوازۍ د کلتور له ودې سره سم له منځه ځي او قومیت په ملي ټولنه کې یوازې د ټولنې د انتروپولوژي په لحاظ کلتوري غنا ښيي، نه سیاسي اهمیت.

نو په دې توګه نشنلېزم د ملي ارزښتونو ملي ګټو او د ملي کلتور دفاع، ساتنه، پالنه او د ملت د تیورۍ د خپلواکۍ مظهر دی، نه د قوم پالنې تیوري. لومړی ملت یا نیشن د هېواد په چوکاټ کې باید رامنځ ته شي تر څو چې نشنلیزم تحریف شي. نشنلېزم د بورژوازي فرهنګ او د پانګوالي نظام سیاسي ثمره ده، ځکه د هر ملت او هېواد ملي ګټې یو له بل سره توپیر لري، نو د هر هېواد نشنلیزم له بل هېواد سره توپیر لري، په داسې حال کې چې کمونیزم د تیوري په اساس د هېوادونو تر منځ سرحد نه پېژني، برعکس نشنلېزم ته د هر هېواد سرحد او خپلواکۍ ساتنه، لوړتیا او تقدس لري. نو په دې توګه په قبایلي ټولنه کې چې فیوډالي فرهنګ لري قومي جوړښت واکمن دی. نشنلېزم چې د بورژوازي سیاسي فرهنګ او د ملت د جوړېدو ثمره ده، منځ ته نه راځي، بلکې قبیله ګرایي یا قوم پالنه یا اتنیسیزم یا د قومي ګټې ساتنه رامنځ ته کېږي چې له نیشنلیزم سره کلک توپیر لري. د افغانستان کورنۍ جګړه د افغاني ټولنې د قومي او قبیله ګرایي د سیاسي ګوندونو په چوکاټ کې د قومي ګټې پر بنا رامنځ ته شوه او د افغانستان ګاونډیانو هغه ته لمنه ووهله او سخته یې کړه، نو په نتیجه کې قومي او سیمه ییزې ګټې لوړې او ملي ګټې او نشنلېزم تر پښو لاندې شول. د قوم او ملت تاریخي دوره سره توپیر لري، ملت چې د قومونو د سیاسي او ټولنیزو امتزاجونو مجموعه ده، ځکه قومي مبارزه له ملي مبارزې سره کلک توپیر لري. که یو ځل بیا په اساسي قانون کې پر افغان او افغانیت د یوازیني ملت هویت په حیث ټینګار وکړي، ګوندونه د ملي ګټې پر اساس رامنځ ته شي، د اکثریت او اقلیت او فدرالېزم تیوري ته د پای ټکی ږدي او د ملي ګټې پر بناء او د افغاني ناسیونالیزم پر اساس ملي ټولنه او ولسواکي رامنځ ته کېږي. موږ په اقلیت او اکثریت معتقد نه یو، بلکې موږ په ملت او په افغان ملت معتقد یو او د استاد حبیب الله رفیع په

بیان معتقد یوو چې وایي: غواړو ملت! کوم ملت؟ افغان ملت. څنګه ملت؟ سم ملت، مسلمان ملت، ودان ملت، یوملت، واحد ملت، قوي ملت، کلک ملت، په خپلو پښو روان ملت، افغان ملت افغان ملت.

ان شاء الله

الحاج محمد معصوم هوتک

کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې

کوچیان د انسانانو هغه کډوالي ډلې دي، چې د کال په بېلابېلو موسمونو کې له یوې سیمې بلې ته لېږدېږي. داسې ښکاري چې کوچیتوب د نړۍ په هره پراخه ورشو کې وجود درلود. ځینې کوچیان سیمه ییز وي - په دې معنا چې د یوه هېوادیا څو ګاونډیو هېوادونو په قلمرو کې تګ راتګ کوي او د کال بېلابېل موسمونه د خپل لېږد په مختلفو سیمو کې تېروي. خو ځینو یې تقریبا نړیواله بڼه غوره کړې ده. د دغه راز کوچیانو ډېر ښه مثال جیپسي کوچیان (جټان) دي، چې وروسته به پر ورږغېږو. په نړۍ کې د کوچیتوب ژوند لرغونی دی او ویل کېږي چې د ژوند دغه طرز د قبل المیلاد د دویم زرم کال په پای او د لومړي زرم کال په شروع کې پیل شوی دی. په منځنۍ اسیا او نننی افغانستان کې هم د کوچیتوب پیدایښت لرغونو زمانو ته رسېږي. د زردشتي عصر په متونو کې د کوچي قبایلو او زردشتیانو تر منځ د دښمنیو ډېر بیانونه شته.داسې روایت لا هم شته چې کوچیو ساکونو د پارس ستر امپراتور (کوروش) ته سره له دې چې بې ساری لښکر یې درلود، سخته ماته ورکړه. کوچي ساکان هغه قبایل دي چې په تخارستان، سیستان، اراکوزیا، مرغاب، ننګرهارا او بامیانو کې خپاره وو. کوشاني امپراتورۍ په هم‌دغو ساکانو اړه لرله.

په اسیا کې د کوچیانو بېلابېلې ډلې شته، چې د منګولیا د کوچیانو کوچیتوب په کې ډېر ځانګړی دی. شمالي اسیا د یو زیات شمېر کوچي قبایلو ټاټوبی دی چې د ځینو نومونه په دې وروستیو زمانو کې ثبت شوي

دي. دغه قبايل له سيمه ييزو خلکو سره د ورشو پر سر يو راز مشخص اړيکي لري. چين هم يوه داسې سيمه ده چې بېلابېلې کوچي ډلې په کې تګ راتګ کوي.

کوچيان لکه له نامه څخه چې يې ښکاري، هغه خلک دي چې له خپلو مالونو سره د څړځايو او ښو په نيت مزلونه وهي. نن يې دلته سبا يې هلته مېنې وداني وي. د پښتو ژبې يوه لنډۍ همدغه حالت بيانوي:

ما د کوچي له عمره جار کړې

د سبايي اور يې بلېږي دې ترې ځينه

دا خلک له سختو حالاتو سره د تطابق خورا زيات استعداد لري. د لوږې په وړاندې فوق العاده مقاومت کولای شي او په سختيو کې ايشېدلي دي.

د عربو کوچيان بدوان (Bedawins) نومېږي، چې د کوچيتوب د پيل زمانه يې په دقيقه توګه څرګنده نه ده. اساسا د عربستان د ټاپو وزمې لرغوني اوسېدونکي پر دوو برخو ويشل شوي وو. کوچي يا بدوي او ښاري يا حضري. بدوانو به وياړل چې دوی بزګران او کروندګر نه دي. دوی که به کومه کرونده لرله، په مزدورانو به يې کرله چې غالبا به مريان وو. کوچيانو به د وچکاليو پر وخت د محلي ګاونډيو پر کرنه باندې خورا سخت بريدونه کول. په دغه وخت کې کروندې د ټولې قبيلې ملکيت و او حاصلات به يې پر ټوله قبيله وېشل کېدل. د کروندې دفاع هم د ټولنې قبيلې دنده وه. د عربستان لرغوني اقوام او قبايل تر ميلاد تقريبا څلور زره کاله وړاندې د پرله پسې وچکاليو له امله له خپلې ابايي مېنې څخه غالبا مخ پر شمال د اوسني عراق، سوريې، لبنان او فلسطين پر لور ولېږدېدل او کوم خلک چې پر خپله پخوانۍ مېنه پاته شول، د عرب په نامه ياد شول. عرب په لغت کې بدوي، صحرايي او کوچ کوونکي ته وايي. جمع يې اعراب ده. اعرابي د صحرايي په معنا مروجه کلمه ده. د اشوريانو په کتيبو کې د عرب کلمه

یوازې بدویانو (بدوانو) ته ورکړه شوې ده. او د ښارونو اوسېدونکي یې د عرب په نامه نه دي بللي.[۱]

د استرالیا کوچیان د ځنګلونو په ښکار او د حیواناتو په نیولو کې ډېر مهارت لري. هندي کوچیان (Pampans) پر اسانو باندې له یوې سیمې څخه بلې ته اوږده مزلونه وهي. د قرقیز التایان د مرکزي اسیا مشهور کوچیان دي.د دوی په سندرو کېله کوچیتوب او اسانو سره د مینې خورا ډېر بیانونه موندل کېدای شي. د جنوبي افریقا کوچیانو ته د شلمې پېړۍ په سر کې ډېره پاملرنه واوښتله، ځکه داسې فکر کېدی چې د افریقا اصلي او سېدونکي له همدغو کوچیانو څخه راټوکېدلي دي.[۱]

د باسکانو (Basques) په باب داسې فکر کېږي چې دوی د اسیا له کوم کونج څخه را کوچېدلي دي. په جنوبي امریکا کې نننیو څېړنو د دغه نظر ملا ور ترلې ده. دا خلک د اروپا د جنوب لویدیځ اوسېدونکي دي چې ځانونه پخپله ژبه (باسکي) بولي. په هسپانیا او فرانسه کې یې د استوګنې مېنې او کلي شته. د شلمې پېړۍ په منځ کې د باسکانو شمېر ۷۵۰۰۰ تنه اټکل شوی و چې ددغه شمېر په سلو کې اتیا یې په هسپانیا او نور یې په فرانسه او جنوبي امریکا کې اوسي. دوی خپل عنعنوي کلتور ته پابند خلک دي.[۲]

ویل کېږي چې ایرلېنډي سوداګر د هغه کوچي اتنیکي ګروپ زوزات دي چې د ۱۸۰۰ م په حدودو کې د امریکا متحده ایالتو ته د پټاټو د کاختې په کلونو کې راغلي دي. دوی د ګرنده دندو په تلاښ ددغه هېواد

---

[۱] مشکور دکتر محمدجواد، خلاصه ادیان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۳ د یادونې وړ ده چې د کندهار د پنجوایي ولسوالۍ د مرکز په شمال کې د ارغنداو د رود پرغاړه اشوغې ته نږدې د "شمشبرغار" په نامه د قبل التاریخ یوه مغاره شته. دغې مغارې ته خرمه کلي د «بدوان» په نامه یادیږي. د نامه تاریخي ریښه یې ماته معلومه نه ده. څېړنه غواړي.

[۱] انسایکلو پیډیا بریتانیکا، ۱۶ ټوک.

[۲] هماغه اثر په هسپانیا کې د Batasuna بېلتون غوښتونکې ګوند د همدغو باسکانو ګوند دی. دا ګوند په تروریزم تورن دی او خینې غرې یې د سږکال (۲۰۰۲م) په سپټمبر کې پر ګوند باندې د بندیزونو لګولو پر ضد د اعتراض په نامه نر و ښځې لوڅ لغړ کوڅو ته را وتلي وو.(تورنټو سن ورځپانه، ۲۰۰۲ م کال د سپټمبر د پنځلسمې ګنه، ۳۶ مخ.

پراخې سيمې پر اسانو يا ګاډيو کې تر پښو کاږي. د امريکا د رسمي منابعو د خولې خبره ده چې وايي په دغه هېواد کې د ايرلېنډي سوداګرو بېلابېل خېلونه شته.[۳]

جيپسيان هغه کوچيان دي چې له لويه سره له هنده را ولاړ شوي دي. دوی په هغه هېواد کې د ټيټ پوړ خلک وو او ويل کېږي چې د سازنده ګانو (سندرغاړو) له هغې قبيلې سره يې اړه درلوده چې (Doms) يې بلله[۴]. د دوی ژبه پراکرتيک وه چې هغه بيا له سانسکريټ سره اړيکه لري. دا خلک نه کومه ټاکلې نيشناليتي لري او نه هم ليکلی تاريخ، هنر او ادب. دوی د نامعلومو عواملو له امله د هندوستان له شمال لوېديځ څخه د ميلاد په لومړۍ زريزه کې راوکوچېدل او پارس ته واوښتل. هورې د مغولو د لومړي تاړاک تر زمانې وپاېدل. تر دغه تاړاک وروسته يې يو شمېر ارمينيا، ځينې يې سورېې، فلسطين او مصر ته او يو شمېر نور يې د اناتولي له لارې يونان ته ورسېدل. له بالقاناتو څخه وروسته تر ډانيوب سيند ورواوښتل. د ترکانو د يرغلونو له امله يې رومانيا ته پناه يووړه. بيا په هنګري او اتريش کې خپاره شول. په ۱۴۱۷ م کې يې ځانونه جرمني ته ورسول او ورپسې فرانسې او سويټزرلينډ ته ورسېدل.د ۱۵۰۰م په شاوخوا کې يې لومړۍ ډله انګلستان ته ورسېدله او هورې يې دوې پېړۍ ډېر کړاوونه وليدل. د نونسمې پېړۍ په سر کې د ډوی د استوګن کېدلو او ښوونې او روزنې لپاره هڅې پيل شوې او په هسپانيا، فرانسې او انګلستان کې يې ټولنې جوړې شوې. په پخوانۍ شوروي اتحاد کې د مسکو ښار د جيپسي جتانو تياتر ښه ډېر کلونه په برياليتوب سره وچلېد. ويل کېږي چې د سويډن جيپسيان ډېر ماړه او د بالقاناتو او جنوبي هسپانيا دا ډېر بېوزلي دي.[۲]

. افغانستان ته د دوی (جتانو) ډلې د کال په ټاکلي موسم کې راتللې او د کابل ښار په شاوخوا کې يې خيمې درولې. زياتره په اخلاقي انحرافاتو اخته

---

[۳] تورنټو ستار ورځپانه، ۲۰۰۲ کال دسپتمبر د درويشتمې نېټې ګڼه.

[۴] ما ته د پښتو ژبې "ډم" له دغې کلمې سره بې ربطه نه ښکاري.

[۲] انسايکلوپيديا بريتانيکا، ۱۱ ټوک، ۱۹۵۸.

وو. پخوانیو حکومتو څه بندیز پر لګاوه خو د ثور د کودتا په کلونو کې چې په اصطلاح د مظلومو ملیتونو د ازادۍ نغمه چالو وه. بنه په پراخه پښه ګرځېدل.

پښتانه، کوچیانو ته پوونده او مالدار هم وایي چې ددې نومونې له مخې نو کوچیان هغه کډوال دي چې څاروي پیایي او له دې لارې خپل ژوند تامینوي. خو دا خبره باید هم وویل شي چې د مالدار اصطلاح په هغو مېشته کلیوالو هم دلالت کوي چې د مالونو (څارویو) د روزنې له لارې ژوند پر مخ بیایي. دغو مېشته خلکو ته کوچیان نه ویل کېږي. کوچیانو ته په انګرېزي Nomads پوري رسېږي. مېنه زیاتره د کورنۍ له غړو څخه جوړه وې خو په هغې کې وایي او د نامه ریښه یې د یونانۍ ژبې له Nemein سره بې ارتباطه نه ښکاري ځکه د یوناني ژبې په Nemein کې د (څرېدلو) مفهوم پروت دی او په پښتو کې هم وینو چې له کوچیتوب سره د مالونو پوول لازمي دنده ده[1]. پوونده د ژمي د استوګنې کمپ ته "مېنه" وایي. د دوی پر مېنه له لسو څخه تر پنځلسو کېږدیو پورې ولاړې وي. په لویو مېنو کې د کېږدیو شمېر ان تر سلو همسایه ګان هم وي. همسایه عموماً له نورو قومونو څخه وي. ددې پر څنګ کوچیان د کال په مختلفو فصلونو کې د مالونو له پوولو سره یو ځای سوداګري او لوګري هم کوي. لګر (لوکوونکي) کوچیان د کوچیانو بېوزلی قشر دی. دوی د غنمو د لو پر وخت له کلیوالو سره د مزد په مقابل مرسته کوي.

د افغانستان په کوچیانو کې پښتانه، بلوڅ، ازبک، ترکمن، قرغیز، هزاره، فیروزکوهیان، جمشیدیان او ایماق شته خو یو غټ اکثریت یې پښتانه دي. پښتانه کوچیان دوې سترې څانګې لري: درانی کوچیان او غلجي کوچیان.

د غلجیو او درانیو پوونده وو تر منځ د ژوند د ډول له مخې کوم توپیر نه شته خو د دوبي او ژمي په مېنو کې یې فرق لیدل کېږي. د دوبي مېنې ته

---

[1] په کندهار کې د کوچیانو لپاره د ((تره کو)) نوم هم مروج دی. حاجي عبدالغني هوتک وایي: د بر تره کې راغله خپاره شوه پر سپین میدان مېشته زما پر کارېز شوه په زړو یې سره اوښان.

"اېلاق" او د ژمي هغې ته "قشلاق" ويل کېږي. د مونټ ستوارټ لفنستن په نظر دا کلمې "پښتنو او فارسيانو دواړو له تاتارانو څخه اخيستې دي.[۲] د پښتنو کېږدۍ، د دري ژبې "سياه چادر" او د تورکي ژبې "کرويی" هغه مفاهيم دي چې انګرېزي معادل يې Black Tent دی.

د درانيو په پراخه سيمه کې چې د الفنستن په قول د شمال له خوا د پارو پاميزاد له غرو سره، د جنوب له خوا له ښوراوک سره، د ختيځ له لوري د غلجيو له سيمې سره او اوږدوالی يې نژدې ۴۰۰ ميله او پسور يې له ۱۲۰ څخه تر ۱۴۰ ميلو پورې رسېږي، د درانيو پوونده خپاره دي[۱] چې په دې ډول د هېلمند او سيستان په منځ او د کندهار د جنوب ختيځ ورشوګانې د درانيو پوونده وو اساسي سيمې ګڼل کېږي. د کندهار د جنوب کوچي قومونه د کال يوه برخه د توبې په غرو کې تېروي او په پسرلي کې سياه بندو ته خېژي.[۲] توبه د خواجه عمران د غرو جنوب ته د مرغې په مقابل کې پرته ده. د خواجه عمران د غرو عمده اوسېدونکي هم دراني پوونده دي، چې په هغو کې بيا اکثريت د اڅکزو قامونه پراته دي. مرغه بيا د همدغو غرو په شمال ختيځ کې واقع ده.د مرغې اوسېدونکي زياتره نورزي دي. نورزي پوونده ژمی پر خپله مېنه تېر وي او په پسرلي کې سياه بند ته اوړي. د مرغې شمال ته ارغان پروت دی چې دا سيمه په عمده توګه په بارکزو او پوپلزو اړه لري. د ارغان زياتره اوسېدونکي پوونده دي. بايد وويل شي چې د هېلمند او ارغان بارکزي د سيمې د سمسورتيا له امله په زياته اندازه په کرنه بوخت دي، خو د پوونده وو شمېر يې هم د پوره يادونې وړ دی. ساکزي زياتره په زميندار کې اوسي او ددغه قوم نيمايي برخه کروندګر او نيمايي يې شپنيان دي. د فراه رود او خاشرود د شاوخوا سيمو دراني پوونده په دوبي کې خپلې رمې سيابندو ته بيايي. دالفنستن د بيان له مخې د درانيو ستر قوم په مجموعي ډول نيمايي پوونده او نيمايي

---

[۲] الفنستن، دکابل سلطنت بيان، پښتو ژباړه، دويم ټوک، ۷۸مخ، کابل، ۱۳۶۱ش.

[۱] د کابل سلطنت بيان، دويم ټوک، ۷۹ مخ.

[۲] سيابند د کوچيانو يوه اصطلاح ده او هغې سړې سيمې ته ويل کېږي چې دوی دوبي په کې تېروي. په مقابل کې يې بيا هغه توده سيمه چې دوی د ژمي مېنه په کې وي؛ د "وظن" په نامه يادوي.

کروندګر دي. د دوی یو زیات شمېر کروندګر د شلمې په سر کې لا په کېږدیو کې اوسېدل.

په درانیو کې اڅکزیو اونورزیو د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې سوداګرۍ ته مخه کړه او مخ پر ښارونو ورمات شول. دوی زیارکښ خلک دي او د کندهار په ښار کې یې په لږ وخت کې لويې لويې تجارتي کوټې تاسیس کړې او په کابل، هرات او مزارشریف کې یې د لیلامي مالونو لوی لوی مارکیټونه پرانېستل[5]. دوی د سوداګرۍ پر څنګ له محلي مځکه والو څخه جایدادونه هم رانیول زما د معلوماتو له مخې که دا جریان په همداسې توګه روان وي نو یو وخت به د کندهار عمده زمینداران همدا خلک وي.

غلجي پوونده دکابل سیند په ټوله ناوه کې تر جلال اباد پورې، د ترنک په ناوه کې ترکندهاره پورې او دغه راز د غزنې په شاوخوا پراخو دښتو او مېرو کې خپاره دي. الفنسټن د غلجیو د سیمې د پراخوالي په باب لیکي "دا به ډېره ګرانه وي چې د ټولو هغو وړو ناوو بیان وشي کومې چې تر هندوکش او سپین غره پورې غزېدلې دي او یا د غرو ډډې او له پاسه هغه ساړه او تاوده میدانونه مشخص شي کوم چې غلزيي یې کري". دی زیاتوي "د غلزیو ملک د یوه داسې متوازي الاضلاع په شکل دی چې اوږدوالی یې یو سلو اتیا میله او سور یې نژدې پنځه اتیا میلو ته رسېږي"[2]

د غلجیو پوونده وو د بېلابېلو قومونو په باب زه بیا هم د الفنسټن له لیکنو څخه استفاده کوم. د ده څېړنې که څه هم دوې پېړۍ مخکې سر ته رسېدلې دي، خو له بده مرغه اوس هم د تطبیق وړ دی. له بده مرغه مې څکه وویل چې تر دوو پېړیو وروسته بیا هم ددغه قوم په ژوند کې کوم ژور او اساسي بدلون نه دی راغلی. د غلجیو پوونده وو لوی قومونه تره کي، ناصر، سلیمان خېل، خروټي او یو شمېر هوتک او توخي دي.

---

5 د مزارشریف زیاتره اڅکزي سوداګر او هټۍ وال د وروستیو کلونو په جریان کې د سیمه ییزو پښتون دښمنو عناصرو په ټونګ د پښتونوالي په جرم او له طالبانو سره د ارتباط په پلمه قتل عام شول. ددغو کتله یې وژونو خبرونه د نړۍ تقریبا ټولو خبري منابعو خپاره کړي دي.

(۲) د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۰ مخ.

تره کي په مقر او د هغه په شاوخوا سيمه کې د غلزيو تر وروستي جنوبي بريده پورې غزېدلي دي. د دوی کډې په ژمي کې د درانيو سيمې ته لېږد کوي. د الفنستن له څېړنې سره سم، په هغه وخت کې د تره کو شمېر دوولس زره کورنۍ شمېرل شوي و.

په سليمانخېلو کې احمدزي پوونده دي. دوی په التمور او د لوګر په ختيځ کې اوسي، خو خپلې رمې ان د جلال اباد تر غرونو پورې پيايي.

خروټي د کټواز ختيځ لورته د سليمان غرو په منځ کې اوسي. د دوی سيمه خواره ده. زياتره کروندګر يې خپلې مځکې خپلو ورونو ته پرېږدي او دوی د کوچيتوب شاقه ژوند ته مخه کړي. د خروټو پوونده ژمي په دامان کې او اوړی د غزني په شاوخوا کې تېروي.

هوتک پخوا د شمېر له مخې زښته زيات وو. دوی د افشار نادر ترتاړاک وروسته د زرګونو کورنيو په شمېر له هېواد تبعيد او بېځايه شوي دي. دوی په کرنه او سوداګري بوخت دي، خو د الفنستن په روايت تر زياتې اندازې په کېږديو کې اوسي.

ناصر په پسرلي کې د توخو او هوتکو په سيمه کې وړې وړې مېنې لري. د کال په پای کې ځانونه د دامان اوارو ميدانو ته رسوي. د ناصرو يو زيات شمېر افرادو په وروستيو لسيزو کې سوداګرۍ ته مخه اړولې ده.

د ړوب درې ځينې کاکړان هم پوونده دي. د دوی په سيمه کې د پوونده وو دومره لويې مېنې جوړېږي چې "د کېږديو ښارونه ورته ويل کېږي".[1]

پښتانه او بلوڅ کوچيان په کېږديو کې اوسي، خو د افغانستان د شمالي سيمو کوچيان په يو راز دايروي خېمو کې ژوند کوي، چې سرونه يې له لرګيو څخه جوړ شوي وي او (اوتاو) يې بولي. او هغه سيمه چې د کوچيانو دغه راز خېمې په کې وهلې شوي وي، د (يرت) په نامه يادېږي.[1]
د ازبکانو يوه برخه په کېږديو کې اوسي چې دوی "خرګاه" ورته وايي. خرګاه چې په فارس او چين کې هم رواج لري، تر کېږدۍ د تودوخې په لحاظ ښه

---

[1] د زيات تفصيل لپاره وګورئ: د کابل سلطنت بيان، دويم ټوک، ۱۳۲، ۱۵۵مخونه

[1] غيا ث اللغات د يرت کلمه په ((منزل)) معنا کړې ده.

ده او په انتقالولو کې هم تر رواج کېږدۍ اسانه انتقالېدلای شي. خرګاه له نریو او ښویو دړو څخه جوړه شوې او سر یې د ګومبټې په شان جګ وي. ځینې ازبکان خرګاه ته "کراو" وایي[۲] ایماق هم د خرګاوو په مېنه کې اوسي او خرګاوې یې د ازبکانو هغې ته ورته وي. د ایماقو یوه څانګه چې تیموري نومېږي، د پښتنو په شان په تورو کېږدیو کې اوسي.[۳]

پښتنو کوچیانو له لرغونو زمانو راهیسې د افغانستان او د اباسین د حوزې د پراخو میدانو تر منځ پراته غرونه او دښتونه هر کال دوه واره په منظم ډول وهله او په دې ډول یې نه یوازې د مالونو د روزلو له لارې، بلکې د سوداګرۍ امتعو د وړلو راوړلو له لارې د سیمې په اقتصاد کې مثبته برخه درلودلې ده. دوی د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ د تجارتي مالونو په لېږدولو کې ستره ونډه اخیستې وه. دا چې ولې د سوداګرۍ راکړې ورکړې جریان ته د کوچیانو علاقمندي پارول شوې وه، علت یې یوازې مادي ګټه نه، بلکې نور عوامل هم وو. یو دا چې د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ تجارتي لار د دوی له هېواد (لوی افغانستان) څخه تېرېدله. بل دا چې تجارتي کاروانونو هم پر هغه مسیر تګ راتګ کاوه چې د کوچیانو کډې او رمې به په کال کې دوه واره وربانديې تېرېدلې راتېرېدلې. کوچیان په شمېر زیات وو، زړور او جګړه مار خلک وو، وسله یې درلودله او د لارې د غلو وغدیو په دفع کولو کې یې ښه اغېزه درلودلای شوای. همدغو عواملو د دوی کوچیتوب ژوند ته سوداګري ورننه ایستله. کوچیانو سوداګرو پر دوو سترو لارو تګ راتګ کاوه. لومړۍ لار د اټک، خیبر، کابل، هندوکش او د امو له لارې بخارا او ماورالنهر لار وه. دویمه یې له هند څخه خراسان او ایران ته تلله چې د سند، بولان، ګومل، کندهار او هرات لار وه. د لومړۍ لارې مهم مرکز کابل او د دویمې دا

---

(۲) د کابل سلطنت بیان. ۱۷۰ مخ.

(۳) ایماق معمولا د چار ایماق په نامه راوړل کېږي چې تایمني، هزاره، تیموري او زوري په کې شامل دي.

کندهار و.[1] د شمالي افغانستان د کوچیانو د کوچ مسیر په بېلابېلو ولایتونو کې مختلف دی. د مثال په توګه اوزبک او ترکمن کوچیان په ژمي کې په بلخ، جوزجان، او فاریاب کې اوسي خو دوبی د بابا غره په شمالي برخو کې تېروي.

په کوچنیو سوداګرو کې کې لواني پوونده تر نورو مالدارو کوچیانو وړاندې وو. ان ځینې به یې تر برما، اسام، بنګال او نیپال پورې هم تلل. له دې خوا به یې وړی، وړي، بادام، پسته او طبیعي بوټي په تېره بیا هنجه وړله او له هغې خوا به یې توکران، بوره، چای او نور شیان راوړل. ډپټي محمد حیات خان پخپل اثر (حیات افغاني) کې ددغو سوداګرو کوچیانو د کورونو او څارویو د شمېر په باب نسبتا مفصله احصایه ورکوي. انګریز ختیځ پوه بیلیو هم ددغو کوچیانو په باب څرګندونې لري. ځینې شواهد ښیې چې د مغولي شاهانو په تېره بیا د بابر چې به دولتي خزانه تشه شوه، د دغو پښتنو پوونده وو کاروانونه به یې لوټول.

د کوچیانو د ژوند ډول د یوه خاص اقتصادي او اجتماعي دور محصول دی. هر څومره چې دغه اقتصادي او ټولنیز مناسبات پر مخ ځي، په کوچیانو کې د مېشته کېدو هڅه پیاوړې کېږي. د کندهار ښار په ختیځ کې د ناصرانو یو کلی شته چې د کوچیو ناصرو د یوه مشر زوزات په کې مېشته وو او دغه لوی کلی یې جوړ کړی و.

ددغه کلي ځینې کورنۍ د کندهار ښار ته رانقل شوې دي او په سوداګرۍ او زمینداري بوختې دي. یو شمېر ځوانانو یې تر لوړو تحصیلاتو پورې زده کړې دي.

خو لکه د کوچیو د ژوند عمومي میلان چې د مېشته کېدو پر لور دی، برعکس جریان یې هم کله کله لیدل شوی دی. الفنستن د کتواز د قلندر خېلو یو مثال راوړي چې سل کورنۍ دي او په هغو کې یې پنځو شپږو کورنیو کروندګري خوشي کړې او د کتواز له پوونده وو سره د کال په یوه

---

[1] د دغو دوو تجارتي مرکزو یادونه د مغولي امپراتور ظهیرالدین محمدبابر په تاریخ، بابرنامه کې د شپاړسمې پېړۍ په سر کې شوې ده چې لوستونکي یې هورې لوستلای شي.

تاکلي وخت کې خپلې مېښې پرېږدي او د ګومل د دواړو غاړو په غرونو کې مالونه څري. الفنستن ليکي: دوی د ژوند له دغه بدلونه بيخي راضي وو.

له څوارلسمې ميلادي پېړۍ په هاخوا د پښتنو سوداګرو کوچيانو د ژمي څرځايونه د سليمان د غرو شاوخوا سيمې وې. په پسرلي کې به پوونده د ګوملې او غزنې له لارې تېرېدل او دوبی به يې د هندوکش د غرو په لمنو کې تېراوه. د دوی دغه تجارتي فعاليت تر نونسمې پېړۍ پورې لا دوام درلود. د ترانسپورتي وسايلو انکشاف د دوی عنعنوي سوداګري متاثره کړله او له دې امله د کوچيانو تجارت کمزوری شو او څه موده وروسته په ټپه ودرېدی، خو د دوی د عنعنوي کوچ سير او تګلوری د هماغه پخوا په شان پاتې شو او د ژوند د بقا په منظور يوازې د مالونو پوول او روزل پر مخ وهي.

د امير عبدالرحمان خان تر پاچهۍ پورې کوچيان له دولتي ماليې څخه تر ډېرې اندازې خلاص وو. د نومړي امير د پاچهۍ په وروستيو کلونو کې د کوچيانو مشران کابل ته راوغوښتل شول او هغوی ته د مالونو پر سر د ذکات د اخيستلو فرمان واورول شو. ددغه فرمان د تطبيق لپاره د شاهي پوځ ۱۴ تنه سپاره افسران وګومارل شول چې لومړی بايد د پوونده وو مالونه وشمېري. ددغه کار لپاره يې د (شاخ شماری) په نامه يوه دولتي اداره هم جوړه شوه.[1] دغه راز د همدغه امير په پاچهۍ کې د هغو لانجو د اوارۍ په خاطر ځينې فرمانونه صادر شول چې د افغانستان په مرکزي سيمو کې به د کوچيانو او غرنيو کليوالو تر منځ هرکله پېښېدلې او کله کله به وسله والو نښتو ته رسېدلې. دغه راز نښتې نه يوازې په مرکزي افغانستان بلکې په شمالي افغانستان کې هم د غير پښتنو کوچيانو او سيمه ييزو کليوالو ترمنځ هر کله پېښېدلې او پېښېږي. د افغانستان مرکزي سيمه او د هندوکش لمنې لکه وړاندې چې وويل شول، د لرغونو زمانو راهيسې د کوچيانو د دوبي څرځايونه او اورشوګانې وې. غرنيو

---

[1] بناغلي لوستونکي دې د مرحوم فيض محمد کاتب هزاره هغه څرګندونې وګوري چې د سراج التواريخ د دريم ټوک د لومړی بخش په ۵۹۹ مخ کې بيان کړې دي. چاپ، تهران، ۱۳۷۳.

کليوالو د خپل چاپېر دغو دولتي دښتونو او څړځايونو ته د خپل ملکيت په سترګه کتل او د دغه علت و چې بل چاته يې د استفادې حق نه ورکاوه. له بلې خوا به کوچيانو هم کله کله د سيمې د محلي اوسېدونکو کښتونو او کروندو ته تاوانونه رسول او تر هغو پولو به وراوښتل چې له لرغونو زمانو ورته په عنعنوي توګه ټاکل شوي وو. امير عبدالرحمان له هزاره وو سره تر سولې وروسته د دوی او کوچيانو ترمنځ د څړځايونو پر سر دلانجو د اوارولو په مقصد يو منصف هيات وټاکه چې مشري يې د قاضي يعقوبعلي پر غاړه وه. دغه هيات د هزاره وو د قناعت تر لاس ته راوړلو وروسته د پوونده وو لپاره ټاکلي بريدونه وټاکل او پوونده وو ته وويل شول چې که د هغوی رمې تردغو ټاکل شوو بريدونو واوړي، شل زره افغانۍ جريمه به ورکوي. تر دغې جوړې وروسته د هزاره وو او کوچيانو تر منځ شخړې او لانجې په ګډو تجارتي او ټولنيزو همکاريو بدلې شوې. د مثال په توګه هزاره وو له کوچيانو سره د وړيو په سکوللو کې همکاري کوله او له دې لارې يې د وړيو يوه ټاکلې ونډه ترلاسه کوله. دغه راز هر کوچي چې به په ژمي کې له مرکزي سيمو څخه تودو سيمو ته کوچ کاوه، خپلې غواوې به يې هزاره وو ته پرېښوولې. که به غواوو شيدې کولې، هزاره وو يې له شيدو څخه استفاده کوله او که به وچې وې، د هرې غوا د ساتلو پر سر به يې نغدې اجوره اخيستله. د کوچيانو د دوبي کږدۍ او نور درانه بارونه به هم هزاره وو ورخوندي کول. د هزاره وو او کوچيانو تر منځ د پور ورکول تعامل هم رواج و.

د ثور د بدمرغي کودتاه په ټينګېدو سره روسپالو د روس په قومانده په هېواد کې د مېشته قومونو تر منځ د دښمنيو د بيا تازه کولو په مقصد او له دې لارې د خپل ناروا حاکميت د ټينګولو په نيامت يې لکه په ټولو قومونوکې د بېلتانه کرښې وايستلې. د "ملي مسالې" د حل په نامه يې ملي اختلافونه وزېږول. په هېواد کې يې د زرګونو کلونو مېشته قومونو تر منځ د"ستمکش" او "ستمګر" په نامه د نفاق دومره زهر وپاشل چې زما يقين دی يو وخت به د همدې تيورۍ عاملين پخپله هم له سختو ستونزو سره مخامخ کړي. د "قوم" پر ځای يې د "مليت" نامانوسه او غير واقعي

مقوله باب کړه او په دې لړ کې یې د هزاره وو او کوچیانو تر منځ هم د زړو بدو اور تازه کړ او په نتیجه کې یې د کوچیانو پر مخ د دوی د دوبې د څړځایونه لرغونې مېنه وتړله. دې کار که له یوې خوا کوچیان جګړې ته ور تېل وهل، له بلې خوا یې هغه ایکالوژیک انډول Ecological Balance له منځه یووړ، چې له سوونو کلونو راهیسې د کوچې او کلیوالي وګړو تر منځ موجود و. له دغې ناانډولۍ څخه په سیاسي ډګر کې د یوې تبلیغاتي وسیلې په توګه د هزاره ولس د حمایت لپاره کارواخیستل شو، خو له راتلونکو اقتصادي او ټولنیزو تاوانونو څخه یې کوچیان او هزاره کلیوال دواړه متاثر شوي دي. البته کوچیان په هېواد کې دننه په مختلفو موسمونو کې ټاکلې لارې لري او د هر قوم څړځایونه د هغوی په نومونو باندې مشخص شوي دي. حتی په سیمه کې دننه د یوه قوم د بېلابېلو خېلونو حقوق له پېړیو پېړیو راهیسې ثابت پاته شوي دي. دا نه د نن خبره ده نه د پرون، نه د امیر عبدالرحمان خان بخشش دی نه د کوم بل واکدار هدیه، نه "فاشیزم" دی او نه هم "قبیلې حاکمیت". دا د لرغونو زمانو عنعنه ده او په راتلونکي کې به هم دوام وکړي. سیاسي واکدارانو په هر وخت کې له دغه راز مسایلو څخه د خپلې واکمنۍ په ګټه کار اخیستی او په راتلونکي کې به یې هم واخلي. خو دا چې زموږ ځینې "قلم بدستان" په دې برخه کې اني مصلحتونه په پام کې نیسي او قلمفرسایي کوي، زما په نزد د ملي مصالحو پر خلاف عمل کوي.

استاد عبدالجليل وجدي

نه مې هېرېږي چې...

د ديموکراسۍ د لسيزې له پيلېدو نه لږه موده دمخه، زه ميمنې ته د فارياب له ولايت د اطلاعاتو او کلتور د ادارې د مسئوليت په غاړه اخېستلو لپاره ورغلی وم. دا زما په شخصي ژوندانه کې لويه پېښه وه چې د لومړي ځل لپاره له کابل څخه وتلم او د هېواد يوې داسې سيمې ته تللم چې هغه وخت يو مسافر تر يوې بشپړې اوونۍ سفر کولو وروسته هلته ور رسېدلی شوای. هغه وخت د سالنګ لويه لاره پرانېستل شوې نه وه.

دا طبيعي ده څوک چې يوې سيمې ته د لومړي ځل لپاره ورځي، هغه ته د فزيکي ماحول او ټولنيز چاپېريال په باره کې ضرور لږې يا ډېرې پوښتنې پيدا کېږي. زما د کار څرنګوالي زما پوښتنې لا زياتولې. زما ځينو پوښتنو ته د ځوابونو موندلو په لړ کې د ځو بيروکراتو (ميرزا تيپه) کابليانو څو خبرې لا تر اوسه زما د ذهن په صفحه د کليشې په توګه نخچ شوې دي.

يوه يې دا وه چې "انجا مُلک پکه و پوستين است"، بله يې دا وه چې "مردم انجا ګوسفندي است" او يوه بله يې دا هم وه چې "قهر افغان رحم ازبک است".

د لومړۍ خبرې معنی دا وه چې د هغه ځای هوا به کله په ناڅاپي توګه دومره توده شوه چې پکې ته به يې اړتيا پېښه کړه او کله به په ناڅاپي ډول داسې سړه شوه چې پوستين ته به اړتيا پېښه شوه. دوو نورو ظاهراً متضادو خبرو هلته د حاکمانو او محکومينو تر منځ د ظالمانه مناسباتو نمايندګي

کوله. يعنې دا چې هلته استول شويو بيروکراتانو د سيمې خلکو په تېره ازبکانو ته د پسونو په نظر کتل؛ ګواکې د هغه ځاى زياتو نسبتاً زياتو شتمنيو د رشوت خورو او زبېښاکګرو د حرص لوږه دومره زياته کړې وه چې انسانان هم ورته پسونه ښکارېدل.

هغه وخت ولسوالان "حاکمان" بلل کېدل. همدارنګه هغه وخت هلته داوسني والي پر ځاى "اعلى حاکم" ناست و، چې د مرکزي حکومت نمايندګي يې کوله. د حکومت هغو کارکوونکو چې غوښتل به يې په لنډه موده کې ډېرې پيسې پيدا کړي، نو هڅه به يې کوله چې خپل ځانونه هلته ور "تبديل" کړي. د غرنيو سيمو علاقه دارانو د خپلو ځانونو لپاره لنډې پاچهۍ جوړې کړې وې، ځکه د چارو تش په نامه پلټونکي هلته ورتللاى نه شواى.

د خلکو په ځپلو او زبېښلو کې د رسمي حاکمانو او محلي بايانو هڅې شريکې وې.

حقيقت دا دى چې حاکمانو او بايانو (خانانو) د خلکو د ژوندانه ساحه تنګه کړې وه او دوى يې له داسې عقدو ځخه ډک کړي وو چې د افغان قهر يې په سختۍ او شدت کې د ازبک له رحم سره برابر کړى و يعنې د ازبک رحم د پښتون د قهر هرمره دردوونکى و.

په مقابل کې پسونو غونډې "ګوسفندي" شوي وو، خو تر لاس لاندې انسانانو او حيواناتو لپاره قهرجن پړانګان هم ګرځېدلي وو. په ښځو باندې يې د فشار درجه زياته وه. د خرو لپاره يې داسې چوکې جوړې کړې وې چې په سرونو کې به يې د ستنو غونډې تېره ميخونه ځاى پر ځاى شوي وو. کله چې به خره په دې چوکو ووهل شول نو هغو به د خپلې وسې نه هم زيات چابک چابک ګامونه اخيستل، تر دې چې د هغو عادې تګ به د منډې او ځغاستې بڼه نيوله. د دغه بې ژبې مخلوق پر شا به ناسوري ټپونه جوړ شوي وو خو دوى به ټپي شوي ځايونه بيا بيا وهل چې خر خپل تګ لا ګړندى کړي.

ښايي د زړه د سختوالي دا خوى يو څه دوى ته په ارث کې هم راپاتې شوى وي، ځکه چې زياتره ازبکان افغانستان ته د ګوډ تيمور د پوځيانو په

توګه راغلي او دلته مېشته شوي دي. پخپله ګوډ تيمور هم د بر عقده يي انسان و. وايي چې کله دی تنکۍ ځوانۍ ته ورسېد، د يو منحرف سړی له لاسه تر پوزې راغی، نو ده له دغه مزاحم سړي څخه د ځان د دفاع لپاره د تورې وهلو تمرين کاوه. يوه ورځ چې دی له هغه مزاحم سړي سره مخامخ شو، نو د ځان د خلاصون لپاره يې خپل وار ورڅخه دمخه کړ او توره يې په داسې چم ووهله چې په لومړي ګوزار يې د هغه سر قلم کړ. ده دا وخت د سرو وينو له هغو فوارو څخه ډېر خوند واخېست چې د تېري کوونکي سړي له شېريانونو څخه ولاړې شوې وې. تر دې وروسته دا د ګوډ تيمور لپاره يو په زړه پورې کار وګرځېد چې په خپلو لاسونو يا د نورو په لاسونو سره په خاص تېريک سرونه قلم کړي او د سرو وينو د فوارو له ليدو څخه خوند واخلي، ځکه خو زيات ولسونه او خلک د ده له مظالمو څخه ډېرې بدې خاطرې لري. د ګوډ تيمور د امپراتورۍ تر شنل کېدو وروسته د ده پوځيانو په بېلا بېلو ځايونو کې د ملوک الطوايفۍ په بڼه کوچنۍ کوچنۍ حکمرانۍ جوړې کړې چې يو شمېر يې د افغانستان په شمال کې هم جوړې شوې وې.

لکه چې غبار په "افغانستان در مسير تاريخ" کې ليکلي دي، د امو نه ور هغه خوا د ازبکانو حکمرانان ډېر زيات ظالمان وو، ځکه خو د امو د دې غاړې ازبکانو غوښتل چې خپل ځانونه د هغوی د ظلم له ساحې څخه لرې وساتي؛ نو دوی د شمالي افغانستان په ځينو سيمو کې خپلې ورې ورې فيوډالي حکمرانۍ جوړې کړلې. بيا کله چې لوی احمد شاه بابا، په خپلو طبيعي او جغرافيايي پولو کې دننه د لوی تاريخي افغانستان د بيا راغونډولو ملي پروګرام پر مخ بيولو، بې له دې چې په خپله احمد شاه بابا ورشي، ازبکو خانانو د احمد شاه بابا د استازي شاه ولي خان په لاس بيعت وکړ او پخپله خوښه او رغبت يې د معاصر افغانستان د ملي دولت په جوړښت کې ونډه واخېستله. خو په ۱۹ پېړۍ کې چې د دراني تيمورشاه او امير دوست محمد خان په اولادو کې د ځان ځانيو له را پيدا کېدو سره د استعماري ځواکونو د مداخلو له امله په افغانستان کې خونړۍ جګړې راپيدا شوې، نو د شمال خان خانيو بيا خپل سرونه راپورته کړل. دې خان خانيو د خپل پخواني خصلت له مخې بيا د ظلم او زور لړۍ پيل کړه.

ښاغلي نبي مصداق په خپل يو مضمون کې (ازبک سالاري په افغانستان کې) د يو شمېر اروپايي ليکوالانو او څېړونکو ليکنې را اخېستې دي چې ليکي: "په ۱۹ پېړۍ کې د قومونو فيوژن (خپرېدل) پيل شول چې له دې امله په قومي عداوتونو او دوښمنيو بدل شول. داسې دوښمني په تېره بيا د هزاره او ازبکو تر منځ ډېره شوه. غالب قوم به د مغلوب قوم افراد د غلامانو په صفت نيول او هغوی به يې د مريو په ډول خرڅول چې ي. دا ډول بازار په کندوز کې هم جوړ شوی و. له هغه ځايه به مريان هند ته د تجارت په ډول وړل کېدل او يا به هم د مرکزي اسيا د تاتار د اسونو په مقابل کې مبادله کيدل. دا غلامان به په ځمکو او کورونو کې د مزدورانو په ډول استعمالېدل (هارسن ۱۹۳۹ د ده ليکل شوي کتاب ۸۲ او ۱۲۷ مخونو تر منځ) پر دې سربېره په کندز. سرپل او ميمنې کې د خانانو حکومتونه هم د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت بوخت وو. يو څېړونکی ګرګارين چې د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت باندې يې زياته څېړنه کړې ده، وايي چې د غلامۍ دا تجارت خورا لوی و، يوازې ازبکانو په کې برخه درلوده، نور افغانان پښتانه وو که تاجک د غلامانو تاجران نه وو. د ا تجارت امير عبد الرحمن خان منع کړ. ګرګارين د نورو منبعو له مخه زياتوي چې د ۱۹ پېړۍ په منځ کې ازبکانو د ځينو هزاره قومونو په مقابل کې له تعصب څخه کار اخيست د کندز والي مراد بېګ د دوی يو ځواکمن والي و.

پر هراسن ګرګارين سربېره برنتر، جان ګري، هالډيج، هم د ازبکو خانانو په لاس د هزاره مريانو د تجارت په باره کې څرګندونې کړي دي."

د غبار له ليکنو څخه څرګندېږي چې د هزاره ګانو د مريتوب په موسسه کې پخپله د هزاره اوبايانو رول ډېر زيات و. له همدغه امله هزاره ګانو د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان لپاره د يو پياوړي مرکزي حکومت له جوړښت سره ډېره لېوالتيا درلوده، ځکه خو دوی له احمد شاه بابا سره د يو ملي دولت د جوړولو په کار کې خپله مرسته ونه سمپوله. غبار ليکي چې د هرات ښار يو هزاره درويش علي خان د احمد شاه بابا په ګټه نيولی و. همدارنګه د کندز ازبک والي مرادبېګ نور خو نور خپل نژدې درباريان

هم خپل بنده ګان ګرځولي وو. دوو تنو انګليسي ليکوالانو مور کرافت او تربک چې د ۱۹ پېړۍ په نيمايي کې يې د کندز دربار ليدلی و، په دې باره کې يې داسې ليکلي دي: "هغه صوفه چې دارباب لپاره جوړه شوې وه درې فوټه جګه و." په دربار کې به مير مرادبېګ کېڼ لاس ته پر تخت ناست و. په منځ کې به يې ۳۰ - ۴۰ پوره درباريان ناست وو چې پښې به يې د شا په لوري غځولې وې او سرونه به يې مير مرادبېګ ته ټيټ نيولي وو، ځمکې ته به يې کتل. ګواکي د نيمګړې سجدې په حالت کې به ورته ناست وو. يو شمېر زيات اردليان به په داسې حال کې چې ملاوې به يې کړې او سرونه به يې د مراد بېګ په لوري ټيټ نيول شوي وو پر ځمکه ولاړ وو، دوی به د يو ډول روکوع حالت تمثيلاوه.

مرادبېګ د ختيزوالو په تېره د افغانانو د معاشرت د ادابو پر خلاف د وريښمينو په بالښت تکيه کړې وه، پښې به يې غځې او اوږدې موزې به يې اغوستې وې ـ د درباريانو په لور غځولې وې. يو لوېديځ ليکـــوال وډ (۱۸۴۱) ليکي چې مراد بيګ د عادي خلکو پر وژلو او ځکولو سربېره هغه محلي واليان هم چې په خپل کار کې به وروسته راغلي وو وژلي دي. د مثال په ډول هغه داودخان والي، محمد رحيم بېګ چې يو تاجک و، له دې املـه وواژه چې ټاکلې پيسې يې ورتـه نـه وې رسولې. مرادبېګ بـه د نيول شويو سيمو خلـک د غلامانو پـه ډول نـيول او د هغـوی کورونـه بـه يې سوځول، مير مرادبېګ به د نورو ازبکانو په شان له نيول شويو ځايونو څخه د پيسو پر ځای غلامان غوښتل. په دې توګه د سيغان او کهمرد تاجک حاکمان مجبور وو، چې د هرو ۳۰ کورنيو پر سر يـو غـلام هغه ورکړي. ضمناً مرادبېګ د دره صوف او سر پل ازبک حاکمان هم هڅول چې پر هزازه جات باندې د مريو د نيولو لپاره حملې وکړي.

ميمنه هم چېرې چې زما له مسئوليت نه ډک ماموريت په کې پيل شوی و په خپل زړه کې د ازبکو د خان خانۍ ځينې خاطرې ساتلې وې.

د دې لويې فيوډالي واکمنۍ لاسونه هم د هزاره ګانو او او جمشيديانو د غلام کولو او خرڅولو په کارو بار کې ککړ شوي وو. دا فيوډالي واکمنۍ د مرغاب له سيند څخه تر سرپل او بله خنډه يې تر بلخ پورې غځېدلې وه. دا

او د ازبکانو نورې خان خانۍ امیر دوست محمدخان د خپلې پاچاهۍ په دویمه دوره کې پای ته رسولې وې، خو ځینو پاتې شونیو او اغېزو یې په بل ډول ځانونه ښودل. لکه چې د میمنې په یو شمېر سیاسي بندیانو باندې دا تور لګول شوی و چې هغوی له افغانستان څخه د دغه ولایت د جلا کولو هڅه کوله.

هغه وخت چې ما هلته کار کاوه، د دغه ښار سیاسي بندیان یوازې ازبکان نه وو، بلکې د ننګرهار د خانانو یوه کورنۍ هم هلته فرار شوې او تر سختې څارنې لاندې وه. دا د مشهور ملک قیص خوږیاني کورنۍ وه چې په ننګرهار کې د بغاوت کولو په تور دلته راشړل شوې وه. په میمنه کې هغو نورو پښتنو کورنیو هم ژوند کاوه چې د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې راشړل شوې وې. هلته زما د کار په موده کې د مخکې پر مخ او تر ځمکې لاندې سیاسي تحریکونه اوسېدل او زه یې د مطبوعاتو د مدیر په توګه د اغېزو په مرکز کې راغلی وم. ماته هغه وخت یو پښتون انقلابي لیکوال او شاعر په خپل یو لیک کې خپل هغه میمنه ګي ملګري راپېژندلي وو چې دوی به له ما څخه خپلې قلمي مرستې، نه سپموي. دغه پښتون لیکوال او شاعر چې څه ناڅه د وخت یوه مشهوره خبره هم بلل کېدای شوه، په خپل لیک له ما څخه داسې یوه غوښتنه هم کړې وه چې په میمنه کې "د پښتونولۍ سوتی" ډېر په اوږو ونه ګرځوم.

زه نه پوهېږم چې له "پښتونولۍ" څخه به هغه وخت د ده تصور څه و، خو زما له نظره پښتونولي زموږ د ملي خصوصیاتو او اخلاقي نورمونو هغه مجموعه ده چې بل نوم یې "د افغانیت" دی او په دغه مفهوم کې یې نور ټول افغانان هم ځانونه راګډوي. عجیبه یې لا دا وه چې د هغه وخت یو تاجکستاني چې د پټرولو او ګازو د لټونې په پروژه کې یې کار کاوه "پښتونولي" د پښتون انقلابي شاعر او لیکوال په څېر د جنګ سوتی نه باله، بلکې د سړیتوب د مینې او مهربانۍ غېږ یې ګڼله. دی راغلی و چې د پښتونولۍ په باب کوم لیکل شوی کتاب ولولي. دغه تاجکستاني زما د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل چې په نورو ژبو کې مېلمنو ته د "خوش امدید" یا (Welcome) غوندې عبارتونه، خو په پښتو کې ورته د "هرکله

راشه!" عبارت په کار لوېږي. له دې څخه ښکاري چې پښتانه په رښتيا سره ډېر مېلمه پال خلک دي. همدا سبب دی چې زه د پښتونولۍ له مطالعې سره ډېره مينه لرم.

په حقيقت سترګې نه شم پټولی. هغو کسانو چې پښتون شاعر او ليکوال ماته په خپل ليک کې راپېژندلي وو له ما سره ډېره ښه قلمي مرسته پيل کړه. څه موده وروسته موږ يو له بله د نظريو د بدلون پړاو ته سره ورسېدو. د زياتو سياسي موضوعاتو په باره کې زموږ تر منځ د نظر ټکي سره شريک وو. خو په دې کې ځينې داسې کسان هم ليدل کېدل چې پښتانه يې د افغانستان داخلي استعمار ګران(!) بلل. سره له دې هم دوی به په بحثونو کې ټول پښتانه داسې نه ګڼل. يوازې د ځينو کسانو يا ځينو قشرونو نومونه به يې د مثال په توګه يادول. په دې لړ کې هغه کسانو ته ډېره ګوته نيول کېده چې د مرکزي حکومت له خوا د امرينو او حاکمانو په توګه موظف شوي وو. دوی هم يو ډول خلک نه وو. په سخت زړو او زړه سواندو، په پاکنفسو او مردار خورو باندې وېشل کېدای شوای، په خلکو باندې د قدرت د منګولو ټينګولو يا سستولو په کار کې د مرکزي حکومت اشارو ته کتل کېدل. مرکزي حکومتونو د امنيت د ټينګولو په پلمه ډېر ځله يو نژادي ګروپ په بل باندې ټکولي او ځپلي دي. د مثال په توګه امير عبدالرحمن خان د افغان او انګليس د دويمې جګړې لوی اتل غازی محمد جان خان مزار شريف ته نژدې په يوه ځای کې د ازبکانو په لاس شهيد کړ.

په وروستيو وختونو کې زموږ او ستاسې تر نظر لاندې، ډاکتر نجيب په کندهار او ځينو نورو ځايونو کې ډېر پښتانه د دوستم د ازبکو ملګرو په ذريعه چې جنګونه يې په اجاره اخېستل وځپل او بې عزته يې کړل. په همدې ډول په شمال کې ازبکان د پښتنو او تاجکو په وسيله ځپل شوي وو.

ښايي همدا سبب و چې عوامو ازبکو پښتانه او تاجکان يو قوم بلل او دواړه نژادي ګروپونه يې افغانان ګڼل، خو هغوی يې د "افغان فارسي" او "افغان دغه" په نومونو يو له بل څخه جلا کول. ګواکي پښتانه د دوی له نظره "افغانان دغه" وو.

د دېموکراسۍ له لسیزې څخه څو کاله دمخه، پخوا له هغه چې په میمنه کې زما ماموریت پیل شي د مرکزي حکومت په پالیسۍ کې یو تغیر راغلی و. یو دري ویونکی محمدزی غلام حیدر عدالت د میمنې (فاریاب) د اعلی حاکم (والي) په توګه ټاکل شوی و.

ده د اجتماعي تحولاتو په نامه ډېر زړه ورکارونه کول. مثلاً د میمنې د ښار په منځ کې د یوې غونډۍ له پاسه د (سیف الملوک) په نامه یو زیارت جوړ شوی و. ده د دغه زیارت پر ځای یوه سینما جوړه کړه او د "سیف الملوک سینما" نوم یې ورباندې کېښود. ده د ډېرو خولو نه د وتلیو "ولې؟ ولې؟ ولې؟..." لپاره بس یو ځواب درلود او هغه دا و چې "سیف الملوک یو مین سړی و مه یې کوه چې د ده د زیارت له پاسه ډېرې مینې تمثیل شي او د مینې ډېرې سندرې وویل شي".

د غلام حیدر عدالت بل ډېر زړه ور کار دا و چې ده یو شمېر پیاوړي او مخور پښتانه خانان "مات" کړل او په بله خوا کې یې له ازبکو "بایانو" او سوداګرو سره خپل دوستانه اړیکي او یارانې ټینګې کړلې او له دې لارې یې د ازبکانو د زړونو تر لاسه کولو پالیسي وچلوله.

که له ممتازو قشرونو تېر شوو، نو په عوامو یا خلکو کې د بېلتون او توپیر نښې نښانې دومره زیاتې نه وې، پښتنو، ازبکانو، تاجکانو او... یو له بله ډېر ښه روابط سره درلودل، که څه هم دوی په بېلو بېلو ژبو خبرې کولې خو د دوی عمومي کړو وړو دا ښودله چې دوی ټولو د یو پراخ ویاړلې افغاني کلتور په غېږ کې وده کړې ده.

مثلاً د مېلمه پالنې دود د دوی ټولو لپاره یو ډول و. همدارنګه تقریباً یو ډول جامو هلته د ازبکو، پښتنو او تاجکو د قومي پېژندلو کار مشکل کړی و. دې یو رنګ والي خلک ډېر سره نژدې کړي وو. په خلکو کې د ازبک، پښتون، تاجک او... تر منځ اختلافات تقریباً په یو کلي کې د تربورانو د اختلافاتو سطحې ته راټیټ شوي وو، په ځینو مواردو کې د تربورولیو اختلافات ډېر خله له قومي یا نژادي اختلافاتو څخه سخت او خطرناک وو. تربورولي یوازې په پښتنو کې نه وې، بلکې تاجکو او ازبکانو هم په خپلو کې تربګنۍ درلودې. کله به دا ډول تربورولي له قومي حدودو څخه

ووتلې او په سيالۍ اخته ترېورانو به هڅه کوله چې په نورو قومونو او نژادي ګروپونو کې هم پلويان ولري.
په عمومي توګه ګډ برخليک او ګډو ګټو خلک (ازبکان، تاجکان، پښتانه...) سره نژدې کول او په ګټو ولاړو شخړو او جګړو خلک يو له بل څخه جلا کول، خو سياست مدارانو هڅه کوله چې له اختلافاتو څخه خپلې سياسي ګټې واخلي. سياسي اختلافاتو د دوی تر منځ د بېلتون کرښه هم ايستلې وه، چې په دوو ډلو سره يې ويشلي وو. يوې ډلې يې قومي اختلافات ډېر په نظر کې نيول او بلې يې طبقاتي اضداد ډېر مهم ګڼل.
له صدارت څخه د داود خان تر استعفی وروسته موظف صدراعظم ډاکتر محمد يوسف د خپل حکومت په لومړيو وختونو کې د سياسي بنديانو پر مخ د جېلونو ترل شوي ورونه پرانيستل. په دې لړ کې د ميمنې سياسي بنديان هم خوشي کړل شول. په دوی کې دوه ډوله (له مدرسو او ښوونځيو يا پوهنځيو) څخه وتلي يو څه پوه کسان وو. مولوي علاوالدين، ابوالخير خيري او نظر محمدنظر په کې مشهورې څېرې وې. دوی که ملايان وو يا په اصطلاح نور روښانفکران وو، د ازبکو د قومي حيثيت خوندي ساتلو يا د حقوقو ګټلو په برخه کې يې د نظر ټکي سره شريک وو.
يو ماښام زما مرستيال رضوانقل تمنا چې د سيمې يو اوسېدونکی و، پخپل کور کې د سياسي بنديانو په وياړ يوه مېلمستيا کړې وه چې دې مېلمستيا په ضمني توګه ماته د خدای پامانۍ ويلو اړخ هم درلود (په همدغو ورځو کې زه ننګرهار ته تبديل شوی وم) همدغې مېلمستيا زه له راخوشي شويو سياسي بنديانو سره مخامخ کړم. په مېلمستيا کې د هغه ځای ځو تنو ليکوالانو زما په باره کې هم څه لنډې خبرې وکړې او د نوي نسل د ذهنونو په رڼا کولو او ليکوالۍ ته د هغوی د هڅولو په کار کې يې زما کوښښونه وستايل او پر دې يې يو څه خواشيني څرګنده کړه چې زه له دوی څخه لرې کېږم. ما د دوی له ښه نظر څخه تشکر وکړ ومې ويل: اوس هم له تاسې څخه لرې نه ځم بلکې د خپل لوی کور (هېواد) يوې بلې څنډې ته خوځېږم. زما وياړ به دا وي چې ستاسې او د ننګرهار د خلکو تر منځ د وروروليۍ د احساساتو او نظرياتو د بدلون وسيله وګرځم.

خیري زما خبرې پرې کړې ویې ویل: "روابط ما با انها رنگ دیگر دارد چند نفر انها با قدیفه های خویش امدند، درینجا زمینهای مارا گرفتند، لهذا روابط برادرانه بین ما و انها بعید از امکان میباشد..." وروسته څرګنده شوه چې د مجلس نورو ګډون کوونکو ازبکانو حتی د خیري خپل ورور نظرمحمد نواحي د خیري له داسې یو نظر سره بشپړه همنوایي نه درلوده، ځکه هغه وخت ازبکو روښانفکرانو که د خپل قومي او نژادي ګروپ کلتوري حیثیت یا سیاسي حقوق غوښتل، د هېواد په شمالي برخو کې یې د نورو نژادي ګروپونو په ورته حقوقو سترګې نه پټولې. پخپله نظرمحمد نواحي د خپلې مورنۍ او قومي ژبې د ودې او پرمختیا لېوالتیا درلوده. د هېواد نورو ژبو ته یې هم په درنه سترګه کتل. ما ته په زړه پورې دا وه چې ده له پښتنو سره په روانه پښتو ژبه خبرې کولې، کله چې دی د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رئیس په توګه وټاکل شو، هلته یې په شمالي ولایاتو کې هم د افغانستان د نورو ولایاتو په څېر قومي رابطې د نوک او اورۍ د اړیکو په څېر نژدې وې. که څه هم "نوک" او "اورۍ" پخپلو جلا جلا نومونو پېژندل کېږي، خو له یو بل څخه یې جلا کول ډېر دردناک کار دی. زموږ خارجي دوښمنانو په ورونو قومونو کې داسې خلک په پیسو واخېستل چې د نوکانو او اوریو د جلاکولو په جنایتونو لاس پورې کړي، ځکه خو د افغانستان هغه غرونه او دښتې د سپېڅلو افغانانو په وینو سرې شوې چې پخوا به یې د غاټولو د ګلانو لرلو له امله سره لمبه کوله.

د خیري له دې خبرو او نورو اجتماعي واقعیتونو سره هم اړخ نه لګاوه. پښتانه د څوکسانو په شمېر له خپلو څادرونو سره شمالي ولایاتو ته، نه وو تللي. بلکې ډېرو پښتنو له پخوا زمانو راهیسې هلته دایمي استوګنه درلوده. پخپله په میمنه کې له پښتنو څخه څو کوڅې یا کلي نه وو جوړ شوي، بلکې څو ولسوالۍ لکه تګاب شیرین، پښتون کوټ او الماره تر زیاتې اندازې په دوی ډکې شوې دي. په همدې ډول په جوزجان کې، بلخ، سمنګانو کې ډېرې ولسوالۍ پښتنو ته منسوبې دي. بغلان او کندوز پخپله داسې ولایتونه وو چې پښتنو په کې اکثریت درلود، په نورو شمالي سیمو کې هم پښتنو، قومي موجودیت درلود.

اروابـښـاد علي احمد کهزاد د افغانسـتـان يو دري ژبـي واقعبيـن تـاريخ ليکونکی دی، چې د افغانسـتـان نـور موورخيـن کـه هغـوی پښتو ژبي دي که دري ژبي، په درنه سترګه ورته ګوري او ډېرو کسانو د ده لـه ليکنو څخه د باوري منابعو په توګه اخېستنې کړې دي.

همدغه نامتو مورخ بلخ بخدی بخت، باختر او...) په نومونو د پښتنو د لومړنی ټاټوبی ثابت کړی دی، چې هلته د دوی د نفوسو د زياتېدو له امله دوی هرې خواته کډې کولوته اړ شوي دي، خو يو شمېر يې په خپل ټاټوبي بلخ کې پاتې شوی دی. په دې حساب پښتانه شمالي ولايتونو ته تللې نه دي، بلکې لـه هغـو ولايتونو څخه خواره شوي دي. د څو کسانو په شمېر له خپلو څادرو سره د ټولنيزو بدلونونو په بهير کې له دوی څخه يو شمېر يې په نورو کې جذب شوي او يا دوی نور (قومونه) د ځان په رنګ کړي دي.

همدا سبب دی چې د دغه هېـواد د پخوانيو تاريخي اقوامو نومونه يې ژوندي ساتلي دي، مثلاً د (ساکو) قبيلې د تاريخي ساکانو (ابداليانو) ديفتليانو نومونه ساتلي دي. دا ټول هغه نومونه دي چې په ټول تاريخي افغانستان په تېره بيا په شمالي ولاياتو کې يې تاريخي رول ثابت دی. په خپله ازبکان وروستيو اجتماعي څپو ورسره راوړي دي، خو بېلا بېلو تاريخي عواملو دوی لـه امو نه ورهغه خوا ازبکانو څخه په عقيدوي او کلتوري توګه جلا ساتلي دي. لکه چې غبار ليکلي دي دوی د جنيدي دربار د ظلمونو او بې عدالتيو په سبب لـه هغه ځايه لـه ازبکانو څخه ځانونه را جلا کړل او لکه چې ډاکتر حسن شرق ليکلي دي، د پرچميانو د قدرت پر وخت هڅه کېدله چې د افغاني ازبکانو بچيانو تـه لومړني تعليمات په ازبکي ژبه پيل شي. که څه هم همدغسې يوه موضوع د افغاني ازبکو روڼ اندو يوه کلکه غوښتنه وه او دا د دوی حق هم و، خو زموږ ازبکو ورونو لـه دې امله رد کړه چې په ازبکستان کې په ازبکي باندې ليکل شوي کتابونه بايد د دوی د بچيانو لاس تـه ورنـه شي ځکه دوی نـه غوښتل چې د دوی د ديني اعتقادات صدمه ووينې.

دوی په څرګندو ټکو کې د حکومت غوړونو تـه دا خبره رسولې وه چې دوی په اوسنيو شرايطو کې لـه ژبې څخه تېرېدلای شي، ليکن لـه دين څخه

مخ نه شي اړولی. د حسن شرق د لیکنې له مخې همدغه موضوع په یو رپوټ کې د وزیرانو مجلس ته وړاندې شوه، چې پرچمي وزیرانو ورباندې تعجب کړی و. له دې څخه څرگندېږي چې ډېر سخت قومي تغصبات ډېرو وروستیو دسیسو راپیدا کړي دي.

البته د خیري دا خبره په میمنه کې د ځینو نورو کسانو له خوا هم اورېدل کېده گواکې چې پښتانه دلته راغلي دي او زموږ ځمکې یې نیولي دي. حقیقت دا دی چې پښتنو د چا ملکونه غصب کړي نه دي، بلکې هغوی د دې سیمې په ابادۍ او سمورتیا کې لویه ونډه اخېستې ده. د شمالي ولایاتو زیاته برخه له ملي (دولتي سلطان) ملکیتونو څخه عبارت ده چې د څړځایونه (علف چرد) په شکل یې ډېرې دښتې، غونډۍ او غرونه پوښلي دي، له دې امله چې قره قل پوستکو او غالیو د افغانستان په اقتصاد کې بنسټیز رول درلود. نو دولت هڅه کوله چې د قره قل د میږو او پسونو او د وړیو د تولید لپاره د نورو مېږو او پسونو د ساتنې او زیاتوالي لپاره څړځایونه وساتي. مالداران چې زیاتره یې پښتانه وو د افغانستان په تېره د شمالي ولایاتو له مهمو موارینو ولایاتو څخه وو چې د ملي اقتصاد په وده کې یې مهمه ونډه درلوده. په دې توگه پښتنو د چا ځمکې نه دي نیولي، خو د دوی د ځیرکتیا گټه هر چا ته رسېدله.

همدارنگه د طبي بوټو په جمله کې یو ډول بوټي د شمالي ولایاتو په لوړو غرونو کې را زرغونېدل چې د "انجې" په نامه یوه ماده به ورڅخه اخېستل کېده. له دې مادې څخه په هندوستان کې درمل جوړېدل. له دغه بوټي څخه د انجې اخېستل کټ مټ له کوکنارو څخه د تریاکو د ټولونې غونډې جنجالي او ستومانوونکی کار و. انجه (هنگ) په خپله ډېره بوینه (بدبویه) ماده وه او په ډېر زحمت تر لاسه کېدله څکه خو د زیارکښو پښتنو څخه پرته نورو خلکو زړه نه ورته ښه کاوه. همدغه بوټي تر ډېره وخته پښتانه د شمالي افغانستان په غرونو کې مصروف ساتل، هر کال په مني کې به له انجې څخه یو ستر صادراتي قلم جوړېده. د دغې بدبویه مادې تولید او خرڅلاو بې ځمکې پښتنو ته دومره څه په لاس ورکولی شوی چې د

دوی د هېواد په هره برخه کې مځکې او داسې نور جايدادونه واخېستلی شي.

مالداري او سوداګري، د انجې کارو بار د پښتنو زياتې پرګنې د افغانستان په شمالي سيمو کې په ګټورو توليدي او اقتصادي کارونو مصروفې ساتلې او هلته مېشته کړې دي. په همدې ډول تجارتي او نورو ډېرو اقتصادي فعاليتونو د افغانستان شمال ډېر اوسېدونکي د افغانستان په جنوب کې د مځکو، جايدادونو او سترو تجارتي امکاناتو خاوندان وګرځول. د جهاد او مهاجرت په کلونو کې د جنوب په لوري خوځېدنې نورې هم زياتې شوې. موږ ليدل چې د شمال اوسېدونکو د پښتونخوا په ازادو قبايلي او د افغانستان او پاکستان په سرحدونو کې زيات رستورانتونه جوړ کړي وو. د غاليو د تجارت لمنه يې تر پېښور، کويټه، اسلام اباد او کراچۍ پورې هم وغوړوله. خو دغو پېښو په جنوب کې د اوسېدونکو پښتنو تندي تروه نه کړل.

بايد وويل شي چې په شمال کې ځينو ازبکانو او تاجکانو د ناقلينو موضوع ته ګوته نيوله. زما د معلوماتو له مخې دغه کار تر ډېره حده د شاړو ځمکو د ابادۍ له امله شوی دی. داسې هم شوي دي چې حکومت انجه وهونکي پښتانه له غرونو څخه راکوز کړي دي او مځکې يې ورباندې ابادې کړې دي. په درې ژبه کې دا متل دی چې "اګر مرګ ميخواهی قندوز برو" د يوې ډېرې بدې تاريخې پېښې يادونه کوي چې زموږ تاجکو ورونو ته ورپېښه شوې وه. د يو شمېر څېړونکو لکه هارسن، ګرګارين، برنتر، جان ګري، لډيچ او وډ د ليکنو له مخې چې د کندوز د ازبک والي مراد بېګ د غلامۍ په کاروبار رېا اچوي، همدغه والي خپل يو شمېر تاجک غلامان په نااجباري توګه مجبورول چې په کندوز کې مځکې ابادې کړي. دا به ومنو چې په زيار او زحمت د ځمکو ابادولو په وخت کې د افغانستان له شمال څخه د غلامۍ زړه او ورسته کمپله چې د ازبکانو خانانو د ناوړو ګټو د جال په توګه غوړولې وه، ټوله شوې و، نو پښتنو ته د دې وعده ورکول کېده چې که په کندز کې شاړې ځمکې ابادې کړي د ملکيت اسناد به يې همدوی ته ورکول کېږي. خو هغه وخت په کندوز او افغانستان د شمال په

نورو ډېرو توندو او ملاریا لرونکو سیمو کې داسې له کړاوونو ډکو کارونو ته غاړه ایښودل په بیه د خپل مرګ اخېستلو معنی هم لرله.

د موضوع بل اړخ دا دی چې د نادر افشار د پاچاهۍ له مودې راهیسې تر وروستیو شاهي رژیمونو پورې حکومتونو خپلو متقاعدو پوځي مشرانو او سترو مامورینو ته د تقاعد د معاش پر ځای ځمکې ورکولې، په دې توګه یو زیات ممتاز کسان د هېواد د نورو سیمو په څېر په شمالي ولایاتو کې مېشت کړل شول. او د امتیازاتو خاوندان ګرځول شوي دي. له دې امله چې په بېروکراسۍ کې د پښتنو ونډه دومره زیاته نه وه، نو له دې امکاناتو څخه د نورو قومونو په تېره د تاجکو ممتازو قشرونو ډېره ګټه اخېستې ده.

باید وویل شي چې وخت په وخت د ځمکو د اصلاحاتو او په هېواد کې د ټولنیز انډول د ساتنې لپاره اضافي نفوس یوازې له جنوب څخه شمال ته نه دي لېږدول شوی، بلکې له شمال څخه جنوب ته هم استول شوي دي. د مثال په توګه د هلمند په پروژه کې ازبک، تاجک هزاره او نور قومونه هم د ځمکو او شتمنیو خاوندان شوي دي. یو هزاره انجنیر لعلي د هلمند د پروژې له هغو رئیسانو څخه و چې ډېر زیات صلاحیت یې درلود.

ما د جنوبي پښتونخوا د پښین د رانانو په کمپ کې ځینې داسې کورنۍ ولیدلې چې دوه ځله مهاجرت کولو ته اړ شوي دي، یو ځل یې په بخارا کې د کمونستانو د ظلمونو په سبب افغانستان ته او بل ځل یې د افغاني کمونستانو د ظلمونو له لاسه له هلمند څخه پاکستان ته مهاجرتونه کړي دي. دوی له هغو ازبکو کورنیو څخه دي چې له شمال څخه، هلمند ته د ناقلو په توګه استول شوي دي.

په تاریخي لحاظ بلخ د لوړو بیرغونو لرونکی ښار چې عربو د ښارونو مور بلله، د پښتنو او د پښتني فرهنګ د روزنې او پالنې لومړنۍ توده غېږ وه. په دې توګه پښتانه د وطن د مور مشران زامن او لونې دي. البته له دې حقیقت څخه هم سترګې نه شي پټېدلای چې د تاریخ ډېرو ظالمو یرغلګرو خواکونو چې د ډېرو هېوادونو پولې یې ګډې وډې کړې، زموږ په تاریخي هېواد هم د دوه سوه یا دوه نیم سوو کلونو تجزیه تحمیل کړې ده. د تجزیې په دې بدمرغه دوره کې لومړی هڅه دا شوې ده چې د تاریخي بلخ د

مشرانو زامنو او لوڼو (پښتنو) نومونه د هستي له صفحې څخه محوه کړي (ویل کېږي چې همدا اوس هم د افغانستان په شمال کې دا ډول کارونه کېږي)، نو که د خونړیو تصفیو په سبب د پښتنو قومونو نومونه د ثبت او سجل له کتابونو څخه لوېدلي وي، دا معنی نه لري چې په افغانستان کې د دوی شته والی له منځه تللی وي. پښتنو کوچیانو د هېواد په هره برخه کې د "خرپ او ترپ" په حالت کې ژوند کړي دی؛ دوی که په کلیو او ښارونو کې ځمکې یا کورونه له لاسه ورکړي دي، خو هېڅ جابر طاقت دوی د خپل لوی تاریخي لور یعنی افغانستان څخه و نه شو شړلی. که د هندوکش غرونه هر څو لوړ وو، دوی یې په سر لارې جوړې کړې. د ډیورنډ استعماري پولې هم په خپل لوی تاریخي هېواد کې د دوی د تګ راتګ مخه ونه شوای نیولی. د ژوندانه سختو شرایطو له کوچیانو څخه ښه مولدین او هم ښه پوځیان جوړ کړي دي، دوی تل د کاروانونو په شکل له یوه ځای نه بل ځای ته په داسې حال کې چې نارینه او هم به یې ښځې په وسلو پتې وي، خوځیدلي دي، په دې توګه یې د پېړیو پېړیو په اوږدو زمانو کې د افغانستان په هره برخه (ختیځ، لویدیځ، شمال او جنوب) کې خپل پیاوړې موجودیت ساتلی دی او خپل تاریخي هېواد تهٔ یې خدمتونه کړي دي. په میمنه کې زما د دووکلونو او نهو میاشتو استوګنې په موده کې د افغانستان په شمال کې د وروڼو قومونو د ګډ ژوندانه په اړه زما د لیدنو، کتنو او یو څه نورو مطالعاتو لنډیز په همدغه ځای پای ته رسېږي، خو یو څه نوې خبرې هم د یادونې وړ دي.

کله چې د ننګرهار ولایت ته د تګ په لاره کې یو څه موده په کابل کې تم شوم، نو د دې وخت مې هم وموند چې له هغه پښتون انقلابي شاعر او لیکوال سره وګورم چې ماته یې خپل ملګري د قلمي ملګرو په توګه راپېژندلي وو او داسې یوه سپارښتنه یې هم راته کړې وه چې زه باید تل د پښتونولۍ سوتې په اوږه ونه ګرځوم. کله چې ما له ده سره وکتل د هغو سیاسي حالاتو څخه یې خبر کړم چې د دېموکراسۍ لسیزې په درشل کې پټ او ښکاره روان وو. ده ماته وویل چې زه تا پېژنم چې یو نشنلیست یې خو زه هم باید تاته ځان در وپېژنم چې یو مارکسیست یم. بیا یې وویل موږ

د ونې په ډډ کې يو شی کېدای شو. خو په ښاخونو کې به سره بېل وو. ده چې دا خبره وکړه د هغه ټول ملي احساسات او جذبات چې د ده په شعرونو کې مې لوستي وو راته د ژونديو شيانو په څېر تجسم شول، او يو يو مې د سترګو په مخ کې تېر شو. له لږ فکر کولو وروسته مې ورته وويل: زه حيران شوم چې ته ولې مارکسيست شوی يې؟

ده راته وويل: د پښتنو محروميتونو له ما څخه مارکسيست جوړ کړی دی، پښتانه په دې خاوره کې اکثريت جوړوي خو د اکثريت (کلتوري) او اقتصادي حقوقو څخه محروم دي. يوازې سوسياليزم کولی شي چې د پښتنو محروميتونه لرې کړي.

ما چې د ده سوسياليزم ـ په سيمه کې له راپېژندل شوي سوسياليزم سره پرتله کړ، سم له لاسه مې له خولې ورته ووتل کومه نظريه چې تاسې د پښتنو د محروميتونو د لرې کولو لپاره خوښه کړې ده ښايي د افغانستان په شمال کې ځينو نورو کسانو يا ځينو نورو خلکو ته ګټوره وي، خو کورونه او جوماتونه به په جنوبي افغانستان کې وربانډې وسوځول شي. له همدغه وخته جدايي راغله، زما او د ده لارې سره بېلې شوې خو کله به چې په ناڅاپي توګه سره مخامخ شوو، نو يو او بل ته به مو داسې کتل لکه چې يو او بل د سترګو په تمانچو ولو.

په تېرو (۲۳) کلونو کې زموږ د هېواد پښتنو ما او ده ته ټولو افغانانو او د نړۍ ټولو خلکو ته ډېر څه ور وښودل.

پېښو او واقعيتونو ثابته کړه چې هغه وخت زما پېشبيني او وړاندوېينه حقايقو ته ډېره نژدې وو، خو ده هم د افغانستان له پېښو څخه ښه درس اخيستی و، ځکه خو يې يوې مجلې ته په خپل استولي ليک کې وليکل: "موږ يو ملت غرق کړ او يو انقلاب مو وشرماوه".

زه فکر کوم چې په دې لنډه خبره د ده غاړه نه خلاصېږي. دی بايد لږ تر لږه د حسن شرق يا جنرال نبي عظيمي په څېر د خپلو ليدنو او کتنو په باره کې کتاب يا کتابونه وليکي جنرال عظيمي په خپل کتاب کې خپل ځان او ببرک کارمل سپين کړي دي. هڅه يې کړې ده چې د خيانت داغونه په تره کي امين او نجيب ولګوي. په دې باره کې د خلکو په سينه کې ډېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپاني پوښتنې د ځوابونو په انتظار سر په سر پرتې دي. په تېره بيا دا چې دا څنګه نظريه ورسره څنګه يو انقلاب و چې بايد زښته ډېر پښتانه په کې ووژل تر دي چې د خلقيانو او پرچميانو پښتانه مشران لکه نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين او ډاکټر نجيب دې په کې ووژل شي نور دې ژوندي پاتې شي، بر بړ دې وغړېږي يا دې په شاعرانه ژبه کتابونه وليکي. ايا د پښتون انقلابي ليکوال او شاعر قلم مات شوی دی چې ضروري او حياتي حقايق نه رسوا کوي؟

استاد محمد آصف صمیم

شمال، د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی

کله چې سړی د پښتنو د اصل او رېښې په باب په مختلفو آثارو کې راغلي روايات او نظرونه راسپړي، نو له راوړتيي سره دا خبره هرومرو مني، چې :"د پښتو ژبې د اصل او ريښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه کم نه دی، لکه پخپله د پښتنو د اصل او نسب په باره کې چې دی".

(تېري، رڼا او دفاع)

خو دا هم يو حقيقت دی، چې په علمي مسايلو کې د اختلاف شتون څوک په حقيقت پلټنه کې لاس اخيستو او نهيلۍ ته نه اړ باسي، پښتانه متل کوي، چې :که غر لوړ دی، پر سر يې لاره ده.

وروستيو څېړنيزو پلټنو جوته کړې ده، چې : پښتون له خپل ژبني نامه "پښتو" سره ګډه آره او ريښه لري او لکه څنګه، چې پښتو يوه ساکي ژبه ده، دغه راز پښتون د ويونکي په توګه هم له سکه (*Saka*) ساکي، تېر سره اړوند بلل کېږي. د پښتون نور څرمه (فرعي) نومونه (افغان، اوغان، روهي، روهيلي او سليماني) د پټهان غوندې د نورو له خوا پرې اېښوول شوي دي.

(زيار/ پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې)

په سنکسرت کې د اريايانو لومړنۍ څمکه يا سيمه د هندوکش په شمال کې د اکسوس (آمو) حوزه يا د باختر برخې ښوول شوي دي، چې استوګنو يې ګاونډيو سيمو (هند او فارس) ته لېږد وکړ.

له اسلام نه ړېر مخکې د افغانستان په شمال کې د آمو پر غاړو او شاوخوا، د پښتنو د مېشتېدنې خبره خو هغه حقیقت دی، چې لـه دارمستېټر، ګایګر، امپل بنونېست، نه واخله ان تر پوهاند مارکنستېرن او نورو ختیځپوهانو ټولو په یوه خوله منلې ده.

(روهي/افغان ملت)

چې د ملي یووالي غلیمانو د هغو اوسنیو تنګ لیدیو او تنګ سترګیو تور ته یو غابښ ماتی ځواب دی، چې وایي: "پښتانه شمال ته مېلمانه راغلي دي" یانې دغه تاریخي او علمي واقعیتونه دا جوتوي، چې پښتانه د هېواد په شمال کې نه د مهاجر حیثیت لري او نه د مهاجم؛ بلکې د هېواد د دې سیمې پخواني استوګن دي.

(سمسور افغان/دویمه سقاوي)

لـه خپلو سیمو او استوګنځیو نه د بېلابېلو اقتصادي، سیاسي، مدني او کولتوري لاملونو لـه مخې د استوګنو لېږد او هجرت هغه بهیر او هغه چار ده، چې تېریز او ژبني بدلونونه او علمي پایلې او بریاوې یا مدني لوړ و ځوړ رامنځته کوي.

زموږ موخه دلته د خبرې د دومره وړاندې بیول نه دي، بلکې مراد مو لـه دې سپیناوي نه د تاریخ په ګواهۍ هغو یوښت ماتوونکیو او د ملي یووالي دښمنانو ته یو علمي ځواب ورکول و، چې غواړي ځان د "وېې نیسه ، چې ودې نه نیسي" په کوډو لـه دغه راز ګوزاره وژغوري او خپله راپوریوتنه او پردیتوب ددغسې یوې دښمنېزې دعوې او تور په پرده کې ونغاړي او هغه هم په داسې ستغه او سپوره ژبه، چې نه یې علم او ادب اجازه ورکوي او نه هم فرهنګ، خو د "فرهنګ" دعوه ګیر یې د فرهنګ د مینه والو په توګه کوي.

پښتانه متل کوي، چې :که شپه تیاره ده، منې په شمار دي" نننی بشري حقوقي آرونه هم قومونه او خپلونه د انسانیت د سترې ونې څانګې بولي او د بشر د حقوقو د اعلامیې د حکم په رڼا کې په بشري ټولنو کې د بېلابېلو خپلونو، اولسونو او قومونو شتون خپلمنځي منلیو حقوقو ته په پاملرنه د ټولنیز ژوندانه د پایښت تضمین کوي او د اسلام سپېڅلی دین هم خپلونه،

قومونه او ځانګې د "انسانیت" له لمر نه د هغو ذرو په څېر ګڼي، چې شتون او ځرګندتیا یې له لمر نه د چورلیدو په صورت کې جوتېدای شي او د خپلونو او قومي ځانګو شتون یوازې د خپلمنځي پېژند پر بنسټ ارزښتمن ګڼي، نه د ټکر او خپلمنځي تمبوني (دفع) پر بنیاد.

وروستنیو علمي او ډیموګرافیکو (سرشمېریزو) ګورنیو او بهرنیو مؤسسو په افغانستان کې د خپلونو او قومونو پر سلنه ډېرې ژورې او دقیقې څېړنې کړې، چې یوه هم، له ۱۹۹۱-۱۹۹۶ ع پورې هغه څېړنه ده، چې د واک فونډېشن له خوا سرته رسېدلې او په دې وروستیو کې "د ساپې د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" له خوا په لویه کچه (۴+۸۶+۹۹+۱۸= ۲۰۷) مخونو کې چاپ شوه او نوم یې دی "د افغانستان قومي جوړښت".

بل دې ته ورته علمي او تحقیقي اثر د پروفیسر داکټر ګلجان وردګ هغه څېړنه ده، چې "د افغانستان په شمالي ولایاتو کې د پښتنو استوګنځي" نومېږي او په لویه کچه په ۳۷۸-۷ مخو کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا پر ۱۹۹۷ کال خپور شو.

خو مخکې له دې، چې ددغو دواړو څېړنیزو آثارو د څېړنې په رڼا کې په بېلابېلو پښتونمېشتو سیمو کې د پښتنو سلنه یوازې په دې نیت راواخلو، چې زموږ د ملي یووالي اډانه او ځانډره یوازې ملي واقعیتونو ته په درناوي پاتېدای شي، د هغو ښاغلیو او د فرهنګ دعوه ګیرو "فرهنګیانو" علمي(!) نظرونو ته لږ خیر کېږو، چې د خپلې "فرهنګي" دعوې شمله په پښتون دښمنۍ جګول غواړي، دا خپلوژ او پردیپال (خود کش، بېګانه پرست) په دې هم نه پوهېږي، چې که دوی پرحقه وای، نو هېواد دښمنه هېوادونه، ټولنې او عناصر یې ولې مادي او سیاسي ملاتړ او هڅونه کوي؟.

که دوی رښتیا هم خپل فرهنګ او خپل پېژند ته رښتیني وای، نو د "اوښ د بار پر ځای د اوښ په ګینګړي (جرس) پورې ولې نښتي دي؟.

که رښتیا یې هم د خپلې فرهنګوالۍ دعوی رښتینې کولای شوه، نو دا به یې نه کول، چې:

"پرې ناست یې، پریکوې هم هغه ځانګه".

که ربښتیا هم فرهنګوال او فرهنګیال وای، نو دا حقیقت به یې منلی وای، چې:

"خان یې په یاران یې"

او دا به یې منلی وای، چې په پردیو څوک نه درنېږي.

خو که دغه ښاغلي بیا هم زموږ دغه د مشرولۍ ورغځولی لاس، لاس نه، تش لستونی بولي، نو بیا خو پر نورو (موږ) باندې د بلوسګرۍ دعوی د فرهنګ له دعوې سره خیانت دی.

په هېواد کې د پښتو د ودې او پراختیا د هڅو دښمن "فرهنګ" د هغو پښتنو چارواکیو، چې له دعوې سره سره یې تکی پښتو ویل کولتوري جرم باله، دا هڅه، چې ښوونه روزنه دې په پښتو شي، له هټلري فاشیستۍ سره سمه ګڼي، وايي:

"پس از آنکه در سال ۱۹۳۳ هتلر رهبر حزب ناسیونال سوسیالست المان زمام قدرت را در دست گرفتند.

اینها نظر محمد گل را در باره تعمیم زبان پشتو و طرد سایر(!) زبان ها از خود نموده، پس از انکه انرا با آب و تاب هتلری جلا و صیقل دادند، بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق گذاشتند، این وقتی بود که در سطح بین المللی، المان نازی باوج قدرت رسیده و دور نمای پیروزی نهایی و حتمی ان عنصر زورگو و فاشیست مزاج در همه جا بسوی خود جلب میکرد. در افغانستان در قدم اول درین راه توسط فرمانی برداشته شد. که در شماره ۲ حوت سال ۱۳۱۵ مرادف با ۳ مارچ ۱۹۳۷ میلادی راجع به زبان پشتو در جریده اصلاح نشر شند.

(افغانستان در پنج قرن اخیر، ۴۲۶-۴۲۷ مخ).

همداراز ښاغلی فرهنګ خپل تاریخي مېشتغالي او تاتوبي ته د پښتنو په ستنېدو داسې په کرکه ګوري، وايي:

"محمد گل مومند، خانواده های پشتون را حتی از خارج سرحدات افغانستان به تعداد زیاد به شمال هندوکش کوچ داده، با دادن زمین و دیگر امتیازات.اسکان و در ماموریت هم به پشتو زبانان ترجیح میداد".

(همدا اثر او مخ)

د ښاغلي فرهنگ يو بل نوموړکی لاروی، يا لاروي هم د پښتون دښمنۍ په مبارزه کې دده پر پله تر ده تېز تللي دي:

د ليکونکی په کتابتون کې يوه څلور مخيزه، ټايپ شوې ليکنه ده، چې نه ليکوال لري او نه د خپرېدو ځای او کال، خو سرليک يې دی: "يکصدو پنجاه سال اپارتايد در افغانستان" چې په يوه برخه کې يې راغلي دي:

"افغانستان کانون تبعيضات نژادی، لسانی، مذهبی، اقتصادی و منطقوی است. اين تبعيضات که در مجموع ميتوان آنرا اپارتايد پشتونی ناميد، توسط شاهان غاصب پشتون از قرن ۱۸ بدنيسو در افغانستان رشد و نمو کرده و به يک سيستم سياه و ضد انسانی به تبانی در باريان قاجار و امير دوست محمد محمد زايی بطور بسيار بطی بوجود آمد و در زمان امان الله (۱۹۱۹-۱۹۲۸) پادشاه ناسيونالست و روس طلب پشتون و محمود طرزی پايه های آن طراحی گرديد، با گذشت زمان بعدها منافع انگليس، امريکا، شوروی و چين با منافع پشتون شاهی در يک مسير قرار گرفت.

افغانستان مانند اسراييل سخت مورد توجه سياستهای مودرن امريکا و شوروی قرار گرفته است. هر دو ابر قدرت با سرمايه گذاريهاييکه برای حفظ سياست پشتون شاهی در افغانستان بعمل آورده اند. ديگر اين کشور فقير و نادار را به کشتارگاه وحشتناکی که بدتر از قتلگاههای هتلر در المان نازی است، تبديل نموده اند.

اپارتايد پشتونی بمثابه طاعون خطرناک و مسری(!) (ساري) بجان و مال اقوام و نـژادهای بومی غير پشتون مسلط گرديده و به غارت و چپاول بيرحمانه در طول (۱۵۰) سال اخير ادامه داده است."

د يو موټي هېواد او ملت په دښمنۍ او د ملي يووالي پر سر په گوزار کې يوازې دوی يوه خوله او يو لاس نه دي، تر دوی نورو درنو ستهو (په لوی سر کې د پښتونولۍ له دعوې سره سره) هم ددې رسۍ سر نيولی دی. ملي مؤرخ او ليکوال غوث خيبري پخپل يوه تازه خپاره شوي اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځيرونو کې" په يوه برخه کې ليکي:

"استاد خلیل الله خان خلیلي (د مطبوعاتو مستقل رئیس) خو ان په پښتو ژبه د ولسي جرګې د وکیلانو د وینا راپورتاژ نشرېدلو ته نه پرېښود." (۴۰۴ مخ)

وړاندې لیکي:

"پر ۱۳۳۸ کال زه د کابل راډیو د "پښتون ږغ" د مجلې مسوؤل مدیر وم، زما مرستیال یو حسابي سړی و، چې عبدالمتین اندړ نومېده او د غزني د سیمې اوسېدونکی و، ښه د عقیدې خاوند، کلک پښتون و. یوه میاشت یې د لیکوالو د حق الزحمې لست د پښتو مکتوب (لیک) په ملتیا د محاسبې لوی مدیریت ته ورواستولو. لیکن هغو هغه لست په دې دلیل، چې مکتوب یې په پښتو دی او د کنترول او محاسبې مامورین ورباندې نه پوهېږي، بېرته راولېږلو او زموږ د لایلو ته هم مقاماتو غوږ ونه نیوو.

(همدا اثر ۴۱۱ مخ)

بدلژبي پښتانه

"که وښتلی یم، خو بیا پخپل ټوپک یم"

زموږ په ټولنه کې یو زیات شمېر پښتانه په ژبني لحاظ مسخ شوي دي.

د هېواد ستر او نوماند محقق او لیکوال اکاډیمسین پوهاند عبدالشکور رشاد د خپل یوه یادښت په ترڅ کې دا یو دوه بېلګې وړاندې کوي، چې زموږ ددې پورتنۍ ادعا ټینګ ملاتړ کوي، استاد وایي:

متین خان اندړ راته وویل: یو وخت زه د کابل په څلوردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئیس تمیز عبدالرب خان اندړ سره ووینم. کلا ته نژدې دده زوی په مخه راغی، د پلار پوښتنه مې ځنې وکړه، ده راته وویل:" او کتی قومایش در مهمانخانه شسته".

د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه/۳۶ مخ

استاد وړاندې وايي:

یو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختیځ پېژندنې له پوهنځي څخه ټیلیفون راته وشو، چې :"یو ډاکټر د عالي تحصیلاتو په نیامت له افغانستان څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کې دی" ما چې په ټیلیفون کې له نوي مېلمه سره خبرې وکړلې، ومې نه پېژانده، خو د

وطنداری په خاطر مې ورته وویل: دغه دی دستي دررسېږم. زما لار څاره.
زه چې پوهنځي ته ورغلم، له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ
وکړ، اب شي ژیت (لیلیې) ته مې بوته. ځای مې ورونیوه. ښاغلی ډاکټر...
چې خدای پاماني راسره کوله، تر کورودانۍ وروسته یې دا هم راته وویل:"
مادر کلان مه نورزایي بود".

همدا اثر. ۳۷ مخ

همدا راز د پښتو وتلی نقاد لیکوال استاد سعدالدین شپون هم خپله
یوه خاطره یادوي وایي:

د بېتاب نوم خو به مو اورېدلی وي، عبدالحق بېتاب د فارسي ژبې یو
شاعر و، په پوهنځي کې زموږ د بدیع (چې دوی هغه وخت علم بالـه) استاد
و. دده او خلیلي (چې بیا وروسته یوه شوم، دواړه په قام ساپي او تربوران
دي) په ملک الشعراء کېدو مقابله وه، خو د ځینو سیاسي دلایلو په وجه
بېتاب ملک الشعراء شو. یوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د مندتو یوې
ونې ته تکیه ډهلې وه، پام مې شو، چې بېتاب صاحب د کوم کلیوال سره،
چې دده سره یې کار و، خبرې کولې. غوږونه مې ځک کړل، کلیوال په
پښتو د بېتاب صاحب نه لکه چې پیسې غوښتې. که ګورم د بېتاب
صاحب اواز راغی، "ځو ځلې مې درته ویلي، چې ما سکه پیسې نشته"
اریان دریان پاتې شوم، چې دا خو پښتون دی، نور غوږ مې هم ونیو او
بېتاب صاحب په کره، سره او نږه پښتو او ان چې د کلیوالو په لهجه په
پښتو ګډ و. ما د ځانه سره ویل، کور یې ګډ کړې، چا فکر کاوه، چې
بېتاب دې پښتون وي؟ بېتاب به په عمر کې یو پښتو توری که دروغژن نه
شم، نه وي لیکلی.

د "من لاله ازادم" په نامه ښکلی شعر ویونکی ابراهیم صفا هم همداسې
درواخله، ایله دلته په امریکا کې چې مې دده زوی ډاکټر موسی صفا
ولید، چې بې چوخه پښتو وایي، پوه شوم چې ابراهیم صفا پښتون و، د هغه
ورور انور بسمل هم همداسې.

(رڼا او دفاع. د محمد حسن کاکړ تولونه. ۲۳۹ مخ)

د هېواد په بېلابېلو ولايتو کې د بدلژبيو پښتنو يادونه د "افغانستان قومي جوړښت" ليکوال داسې کړې ده:

په هرات کې برسېره پر توخو او ترينو ځينو عليزيو، پوپلزيو او بارکزيو پښتنو قومونو هم خپل ژبنی او کلتوري هويت له لاسه ورکړی دی. برسېره پر سدوزيو، محمد زيو، فرمولی پښتنو هم خپل ژبنی هويت له لاسه ورکړی دی.

په بدخشان کې يو شمېر درانيو او وردګو پښتنو خپل هويت پرېښی دی.

په باميانو کې هم په همدې ډول، وردګ پښتانه په فرهنګي لحاظ دل شوي دي.

په فارياب کې هم وردګ پښتانه د ژبې له پلوه له ځانه ورک شوي دي.

په کابل، پروان او کاپيسا کې خو ډېر پښتانه په همدې برخليک اخته دي.

واک فونډېشن د خپلې ساحوي سروې او څېړنې له مخې پر زونونو د پښتنو د وېش په لړ کې په شمالي زون کې افغان قومونه داسې ښوولي دي:

شمالي، لويديز زون (بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان، فارياب، بادغيس هرات) ددې زون په سلو کې ۳۹ اوسېدونکي پښتانه دي، چې د ټول افغانستان د نفوسو په سلو کې ۱۳ کېږي. ياني د افغانستان په ټول نفوس کې په سلو کې (په سلو کې له نژدې ۷۳.۶۳۰ پښتنو) څخه ۱۳٪ په دې (شمالي، لويديز) زون او پاتې ۵۰٪ پښتانه د کوچيانو په ګډون د هېواد په نورو زونونو کې مېشته دي. په بله ژبه ددې زون څه کم نيمايي اوسېدونکي پښتانه دي. (د افغانستان جوړښت ۵۶ مخ

شمال، پښتانه او محمد ګل خان مومند، مومند بابا:

د "افغانستان در پنج قرن اخير" ليکوال د سترګو د اغزي په توګه اروانباد محمد ګل خان مومند بابا په دې تور غندي، چې "پښتنې کورنۍ يې حتی د افغانستان له پولې - سره له دې چې پخپل تاريخ (!) کې پوله نه مني - بهرنۍ کورنۍ زيات شمېر د هندوکش شمال ته راولېږدولې او د

ځمکو په ورکولو او نورو امتیازونو سره یې مېشته کړل او په ماموریت کې یې هم پښتو ژبیو (نه پښتانه) ته لومړیتوب ورکاوه" ۴۲۶ مخ

خو هسې نه، چې په شمال کې د پښتنو پر تاریخي او لرغوني مېشتېدنې بیا راغبرګ نه شو، یوازې دغه د اتلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي په وروستیو کې یانې د وزیر بابا له مېشتونې په څه کم دوه پېړۍ وړاندې مېشتونې د ښاغلي فرهنګ د اروا غوړونه خلاص کړو. کېدای شي ده به هم لوستي وي، چې:

" د افغانستان په شمالي ولایتونو کې د پښتنو استوګنه د نادر افشار په وخت د نظامي خدمت په مقابل کې پیل شوې وه او زرګونو کورنۍ په شمالي او شمال لویدیزو ولایتونو کې استوګنې شوې وې، نو ځکه د دوی دا استوګنځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري.

د افغانستان په شمالي ولایتو کې د پښتنو استوګنځي/۱۳ مخ

که د "فرهنګ" د اروا سر پرې خلاص شوی وي، نو ددې لیکنې د پایلې په توګه به د ښاغلي مخور مشر غلام زرملوال دا وینا واوري، چې:

راځئ له انصافه به نه تېرېږو، هغه څه چې د مثال په توګه پښتنو، چې زموږ د هېواد اکثریت قام دی، له نورو افغاني قامونو څخه زیات لرل. څه وو؟ په اصل کې که خدای ته مخ کړو، بنده ته شا کړو، په افغانستان کې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی، د اقتصادي خوا غریب وو، د ماشومانو دپاره یې ښوونځی نه و او د روغتیا دپاره یې روغتون نه درلود، که تاسو په ښتیا په حکومتي دستګاوو کې د دوی برخه وڅېړئ، نو درته څرګنده به شي، چې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی. په اداره کې، په پوهنه او روزنه کې او کتاب کې د پښتو ژبې برخه په هېڅ شمارېدله او تاسې ته څرګنده ده، چې تعلیم یافته د پښتنو، لکه څنګه چې په پښتو خبرې او لیکنې کولې، په هغه اندازه په دري ژبه خبرې کولې. خپله ژبه یې بلله، بولي یې، مګر هغه څوک چې وایي، په افغانستان کې پر دوی ظلم شوی دی. خپل ګرېوان ته دې سر ټیټ کړي، ایا ادعا کولی شي؟

راځۍ چې د پکتیا، ننګرهار، پکتیکا، کندهار او هلمند په دښتو کې وګورو، چې آیا د هغو اولسونو ژوند په دښتو کې د اوسېدونکیو ازبکو، یا ترکمنو، هزاره ګانو او تاجکو تر ژوند ښه دی؟

غلام زرملوال/ ژوندۍ خاطرې، ډاکټر عبدالعلي ارغنداوي ١٩٩٧ - بي بي سي- ١٨٦-١٨٧

قدرت الله حداد

پښتانه د بشري تاریخ لویه برخه

له نېکه مرغه نن تاریخ پوهان هغه حقایق څرګندوي چې دوی ته په علمي توګه په لاس ورځي. په دې ترڅ کې هغه اړیکې چې د پښتنو د تاریخ تر منځ شته د دغو اړیکو شتون، د ډېرو څېړنو لپاره لاره هواروي.

په ۱۳۰۷ ل هـ کې زما ورور چې په جرمني کې و، چې د برېښنا د انجنیرۍ درس یې وایه. په کابل کې یوه عکاسي خانه د توفیق په نامه جوړه شوې وه، هلته زما پلار او ورونو یو عکس واخیست او زما ورور ته یې جرمني ته ولېږه.

کوم یو جرمني چې عکس لیدلی و، ویلي یې وو دا د اندواروپایي اصلي څېرې ښیي، دا خبره زما ورور پلار ته ولیکله.

پلار مې چې دا خبره ولوستله نو ویې لیکل چې زویه موږ نه "اندو" نه "اروپالي"، موږ پښتانه یوو، دغه د اندو اروپایي اصطلاح اروپایانو ایستلې وه چې یو ډول اعتراف دی چې دوی، جرمنیان له دې لوري هلته تللي دي، مګر که تاسې د اریایانو خط السیر وګورئ په هند پورې هېڅ اړه نه لري، د افغانستان له شمال څخه په دریو لارو وتللي، د امو له شمال او د امو سیند له جنوب نه منځنۍ اروپا او د مدیترانې غاړو ته تللي، درېیم له هندوکش له غره تېر شوي، شمالي هند ته تللي دي، نه اریایان او نه د هغوی ژبه له هند نه راغلې ده او له اروپا او لوېدیځ نه دا د اندویورپ خبره

ښځي ډېره شوې ده، د دغه حقيقت روښول يوه علمي مجادله غواړي څو يو فزيکي حقيقت څرګند کړي.

که چېرې موږ پر پښتنو يوازې خبره و نه تړو نو پښتانه ډېر معتبره قومونه لري، چې هغوی پښتانه دي او په شمېر کې ډېر دي. په بشري فعاليتو کې ډېره برخه لري هر ځای ته رسېدلې دي او هرې قارې ته او دغه پياوړی قوم "ساک" دی چې سکا، سکيت. سکيتين او ساکا، ساکاز Sakas بلل کېږي. په ډېرو ليکنو کې د سکاساکاز او سکتين خبرې او کيسې راغلې دي.

د سکاتلند په تاريخ کې ويل شوي چې دوی شپږ زره کاله دمخه له لوېديزې اروپا څخه اوسني سکاتلند ته راغلي. دوی د پکت په نامه يادېدل، س يا S د جمع لپاره په کارېږي چې پکتس Pects شي يا په جرمني کې د ساکسنيا ولايت چې هلته په ۱۹۹۹ م کال کې د ساکو خزانې وموندل شوې، د باکتر، بلخ، پاکتي، بختي، بخدی دا ټولې کلمې يو له بله اړوند دي.

چينايي منابع کوچې ته (يوچي) وايي، په لوېديځ کې کوشي او بيا کوشانيان ويل شوي چې دا د لهجو او تلفظ خبره ده. کله هم د ځينو تورو نه درلودل دي لکه عربي کې د (پ) توری نه شته جاپان او باکستان وايي هم يې ليکي.

باکتر يا بلخ او باختر په شمال او په جنوب کې باکتيا، پاکتيا، پکتيکا اوسني لهجه کې پښتونخوا هماغه يوناني پاکتسيا pacticya دی.

يوه نظريه داسې وه چې يو نيم زر کاله پخوا تر مسيح اريايان له شمال ختيځ نه افغانستان ته راغلي بيا دا نظريه سمه نه راخېژي چې د سند، اندوس، اباسين حوزې ته کله راغلي؟ چې د سند مدنيت تر هغه زوړ دی.

له بده مرغه چې باکتر، سند او د هغه مدنيت، کوشانيان، ساک او ساکستان وروسته سيستان هر يوه باندې يې هندوستان، ايران، روس تاجکستان دعوی کوي، چې دا زموږ دی او خورا په ډاډه زړه دا خبره کوي.

موږ هم د دنيا غمونو اخېستي يو او د رحمان بابا دا خبره زړه ته نه غورځوو چې وايي:

دواړه نه کېږي رحمانه
يا به يار وي يا به دار

دا ډېره لېږې خبره برېښي چې د افغانستان علمي ټولنې دې سرحد ته ورسېږي چې د دغو غلطو مفاهيمو اصل حقيقت د نړۍ علمي ټولنو دايره المعارفو او تاريخي کتابونو ته ورسوي او هغه غلط ټکي سم کړي. د اندو اروپايي په مفهوم کې د ژبې او ځمکې حقيقت خپلو ملي ګټو او هم واقعيت ته راګرځول اسانه کار نه دی، په داسې حال کې چې افغانستان به يې اوس نه پېږي ورروسته له صفره پيل کوي.

فـــال څه ګوري رحمانه
خپل افعال د سړي فال دی

"لکه ړوند د بل پر اوږه لاس کېښږدي، هېڅ لوړه ژوره نه وي ورمعلومه او لکه خدای را پېښه نري لار کړه ناليدلي لکه ورانه ماشوړه سرګرومه."

(تاين بی) تاريخپوه او فيلسوف وايي: "سړی چې تر اويا کلو تېر شي په ډېرو واقعيتونو پوه شي، نو بيا يې ويلي نه شي". د دې لپاره چې ټولنې يو شکل خپل کړی وي واقعيت نه شي پېژندلی، له چاپېريال سره بدلېدل يوه طبيعي خبره ده، کله چې بشپړ بدل شي بيا پخوانی سړی نه دی يا په بل عبارت مړ شي، خو ژوندی وي.

ژبه او هڅوب دواړه له ټولنې سره اوچتېږي يا لوېږي، ژبه او هڅوب خلک ساتي، خلک ژبه او هڅوب. هڅوب يوه پښتو کليمه ده چې له هڅې سره تړلې ده، په اروپايي ژبو کلتور يا کلچر، ثقافت عربي، فرهنګ يا پاړسي کې، مګر هڅوب خپلې معنی له مخې بشپړه کلمه ده.

کلتور: - انتروپولوجي او ارکيالوژي:

کلتور يا هڅوب يو اصول دی چې ټولنه يې په ځان کې مني، چاپېريال او بشري ټولنې له زرهاو کلونو يوې ټولنې ته شکل ورکوي او ټولنه کولای شي له چاپېريال، پېښو (حوادثو) او بدلونو سره مقابله وکړي.

Archaeology-3 Anthropology-2 CULTURE-1

د تاریخ پوهنې ضرورت له وګړو سره

پرون، نن او سبا پېژندنه:

تاریخ سړي ته اوږد عمر ورکوي. یو تاریخ پوه سوچمن دی، چې د ده ژوندون خورا ډېر دی، دې له پرون څخه خبر دی نن ویني او د سبا اټکل کولای شي.

د انسان ژوند پر ځمکې باندې د لوېدیزو تاریخ پوهانو له سترګو تر پینځه میلیونو کلونو پورې لرغونی دی، مګر هغه تاریخ چې لیکلي اسناد لري تر پنځو زروکلونو نه اوړي.

علمي یا ساینتیفیک Scientifice او متریالیستیک (مادي) د ځمکې لټونې، ارکیالوجي کار دی او له هغې مخې دا ده چې بنسټیز هڅوب کلتور، د هغوی د ژوندانه لاره او اصول او د ټولنې پرمختګ او بدلون څرګند کړي.

کله چې یو زوړ ښار موندل کېږي د همغو خلکو کلتور، د ژوند طریقه او پرمختګ څرګندېږي.

د لیکلو لارې دا وې:

لومړی: دوی به لمده خټه هواره کړه، لیکل به یې پرې وکړل بیا به یې لمر ته کېښوده چې وچه شي، بیا به یې تودوخه ورکړه بیا به یې کڅوړه ور واچوله او ستوله به یې.

دویم: د لویو یو ټکی به یې د کاغذ په توګه په کارول او همدا د کاغذ پیلانه ده.

دریم: د ښارویو پر پوټکو، لیکل یوه معنی لري، یوه سپینه پاڼه تر هغو اهمیت او ورتیا نه لرله څو یو څه پرې ولیکل شي بیا سند شي او یوه مسئله پرې ثبت شي.

تاریخ پېژندنه:

ارکیا لوجي ARCHAWOLOGY د ځمکې کندنه د لرغونو وګړو د ژوندانه وسایل موندل.

ANTHROPOLOGY انتروفولوژي:

دا د وګړو ټولنيز ژوند ځېړي، چې يو له بل سره څه ورته والی او څه توپير لري او څنګه د مهال له بدلېدو سره بدلېږي.
انتروپولوجيست دا هم ګوري چې انسان څنګه د يوه ژوي په توګه له څه ډول بدلونو سره مخامخ شوی.
مسعودي وايي: سپين اريايان چې هند ته لاړل د هغه ځای له تودې هوا او چاپېريال سره تور شول په غرو کې بل ډول اغيزې وي.
خواړه، څمکه وچه هوا او لمده لوړه ژوره ټول هغه عوامل دي چې د بېلو علومو متخصصن يې څېړي او تاريخ يوازې هغو ته نه دی پاتې چې حالات وليکي د هغه تحليل او تجزيه د نورو پوهانو کار دی.
امکان نه لري چې يو سړی د تاريخ په ټولو اړخونو پوه شي، ځکه تاريخ له طب، ستوري پېژندنې، فزيک، کيميا هر هغه څه چې د نړيوالو ژوند بدلوي لکه بريښنا، د انرژۍ سرچينې او نور له هوايي سفرونو او ترانسپورټ تر کلتور، ټولنه پېژندنه، فلسفه او اديان... ټول يو تاريخ لري، جغرافيا او چاپېريال، تاريخ په زړه پورې او ګټور مضمون دی، تاريخ پوهانو ډېر داسې شيان پېژني چې اوس شتون نه لري او موجود نه دي.

کلتور او هڅوب:

د کلتور لپاره ثقافت او فرهنګ هم کارول کېږي، خو هڅوب په پښتو کې چې له هڅې څخه اخيستل شوی، تر ټولو پخه او ښښه ښه ولي.
هره ټولنه يو کلتور لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي. هڅوب يا کلتور ټولنې ته شکل ورکوي، چې له مخې يې له نورو ټولنو سره توپير څرګندېږي هر هڅوب خپل کړه وړه او عادتونه لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي: اقتصادي، ټولنيز، قضايي اصول او اخلاق چې د ټولنې هر يو غړی د هغه په منلو ځان اړ بولي.
هڅوب له يوه نسله بل (کول) ته رسېږي، ګروهنې، (عقايد) دين ورځنې مفاهيم يو بل پوه کول او خبرول خپل معلومات شريکول دا ټول يو لاس د ټولنې کلتور بنيې هڅوب خلک په ټولنه کې سره نژدې کوي.

سوړ ژمی او تود اوړی د دوی کالي د ژمي او دوبي په څېر وي چې په ژمي کې تود وي او په اوړي کې سوړ، د دوی کالي، ژبه دودونه یو شانې وي.

کله چې پښتانه د افغانستان شمال کې اوسېدل، دوی چپنې اغوستلې، وزیر محمد گل خان چې د شمال د تنظیمه رئیس و، پښتنو ته یې وویل چې چپنې مه په ځان کوئ او لنگوټې د پخوا په شان تړئ. دی پوهېده چې دا د چاپېریال اغېزه ده، وروسته خویونه او عقاید بدلېږي. دا خبره موږ د هند او ایران په پښتنو کې وینو. ژبه کالي او دودونه چې بدل شي بیا پښتانه نه بلل کېږي. دوی یو یا دوه نسله ځان پښتون وساتي، خو دا څرگنده چې چاپېریال او نوې ټولنه دوی جذبوي. په دې برخه کې داسې مثالونه شته چې نه یې بدلوي لکه د کشمیر پښتانه.

د افغانستان هندوان او سکهان چې پېړۍ پېړۍ یې کلتور حتی خپل رسم الخط ساتلي دی، دا یې ښه کړي که نه، اوس به یې ښه نښانه نه وای.
پښتانه په دې خبرو پسې نه دي گرځېدلي، یوازې تایلند پښتانه که درېشي ولري، بیا هم پگړۍ تړي.

په کال ۱۳۸۰ – ۱۳۸۱ چې په امریکا د سپتمبر د یوولسمې پېښه وشوه، مگر ډېرو مسلمانانو خپل کالي بدل کړي نه وو، په داسې حال کې د دې لپاره چې د نیویارک تجارتي مرکز وهلو کې ډېر عرب لاس و او امریکایانو مسلمانانو ته په ښه نظر نه کتل او حتی یو سکه په نیویارک کې چې امریکایانو یې له مسلمان سره توپیر نه شو کولای وواژه.

یو انتروپولوجېست اید وارډ تایلر Edward Tylor هڅوب داسې بیانوي:
کلتور د پوهې، عقایدو (گروهنې) هنر، اخلاق، قانون رواجونو، خویونو، یوه مجموعه ده چې د ټولنې خلک ځانته رابولي.
ارکیاجي، څمکه کندنه او د تېر تاریخ د ژوند وسایل را ایستل او د هغوی هڅوب پېژندل دي.

د انتروپولوجي د ټولو خلکو دغه ځانگړي هڅوب یو بل سره څرگند وي. دغه درې ډوله پوهنې له تاریخ سره تړلي دي.

ځکه تاریخ، ارکیالوجي او انترویولوجي سره اړوند دي او بلېدای نه شي.

بشري تړلنه او تاریخ: تاریخ ښیي چې پخوانو خلکو څه ډول کار کاوه، کومه تکنالوجي یې درلوده، یو بزګر قولبه کوي هماغه یې تکنالوجي ده چې ځمکه تخم ته جوړوي، مفکوره همدا وي بیا یې لاره ماشین (تراکتور) ته جوړه شوه.

همدا ډول دوی کالي اوبدل، هماغه اوبدل لومړني وسایل، و اوس ماشین دی یعنی زرهاو کاله مخکې بشر تکنالوجي درلوده هماغه بشپړ شوي دي بشر له تاریخ سره تړلی دی او له تاریخه خپل سبق اخلي.

د افغانستان تاریخ د بشري مدنیت له مخې:

په نړۍ درې مدنیته ډېر لرغوني دي سند، بین النهرین او نیل، په دې کې تر ټولو لوی، لرغوني، پر مختللي د سند مدنیت دی چې افغانستان په هماغه حوزه کې دی یعنې د اباسین په دواړو خواوو کې د کابل سین له اباسین سره یوځای کېږي.

مور د سند مدنیت ته چې په نړۍ کې د لرغوني په توګه تر ټولو لوی او پرمختللی دی، دوه نور مدنیتونه هم لرو چې باکتر او ساک دي دا دواړه هغومره اهمیت لري لکه چې د سند مدنیت یې لري.

افغان او افغانستان:

د افغانستان مفهوم د میرویس نیکه ۱۷۰۹م، احمد شاه بابا ۱۷۴۷م له شتو سره شتون لري. میرویس نیکه د عدالت پلویانو ته غږ وکړ چې د ظلم په مقابل کې پاځي، د نسل او نژاد خبره یې نه ده کړې نو برسېره پر پښتنو نور قومونه هم ور سره ودرېدل. لومړی بلوخ و، بیا نور په ایران کرد، عرب، زردشتیان، سنیان... یعنې افغان هغه دی چې عادل وي او د ظلم مخالف.

احمد شاه بابا د میرویس نیکه په اصولو دارالامان وباله یعنې هر چا ته د امن ځای دی، د عدالت پلویان دلته اوسېږي. شاعر د احمد شاه بابا دوره داسې څرګندوي:

یوه غمجنه څېره نه لیدل کېږي د ده په دور کې
که ټوله نړۍ یو مخ هېنداره شي

د دغو دوو باباګانو سیاسي او اخلاقي اصول په نړۍ او د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري. دا چې تر اوسه دغه اصول نه دي تشریح شوي، خدای دې رحم وکړي.

یو بل ته مسئولیت درلودل دا دي چې خوشال خان شېرشاه سوري ته مسئولیت لري او وایي:

و مغــــلو ته به هغه چار ښکاره کړمه
چې راضي راځخه روح د فرید خان شي

فرید خان د شېرشاه نوم دی، کله چې ده زمری وواژه شېرخان شو، بیا چې پاچا شو شېرشاه دغه ته وایي (ترقي) په پښتونولۍ کې همدا ترقي وبولي چې شیرشاه د زمری له وژلو پیل او بیا امپراتور شو.

احمد شاه بابا وایي:

د حمید او د فرید دور به بیا شي
چې پــه توره پښتانه کا ګذارونه

حمید لودي سلطان د هند پښتون پادشاه فرید امپراتور شېرشاه سور، یعنې اوسني پښتانه خپل تاریخ او تاریخي باباګانو ته مسئولیت نه لري، خدای دې ورحمېږي خدای دوی ته ورکړه بې مسئولیته ژوند.

بیا دې خدای لـه هغو پښتنو سره ښه وکړي چې پښتو او پښتونولي ساتي، ځکه همدغه هڅوب دی چې وګړو ته څېراو ډول ورکوي یعنې شکل او صورت، هر ګوره که چا تـه چې وویل شي بې کلتوره ښه خبره نه ده، د کلتور او هڅوب خاوند ښه بللي شي.

فیروز شاه د ډیلي پادشاه و (۱۲۹۰ م ۱۳۲۰ م) خورشید جهان لیکي، د فیروز شاه پـه دربار کې (پښتو او پښتوبازي) ډېره وه تاریخ دایره المعارف داسې وایي:

Th Khalji dynasty of Delhji was faunded by Firoz of the Khalji tribe of turks, lang residdent among Afghans

د خلجي لړۍ په ډيلي کې د فيروز له خوا کښېنودل شوه. خلجي د ترکو يوه قبيله ده چې د افغانانو تر منځ ډېره موده اوسېدلي ده .دغه دايره المعارف په دوه زرم ميلادي کال کې خپور شوی دی. د افغانستان او افغانانو په برخه کې په سلهاوو داسې مسايل لري چې سمول غواړي دغه کتاب دومره 'وستونکي لري چې دا دی د شپږم وار لپاره چاپ شوی.

موږ داسې وايو چې خلجيان، غلځيان، د پښتنو ډېر لوی پياوړی قوم دی، ترک يو پښتون قوم دی چې اوس تره کي بلل کېږي، غلځ او ترکي پارسيان وايي او انګلسي ته هم د دوی ورغلي.

موږ به څومره داسې غلط معلومات چې پارسيانو، هنديانو او نورو ورکړي دي، اصلاح کوو. په داسې حال کې چې موږ لوستي نه وو يا نه يې لولو، په همدغه منابعو کې د دغو غلطو معلوماتو اصلاح د پېړۍ خبره ده، د هغه اصلاح خو لا پرېږدئ، په ۱۳۸۱ کې له دې وروسته موږ ملي اردو ملي پوليس، ملي معارف او ملي اقتصاد جوړو لا مو پيل کړی نه دی دعا کوئ اندېوالانو!

که زه داسې ټکي راوباسم څو کتابونه به ترې جوړ شي، خير له خدايه غواړئ ملګرو دا نه کېږي، مګر په تاريخ کې افغان يو فعال عنصر دی چې نوم يې تل يادېږي. ځينې وايې چې دولت خدا دا دي کار دی، علم عقل او منطق ته ضرورت نه لري. خو خپل حال ته وګورئ نو لس هېوادونه يا په بله ژبه ټوله نړۍ ورته راغلي ده، امنيت نه شته اوس مو افغاني نوټونه چاپ کړي هر څه په صفر کې دي يا خدايه ته يې له صفره وباسې، خپلواکي مو وساتې د زمري زړه راکړې وروري مو بيرته جوړه کړې بيلتون مو پيوستون کړې توره شپه مو رڼا کړې. *امين يا رب العامين*.

تــــوره شپه ده توره خونه   شــين خالی نه ده معلومه
توره شپه به خدای رڼا کړي   شــين خالی به راپيدا کي

کومې معتبرې سرچينې چې په تاريخ کې شته د افغانستان تاريخ له هند، ايران، ماورالنهر، ترکيه، اروپا او چين سره يوځای کتل کېږي، د

افغانانو تاریخ په شپږ سوه کلو کې چې د دوی پادشاهي وه هند کې اوس د ډیلي د سلطنت په نامه یادېږي، تر هغه وروسته چې انګلسیان له هند نه ووتل، هندي ناسیونالیزم د افغانانو نوم سلطنت کېښود حتی د ښوونځیو له درسي کتابو څخه افغان وویستل شو.

دا یوه بله موضوع ده چې یو واقعیت د یو لوی دولت له خوا پټېږي.

د احساس له مخې تاریخ نه لیکل کېږي او واقعیتونه دي ۱۱۵۰ م ۱۱۵۰ هـ ل چې د غور شنسباني (سوري) له کورني سلطان علاوالدین غزنی ونیوه په تاریخي کتاب کې چې یو دایره المعارف دی، داسې لیکي: "یو شنباني پارسي شهزاده له غور نه لاړ غزنی یې ونیوه، د غزني پادشاه پنجاب ته لاړو"

وګورئ چې یو شنسباني شهزاده چې پارسي شهزاده شي څه معنی لري؟

داسې مسایل چې سم ونه لیکل شي خبره جړه شي.

نو پښتانه د بشري مدنیت له پیل نه تر اوسه پورې لویه برخه لري، مګر د دې خبرې روښانول په پټو سترګو نه کېږي.

که زموږ زلمیان په تاریخ ځان پوه نه کړي، د پرون، نن او سبا په راز به پوه نه وي.

نو ماشوره ورانه ده سر په لاس نه راځي.

موږ پر پرون باندې ځان خبرو، نن مو په واک دی، سبا تنظیمولای شو او هغه داسې کېدای شي چې د پردیو په غرضونو پوه شو او واک خپل کړو.

سبا به څه پېښېږي؟ په دې ځینې پوهانو لکه "تاین"دا وړاندوېینه کړې ده چې د غرب مدنیت مخ په ځوړ روان دی او دې نښې نښانې ډېرې لیدل کېږي، ویسا په ناویسا بدله شوې ده، تاین لي وایي، اروپا خپله لوړتیا په دوو خپل منځي جګړو کې له لاسه ورکړه دغه برلاسي امریکا ته ورسېده. ښایي بر لاسی ختیزې اسیا ته لاړ شي.

د ژوند چاپېریال ویجاړېدل، کمونیزم چې د پانګه والۍ نظام ته خطر له منځه تللی دی او د لارې اسلام سره جګړه روانه ده، امریکا دا خبره نه پټوي چې غواړي د نړۍ لارښوونه په غاړه واخلي، نړیوال پوهېږي چې امریکا د ځان لوړتیا غواړي او ټولې اقتصادي سرچینې په خپل واک کې لري.

پښتانه بويه د حالاتو انتظار وباسي چې توله معلومه شي، په راتلونکې مهال کې پښتانه دې ته اړ دي چې تاريخ، هڅوب او پښتونولي وساتي په بهر کې له سني مذهبه مسلمانانو سره ښه اړيکي ولري، له لوېديزو هېوادونو سره د قراردادونو له مخې چې هر څه په کې څرګند وي، اړيکي وساتي، طالبانو غوښتل چې امريکې خبره سپينه کړي چې د دواړو هېوادونو کار معلوم وي، خو امريکا دا کار ونه کړ او جګړه يې پيل کړه.

د افغانستان او پاکستان اوسنی حالت نه پاتې کېږي، په دواړو صورتو کې پاتې افغانان او پاتې پاکستانيان سره نژدې اړيکي ولري، هېڅ به دومره زور نه لري چې بل ګيډې ته واچوي، دوی بويه په دې پوه شي يو بل ته دې امکانات برابر کړي، پاکستان به د بحر لاره ورکوي او افغانستان به مرکزي اسيا ته دا دواړو هېوادونو لپاره ضرور دي.

ډاکټر نثار احمد صمد

راتلونکې؛
د تېر په څېر

خشت اول گر نهد معمار کج
تا ثریا میرود دیوار کج

افغانستان نن د بې هوښۍ په دارو سره بې سده کړای شوی دی. لمر ته پروت او ډول ډول حشرې او خزندې وربانديې راتولې دي. ځینې يې پر مخ، سترګو، خوله او پزه لګیا دي، وځې ننوځي او نور يې ګېډې او پښو ته جوړېدلې دي. دا د نااهله طبيب د غلط تشخيص اوور ډوز انستيزي ده، چې ټول ورته حيران، پرېشان او دعا په خوله دي. خو طبيب ته څوک څه ويلی شي ځکه هغه مخکې له مخکې لا د ناروغوال څخه د بشپړ صلاحيت لاسليک اخيستی دی...

افغانستان د نړۍ يوازينی هغه مظلوم هېواد دی چې د يوې پېړۍ نه په لږه موده کې ـ يعنې په ۸۲ کې درې ځله د وخت د سترو ځواکونو تر پوځي نيونې لاندې راغلی دی. برتانيې تر ۱۹۱۹ مخکې. شوروي اتحاد تر ۱۹۷۹ وروسته، امريکې د ۲۰۰۱ په اکتوبر کې افغانستان نيولی دی. په بل عبارت افغانستان په نولسمه پېړۍ کې تر برتانوي واک لاندې، په شلمه

پېړۍ کې تر روسي واک لاندې او په يوويشتمه پېړۍ کې تر امريکايي واک لاندې کنبيوتلی دی چې هر يو د خپل وخت ستر ځواک دی.

دغې هرې نيونې د افغانستان ريښې لړزولي او افغانان يې مقاومت ته اړايستلي دي.

افغانان حق په جانب دي چې ووايي که مخکې عربان، پاکستانيان او چيچنيايان راغلي وو خو نن د هغوی پر ځای امريکايان، برتانويان او روسان راغلي دي. که هغوی پردي وو نو دوی هم پردي دي. که هغوی بهرنيان وو نو دوی هم بهرنيان دي. که هغوی په خپل سر راغلي وو، نو دوی هم په خپل سر راغلي دي، که هغوی جنګ کاوه، نو دوی هم جنګ کوي. که افغانانو هغوی نه غوښتل، نو دوی هم نه غواړي. که افغان ولس پرون د هغوی يرغمل و، نو نن د دوی يرغمل دی. او که پرون هغوی وژل نو نن يې دوی وژني.

همدا علت دی چې يوه فاجعه (يعنې د سپتمبر يوولسمه) بنايي په بلې فاجعې (يعنې د اکتوبر پر اوومه) سره دفع شي. ويليام شکسپير څه ښه ويلي: "قتل قتل زېږوي ... د تاريخ تر اخره او تل د انصاف يا عدالت په نوم".

ځينې کسان به په اغماض او نور به په بې خبرۍ سره ادعا کوي چې ګويا امريکا افغانستان ته ضرورت نه لري چې اشغال يې کړي، بلکې هغوی ګواکې له تروريزم څخه د خلاصون او د افغانستان د نجات په خاطر دلته راغلي دي. دا ادعا حقيقت نه لري. هر هېواد چې کوم بل هېواد ته په خپل حکم سره په زرګونو پوځيان ورلېږي او د ملت په غياب کې له خارجه تړلی حکومت ورباندې تحميل کوي او د ولسمشر باډي ګارډان يې د خپل بهزاره ولس په وړاندې بهرني کوماندوګان وي او هره ورځ هلته پوځي عمليات مخې ته بيايي نو دا د محکوم هېواد بې له اشغاله او بلواکۍ نه پرته بل څه نه دي. لکه څرنګه چې انګلستان هم په نولسمه پېړۍ کې افغانستان ته نېغ ضرورت نه درلود، بلکې هغه يې د هند د "طلايي مرغۍ" د ژغورنې په خاطر نيوی. شوروي اتحاد هم عيناً په شلمه پېړۍ کې افغانستان نه غوښت، بلکې هغه يې د "ترمو اوبو" د کنټرول په خاطر نيوه.

کټ مټ امریکا هم نن په یوویشتمه پېړۍ کې خپله افغانستان نه غواړي، بلکې هغه یې د منځنۍ اسیا "نفتي زېرمو" د خپلولو په خاطر نیولی دی. که امریکا په ظاهره د القاعده د ټکولو او ختمولو په خاطر افغانستان ته راغلې وه، نو دوی خو هغه جنګسالار تروریستان مسلط کړل، چې د همدې القاعدې پالونکي او دلته راوستونکي دي. هغوی شپېته زره افغانان د خپلې څلور نیم کلنۍ واکمنۍ پر مهال یوازې په کابل کې شهیدان کړل. که مسئلې ته ښه ځېر شو نو وبه پوښتو چې په ۱۹۷۹ کې په کابل کې د امریکا سفیر "اُلف ډبز" چا یرغمل او په کابل هوټل کې یې ووژه؟ په ۱۹۹۵ کې په سومالیا کې امریکایي ضد مبارزینو ته له کابل نه چا وسلې ور ولېږلې چې امریکایي سرتېري وربانديې وژل کېدل؟ اسامه بن لادن او ملګري یې ۱۹۹۴ په مۍ کې چا له سوډان څخه کابل ته دعوت کړل؟ هغوی ته چا افغاني تذکرې او او افغاني پاسپورټونه ورکړل؟ د چا د واک پر مهال هغوی دلته "توره بوره" او نور استحکامات جوړ او په کې اوسېدل؟ فلهذا واشنګټن ته لازمه ده چې د تروریزم "عامل" له منځه یوسي، نه دا چې امتحاني جنګسالار تروریستان او د مخدره موادو کاروباریان پر افغانستان مسلط کړي. په دې کار سره ښایي هغوی بالاخره افغانستان سیمه، ان خپلې ګټې هم له ستر ګواښ سره مخامخ کړي ځکه "ازموده را ازمودن خطا است".

سوپرپاور امریکا نن زېرو پاور افغانستان نیولی دی او څه چې یې زړه غواړي هغه کوي. هېڅوک او هېڅ قسمه څه نه شي ورته ویلې. امریکا دا کار یوازې او یوازې پخپله ګټه او د افغان ولس په مطلق زیان سره وکړ. پنټاګون د ویټامین B-52 په زور غله، قاتلین او جنایتکاران له تورو غارونو رابهر او ماڼیو ته ورسول. په بل عبارت اوسني جنګ سالاران د پردیو سیاسي مخلوقات دي، چې پر افغانستان تپل شوي دي. هغوی هر یو له خپلې ډلې ټپلې څخه پرته نور هېڅ ملي پشتوانه او ګرانښت نه لري، بلکې د بهرنیو د ګټو زېږنده عناصر او بانډ دی، چې د بېلا بېلو ځواکونو له خوا لاس په لاس شوي - څو چې نن د امریکې په برخه شول.

امریکا او ملګرو ملتونو د افغان ولس د هیلو برخلاف د ټرلو دروازو شاته یو داسې رژیم جوړ، او پر افغانستان یې وتاپه چې د هر وزیر او هر والي او هر قومندان د جنایاتو په دوسیو یې د بشري حقوقو د هر نړیوال جوړښتون الماري ګانې ډکې دي.

دا نن یو نړیوال اصل دی چې وایي امریکا د دیموکراسۍ پلار دی، خو په افغانستان کې د هغې کړنې عملاً دا ښیي چې د دیموکراسۍ سیاست یې یرغمل نیولی دی. واشنګټن په افغانستان کې دیموکراسي پلوه څو محدود اشخاص د دیموکراسۍ له ثابتو دښمنانو سره په یوه قفس کې اچولي دي. په دې کار سره به کله هم د افغان ولس د هیلو څپانده کښتۍ د ساحل مخ ونه ګوري او دا هغه تریخ حقیقت دی چې د تېر یو کال هرې ورځې عملاً ثابت کړی دی.

فعلي تپلي رژیم د یوې داسې په اصطلاح "اضطراري لویې جرګې" محصول دی چې د افغانستان په تاریخ کې هېڅ مثال نه لري، بلکې هغه د بهرنیو (خاصتاً د امریکې) یوه ډرامه وه چې لویه جرګه یې په دې توګه بدنامه او مسخه کړه. که د دې ډرامې د ستېج عقبي پرده پورته کړو، نو وبه ګورو چې فوق الذکر قلابي جرګه (چې ځینې یې لویه جرګه هم بولي) په خپل وار د یوه داسې ساختګي (انتخاباتي کمیسیون) زېږنده ده چې ټول غړي یې د افغان ولس په غیاب کې بهرنیو انتساب کړي وو. نه ملي شخصیتونه، نه ملي مخور او نه هم ملي یا مجرب کسان وو. همدغو کسانو د لوي جرګې لپاره "شخصیتونه" غوره او راوبلل چې نتیجه یې هر چا عملاً ولیده. که تر دغه کمیسیون یو ګام نور هم ورتېر شو نو وبه ګورو چې نوموړی کمیسون پخپله ولي د یوې داسې په اصطلاح "لنډ مهالې اداري" محصول و، چې هغه پخپله هېڅ حقوقي او قانوني صبغه نه لرله، بلکې بنسټ یې د افغان و س په غیاب کې د بهرنیو تر څارنې لاندې یوازې څلورو ډلو ایښی و. د حیرانتیا ځای لا دا چې له څلورو ډلو (روم، قبرس، پېښور او شمالي ائتلاف) څخه بیا هم دوې ډلې (قبرس او پېښور) په عبوري اداره کې له سیاسي ګډون څخه بې برخې کړای شول. دغه کار د عبوري ادارې حقانیت او مشروعیت نور هم له مځکې وواهه. په هر صورت

که فوق الذکر عبوري اداره (چې شپږ میاشتې د کاغذ له مخې لاکن دوه کاله عملاً روانه ده) پسې راوسپړو نو وبه ګورو چې هغه د ۲۰۰۱ کال د دسمبر پر پېنځمه په بن کې غیر افغان ځواکونو رابللې او تړلې وه. د دې غونډې د بېلا بېلو منفي او چپه اجراتو په لړ کې تر ټولو ناوړه او د دیموکراسۍ ضد پرېکړه هله پلې شوه چې د عبوري ادارې د مشر ټاکنې په خاطر د روم د ډلې له منځه عبدالستار سیرت (۱۱) رایې او حامد کرزي یوازې دوه رایې وګټلې، خو د سیرت پر ځای امریکایانو حامد کرزی غوره کړ. پس له دې ټولې ډرامې نه معلومېږې چې ځلور واړه نمایشونه (د بن غونډه، د عبوري ادارې استقرار، د لویې جرګې د رابللو کمیسیون، د اضطراري لویې جرګې جوړول او بالاخره د اوسني لنډمهاله حکومت نصبول) ټولو بهرنیو د افغانستان ولس په مطلق غیاب کې په افغانانو تپلی او دا هر څه د امریکا د پوځي نیونې تر سیوري لاندې د هغوی د پوځي عملیاتو پر سپېنسي پېیل شوي دي. هو، دا ټول او دا هر څه غیر افغاني پرمختیاوې دي چې کیزه (قیزه) یې په زرګونو کیلو متره لرې د نورو په لاس کې ده.

د بن تړون لیک تر پردې شاته د یو لړ هغو غیر اصولي او نامشروع اقداماتو د اصولي ښودلو او مشروع بللو یو داسې سرپوښ دی، چې د نړیوال سیاست دلالانو د ملګرو ملتونو ترماسک لاندې پر افغانانو وروتاپه.

دا چې فعلي اتلس میاشتنی حکومت له خپله اره دیموکراتیک او پرګنیز نه دی، حقوقي او قانوني پړاوونه یې نه دي طي کړي او ملي صبغه نه لري پر دې ټولو علاوه کړنې او اجرات یې هم جعلي او نامشروع دي.

د کرزي مشرۍ عبوري حکومت صرف شپږ میاشتنې عمر درلود، مګر یو لړ اجرات یې په دونه عجله سره وکړل چې ته به وایې د یوې پېړۍ لپاره ګومارل شوی و. د بېلګې په توګه ستر جنګ سالار احمد شاه مسعود یې "ملي اتل" او لوی جنګ سالار قسیم فهیم یې (مارشال) اعلان کړل، چې دا اصلاً یوه ملي غلا ده. کرزي د ځان د دایمي کولو پر خاطر په مسعود او فهیم باندې پنځوس کلنه دوره صرف په پنځوسو دقیقو کې ووهله. کرزی

همدارنګه د نظار شورا (۳۱۰) جنګسالارانو ته د جنرالۍ ساختګي رتبې هم ورکړې چې دې کار هغه نور نو په نظار شورا پورې سنجاق او له ملت څخه جلا کړ.

کرزی د لویې جرګې د رابللو د کمیسیون د اکثریت غړو په هکله د شمال ائتلاف پلویان او حواریون وو، د ملت په فریاد او غوغا باندې نه خو هېڅ سر خلاص نه کړ او نه یې هم کوم اعتراض یا اقلاً ملاحظات څرګند کړل؛ چې دا پخپله یوه ملي ضربه ګڼل کېږي. د بن پریکړه لیک د دولتي لویو مامورینو او افسرانو د ټاکنې په غرض د یوه "مستقل کمیسون" د جوړولو سپارښته کړې وه. لاکن کرزي هغه جوړ نه کړ او نظار شورا هر ځای خپل کسان او افسران وګومارل. دا یوه بله ملي جفا ده چې کرزي وکړه. د ملکي هوابازۍ د وزیر ډاکټر عبدالرحمن په قتل کې د نظار شورا غټان پخپله کرزي متهم وبلل. خو ژر یې بېرته خاموشي غوره کړه او هېڅ یې هم ونه کړل چې دا یو بل ملي پیغور دی. په همدې ترتیب کرزی د شمال د پښتنو د وژنو، تښتونو، شړنو، بې عزتیو او لوټولو په هکله چې ټولې نړۍ منجمله د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو کمېسیون په شواهدو وښودل خو هېڅ کوم غبرګون یې ونه ښود ان تر دې چې هغه یې مبالغه وباله.

بل دا چې د بن تړون لیک واضحاً سپارښتنه کړې چې له کابل او د نورو ولایاتو له مرکزنو څخه دې وسلوالې ډلې ووځي او ځای دې نړیوال سوله ساتي پوځ ونیسي، خو کرزي د کابل ښار د نظار شورا په ببر سرو جګړه مارو سره ډک کړي او هغوی یې ډول ډول ظلمونو او جنایتونو ته ازاد پرېښي دي چې دا پخپله ستره ولس ځپنه ده.

دا چې (د عیني شاهدانو له خولې) په ساختګي لویه جرګه کې اوسنۍ کابینه نظار شورا جوړه کړې او په کرزي باندې یې اعلان کړه اصلاً هغسې یوه ځپېړه ده چې د افغانستان په تاریخ یې ورګوزار کړه. نوموړې پخپله جعلي لویه جرګه کې پخواني پاچا ته هم لنګته واچوله او هغه یې په صفر کې ضرب کړ. د پاچا له نفوذ څخه یې ښه بهره برداري وکړه، مګر له هغه نه یې یو سیاسي یرغمل جوړ کړ. بله سپکه یې لا دا چې د هغه د پلار لقب

يې مسعود ته او د هغه د تره لقب يې فهيم ته عطاء کړ؛ حال دا چې د هغه ځاني اعتبار او نوم يې خان ته ورنه واخيستل.

له خپل ملت سره د کرزي بله جفا لا دا چې کله د تېر جولای پر لومړۍ نېټه امريکايي الوتکو د ارزګان په دهراوود کې د واده پر يوه محفل د بمبارۍ په نتيجه کې شپېته ملکي کسان شهيدان او تر (۱۲۰) يې زيات ټپيان کړل، نو هغه امريکې ته ننواتې وکړې چې دغو قربانيانو ته (۱۸۵۰۰) ډالر تاوان ورکړي، (داسې چې د هر وژل شوي پاتې کسانو ته به دوسوه ډالر او هر ټپي ته ۷۵ ډالره تاديه کېږي). دا په اوسني تاريخ کې هغه لږ ترين او ارزان ترين قيمت دی چې د يو ستر دښمن مؤکل يې خپل ولس ته ټاکي. امريکې چې کله د ۱۹۹۹ په مۍ کې د بلګراد کې چينايي سفارت بمبارد او درې کسه يې مړه او ۲۷ نور يې ټپيان کړل، نو واشنګټن د هغوی کورنيو ته څلورنيم مليونه ډالر غرامت ورکړ چې هر قرباني ته يو نيم لک ډالره ورسېدل.

څه موده وروسته چې کله په امريکايي بمباريو څو ايټالويان ووژل شول، نو د هغوی هر يو قرباني ته يې دوه ميلونه ډالر ورکړل. په همدې ترتيب د هند په بوپال کې چې کله امريکايي (يونين کار بايډ) فابريکې په زرګونو کارګران مسوم او ووژل نو امريکا جمعاً (۴۷۰) ميليونه ډالر يعنې هر يو وژل شوي ته (۳۲۰۰) ډالره او هر ټپي ته (۸۷۰) ډالره ورکړل. پس له دې پرتليزې شننې څخه ښکاري چې حامد کرزي خپلو افغانانو (په تېره پښتنو) ته څومره غټ!! ارزښت ورکوي. يعنې تر چينايانو اووه سوه ځله لږ تر ايټالويانو لس زره ځلي لږ او تر هنديانو پنځلس الی پينځه ويشت ځله لږ بيه ټاکي ايا دا د خپلو افغانانو د ارزښت او اهميت کمولو يا سودا بازي نه ده؟

له دې ټولو جعل کاريو صحنه سازيو او تېرايستنو څخه ښکاري چې اوسنی رژيم د خپل ولس په غياب کې افغانستان مخ پر يوه مبهمه او نامعلومه اينده روان کړی دی چې انجام به يې دردناک او افسوسناک وي.

نن پر افغانستان جنګ سالاران، قاتلان، قاچاقبران او تباه کاران مسلط دي، چې يو ځل په خپل څلورنيم کلن امتحان کې ناکام شوي هم دي. دوی

ټولو په مجموع کې تقریباً هم هغه حالت راغبرګ کړي چې د طالبانو تر ظهور او تسلط مخکې پر هېواد مسلط و ـ فرق یې صرف دا دی چې هغه وخت یې پکول او چارخانه دستمال ګرځاوه. خو نن پتلونونه او نیکټایګانې استعمالوي. همدغه کسان چې نن نورو پر هېواد ترپلي ـ هم دوی اسامه بن لادن افغانستان ته راوستلی، افغاني تذکره او پاسپورټونه یې ورکړي وو. تر څو په ازاده په نړۍ کې خپل سیاسي، مالي او نور پټ فعالیتونه سازمان کړای شي. د ښځو بې پته کول، چور او غلا، جنګ او قتلونه. د مخدره موادو کرل او تجارت، د ملي شتمنیو لوټول او هېواد پر څو خان مختاره سیمو ویشل. ظلم، شر او فساد دا ټول هغه کرغېړن جنایات دي چې ۱۹۹۲ ـ ۹۶ کلونو تر منځ په دومره تفاوت جاري وو، چې هغه مهال میدان هغوی ته ایله و. خو نن امریکایان د هغوی د ولي نعمتانو په حیث د هغوی تر شا ولاړ دي. له روان مسلط حالت څخه په زغرده ښکاري چې د افغانستان اینده د تېر تکرار ده. پس هر څه باید له سره یا صفره بېرته راپیل شي. ځکه ورځنی پرمختیاوې دا ښيي چې امریکایي پوځیان پخپل ټول طاقت سره د پورتنیو جنایاتو په مخنیوي کې یا خو بې وسه دي او یا هم هغه نه کنټرولوي. په دواړو حالاتو کې د هېواد اینده د تېرې تکرار ده.

ډېره مهمه خبره دا ده چې افغان ولس په عام ډول او پښتانه په خاص ډول د بن ناکامه غونډه (چې د مابعده نامشروع توالد او تناسل مور ده) ځکه مجبوراً منلي او غلي دي چې وګوري امریکا، ملګري ملتونه او لوېدیځ په رښتیا هم د هغوی غم خوري او که یه؟! په نظار شورا او نورو باندونو باندې افغانان (خصوصاً پښتانه) نور هم وهي او که یه؟! ۱۹۹۲ـ ۹۶ کلونو ملي فاجعه بیا راغبرګوي که یه. حق به حقدار او کار به اهل کار ته سپاري که یه؟! او بالاخره تر ټولو مهمه دا چې ایا یو ازاد افغانستان، ملي یووالی، ملي شتمني او ملي واکمني یې تامینوي اعاده کوي او که یه؟!

د دې ټولو پوښتنو د "یا" په صورت کې هم د امنیت د مسلسل نشتوالي، د بشري حقوقو د حق تلفیو، د شمال د پښتنو د قومي تصفیې،

له طالبانو او القاعدې سره د تړاو په بهانه د مخالفانو تعقیب او څور. د غربي کولو تر نوم او پلمې لاندې د اسلامي افغاني کلتور د سپکاوي او ګاونډیو ته د ملګرو ملتونو تر سیوري لاندې د ناوړه مداخلو په جواز سره به بالاخره افغانان دې ته مجبورشي چې یوه بله لاره غوره کړي" هو. ژر یا وروسته به هغه څه چې امریکا او ملګري ملتونه یې شاربې داسې تولید ورکړي چې ممکن سیمې بې ثباته او ولړزوي. که (خدای مه کړه) دغسې وشي چې نن شونې هم ښکاري. نو بیا به امریکا او لویدیځ په تېره بیا ملګري ملتونه په خپله تنګ لاره کې مخکې له دې چې ناوخته شي له سره غور وکړي تر څو د یو ستر ناورین مخ راوګرځول شي.

فعلي ناوړو شرایطو ته په ژورې کتنې سره د حل غوره لار د افغانانو په تېره د پښتنو لپاره دا ده چې نن زموږ هېواد خپلواک نه بلکې بلواک دی. هره کړنه او پرېکړه په کابل کې د جارج بوش د خاص نماینده په مرسته دېکته او بیا عملي کېږي. د نورو له خوا د کېښنول شوي ولسمشر باډي ګارډان د خپل ولس په وړاندې یا غیاب کې اشغالګر کوماندوګان دي. هېواد مافیا او جنګ سالاران تپل شوي دي. د نړۍ د شلو پرمختللو هېوادونو د شل زره کسیز پوځ له شتوالي سره سره امنیت. حفاظت او ضمانت نه شته. کله د مخورو کاروان بمباري کېږي. کله د واده محفل او کله هم د جنازې مراسم په بې رحمانه ډول بمباري کېږي دا ټول هغه عیني حقایق او ورځنې پېښې دي چې که د چا خوښه وي او که نه په شدت سره جریان لري

افغانان رښتیني مسلمانان دي او رب العزت د هر ناوړه او هرې ناخوالې په وړاندې د صبر هدایت فرمایي او الله ښکه د صابرانو مل دی. له روانو ظلمونو او تېریو څخه د ژغورنې تر ټولو غوره لاره الهي فرمان ته تسلیمې دد او هغه فعلاً واقعي صبر او په ځانونو کې د مثبت بدلون راوستل دي. الله تعالی فرمایي چې "یو قوم تر هغه نه بدلوم تر څو چې هغوی پخپله د بدلون په لټه کې نه شي" د ظالم واکمن په وړاندې د حق ویل پر هر مسلمان فرض دي چې افغانان عموماً او پښتانه خصوصاً دا امر په سر سترګو مني.

هو. خاموشه افغانان که نن مثبت بدلون ونه کړي ممکن جاري فشار يې ژر يا وروسته بدلون ته مجبور او چمتو کړي، ځکه د هغوی پلرونو له روسانو سره او نيکونو يې له انګرېزانو سره مجبوراً دغسې بدلون راوستو، چې حق ويلو او الهي رضايت ته يې غاړه ايښې وه.

و ما ذالک علی الله به عزيز

د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر شلمه.

ډاکټر نبي مصداق
اکتوبر ۲۰۰۲

پښتانه د افغانستان په شمال کې

پښتانه د افغانستان په شمال کې د پېړیو پېړیو سابقه لري. لومړی د اریایانو په دوره کې، د امو له سیند نه په راپورې کېدو کې په بلخ، نننۍ مزارشریف، خلم (چې احمد شاه بابا یې نوم په تاج قرغان بدل کړو)، میمنه او نورو ځایو کې ځای پر ځای شول. بیا پېړیو وروسته موږ د پښتنو شاهانو نوم له غور نه اورو چې هلته یې خپل بشپړ حکومتونه درلودل او د پښتو ژبې لومړی شعر په ۷۱۲ م کې چې امیر کروړ ویلی، د همدې غور د شعر او ادب نمونه ده، او دا شعر د وزن او قافیې او موزونو تورو د استعمال نه دومره پوخ دی چې ژبپوهان دې نظر ته رسېدلي چې پخوا تر دې شعر باید تر پېړیو پېړیو وړاندې د پښتو شعر ویل شوي وي، تر څو دې درجې ته رسیدلي وي. له همدې غور نه، سوریانو او غوریانو د بیلا بیلو قبیلو په صفت په هند کې حکومتونه کړي چې شېرشاه سوري او د هغه اولاده چې اصلاً د غور دي نو هم پخپله غوریان، د پښتنو د سلطنت او خوداراديت بهترین مثالونه دي. [د غوریانو، لودیانو او سوریانو د تفصیل لپاره د M, A,Rahim 1961 کتاب ته دې رجوع وشي] د پښتنو دا دورې د هند په تاریخ کې، د "ډهلي د سلطنت" په نوم یادېږي چې د ظهیرالدین محمد بابور، د هند د مغلو د اداري له شر نه پخوا یې، هلته حکومتونه درلودل.

زما په دې مضمون کې بې له دې ځغلنده نظرنه، نور نه غواړم چې د پښتنو په دې پخوانیو دورو باندې زیات څه ولیکم، ځکه د مقالې پر ځای

به یو پند کتاب ورځخه جوړ شي زما هدف د هغو پښتنو په باره کې معلومات وړاندې کول دي. چې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا د ظاهرشاه په دوره کې، د افغانستان شمال ته ولیږدول شول. ځکه د همدې پښتنو په باب اوس ډېر ناوړه دروغ او مبالغه امیزه مضمونونه او تبصرې لیکل شوي دي چې نتیجه یې د پښتنو بې ستري. د هغو د مالونو چور او غلا کول او پښتانه بالاخره دې ته اړ کول چې له خپلو کلو او باندو نه. د مهاجرو د یو بل سیلاب په ډول د افغانستان جنوب او پاکستان ته وکوچېږي.

نو لومړی پوښتنه چې باید ځواب یې ولیکل شي دا ده چې ولې امیر عبدالرحمن خان پښتانه د افغانستان شمال ته ولېږل؟

افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې د ابر قدرتونو تر منځ پروت و چې ختیځ ته انګریزان او شمال ته تزاري روسیه وه. انګریزان چې د تجارت په پلمه په ۱۶ پېړۍ کې په مدارس کې پلي شول. د دوه سوه کالو په موده کې یې ځانونه له افغانستان سره پولې ته را ورسول او په دې لړ کې یې له سکانو سره مرسته وکړه چې د ابدالیانو په مقابل کې راپاڅېږي او وروسته د پنجاب له نیولو نه ځانونه پېښور او سوبه سرحد ته راورسوي او په ۱۸۹۳ کې د ډیورنډ د کرښې په لاسلیک سره، لر او بر پښتانه سره جلا کړي. په همدې ډول د شمال له لوري ترازي روسیې د سیر د دریاب نه په راپورې کېدو سره له جنوب لورې ته په حرکت کې و او د لوې کترینې له هیلې سره سم یې غوښتل چې ځانونه یوه ورځ د هند د سمندر تورو اوبو ته ورسوي. له تورو اوبو نه مطلب دا چې د روسیې په شمال، ختیځ او لوېدیځ کې سمندرونه د ژمي د څو میاشتو لپاره کنګل نیولي وي چې نه د جنګ او نه هم د تجارت لپاره په دې وخت کې ورځخه استفاده کیدای شي، پس د هند بحر ته لارې پیدا کول به د دوی لپاره ستراتیژیکي لوی مشکل حل کړي.

له یوې خوا د تزاري روسیې دا هېر وي چې جنوب لورې ته په حرکت کې وه او بل دا چې د ترکمنانو درې قبیلې چې دوره یې. سار او سارق نومېدې. تل به په اسونو باندې له امو سیند نه راپورې وتل او د افغانستان په شمال کې به یې په بې رحمه ډول چور او چپاول کولو. دا نارامي دې

مرحلې ته ورسېده. چې د امو د سیند په جنوب کې په تېره بیا په فاریاب او باد غیس کې ټولو خلکو خپل کلي پرېښودل او بیا حتی په میمنه کې به هم د همدې ترکمنانو غلو او چپاولګرو تر حملو لاندې راتلل.

کله چې به امیر عبدالرحمن خان ته د روسانو له خوا د خطرنه یادونه کېدله، چې د امو هغه لوري پنجده او د سیند جنوب ته به یې متوجه شي. امیر به د ترکمنانو دا قومونه په ګوته کول چې هغوی به روسان پرې نږدې چې دا سیمې ونیسي. خو کله چې روسانو په پنجده لښکرې ویستلې او په ۱۸۷۳ کې یو لک او دېرش زره کیلو متر مربع ځمکه په پنجده کې ونیوله او بیا یې په ۱۸۹۱ کې واخان او ذوالفقار ونیول. نو عبدالرحمن خان برسېره پردې چې ۱۲ کاله یې په تبعید کې د روسیې په مرکزي اسیا کې تېر کړي وو، دې نتیجې ته ورسېد چې له پښتنو پرته نور هېڅوک به هم د روسانو مخه ونه نیسي [نانسي ډپر ۱۹۸۳، ۲۳۴مخ] یو ځل چې امیر د برتانوي هند د لاهور ښار په سفر بوخت و، ورته د روسانو د حملې خبر ورسېد، هغه له انګرېزانو نه غوښتنه وکړه چې ورته وسله ورکړي چې د دې تېرې مخه ونیسي، خو څرنګه چې انګرېزانو له روسانو سره په مشوره لا پخوا د دې سیمو په برخه کې فیصله کړې وه امیر ته یې هېڅ هم ورنه کړل. یوازې دومره تلسي یې ورکړه چې روسان له امو سیند نه، راپورې وتل نه غواړي.

امیر چې د یوې خوا د روسانو له بهرني سیاست نه، کله چې په تبعید کې و پوره خبر و چې هغوی تورو اوبو ته تلل غوښتل او له بلې خوا، په داخل کې له ټولو نه زیات له غلزایي پښتنو سره د شپږو کالو لپاره د غزني په شاوخوا کې په جنګ کې و، نو فیصله یې وکړه چې د افغانستان شمال ته د پښتنو په لېږلو سره به د هغه ډېر مشکلات حل شي: اول دا چې د غلزایانو قوت به د هغه په موجوده ځایو کې کم شي، دوهم دا چې پښتانه به د روسانو د تېري مخه ونیسي او درېیم دا چې د هغه لوی هدف چې غوښتل یې یو متحد افغانستان جوړ کړي، د قومونو په مخلوطولو سره به. د بېلا بېلو اتنیکي ډلو تر منځ د بدبینی او مصافه مخه ونیول شي، ځکه

هغوی به په یو ځای اوسېدو سره سم، ودونه سره وکړي، په یو جومات کې به لمونځونه کوي او بالاخره په یوه هدیره کې به خپل مړي ښخوي.

امیر عبدالرحمن خان د داسې افکارو په پس منظر سره ۱۸ زره پښتانه فامیلونه چې اکثره یې غلزیان وو، د افغانستان په شمال کې له روسیې سره په پوله ځای پر ځای کړل. دا پښتانه، د نورو استوګنو خلکو په ځمکو او باغونو بـ دې ځای پر ځای نه شول، لومړی هغوی د امو د سیند په غاړه کې خواره واره شول، خو د وخت په تېرېدو سره څرنګه چې په شمال کې ځمکې زیاتې او نفوس خورا کم و، هغوی یو څه ځمکې واخیستې او نور یې چې دښتې او وچې وې، تر یوې لاندې راوستلې. په بل عبارت هېڅوک هم نه شي کولای چې د یوه محلي قوم مثال پیدا کړي چې د هغوی کلي او ځمکې په زور پښتنو نیولي وي.

پښتانه د تورې او مېړانې تر څنګ په کرهڼه او د کرهڼې په صنعت کې خاص استعداد لري. کله چې سوریان، لودیان، غوریان او نورې کوچنۍ پښتنې ډلې د هند شمال ته، چې هوا یې د هغو له مزاج سره تطابق کاوه، وکوچېدل، هغو د همالیا د غرونو په لمنو کې بایر ځمکې تر یوې یا قلبې لاندې راوستلې او هم یې د غرونو له منځ نه، تونلونه ووهل، چې د غره د یوې خوا اوبه، د غره بلې خوا ته واړوي. انګریز لیکوال ګومانځ -- چې د پښتنو د امپراتورۍ په اقتصادي وضعه یې یو کتاب لیکلی د داسې مثالونو ذکر کوي [J.L.Loss Sommans په هند کې د پښتنو امپراتوري ۱۹۹۵] نو کله چې پښتانه د افغانستان په شمال کې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا په شلمه پېړۍ کې ځای پر ځای شول. هغو د خپلو څو پېړیو د کرهڼې له صنعت نه په استفادې سره ته یوازې کندز ته نژدې ارچي دښته له صفر نه اباده کړه، خو د کندوز د ملاریا غوماشې چې په زرګونو کسان به یې هر کال وژل هم د خپلو متهو په زور ورکې کړې، او کندوز یې عصري استوګنې ته برابر کړ. په همدې ډول د افغانستان په شمال کې پښتنو بایر او لامزرع ځمکې تر اوبو او یوې لاندې راوستلې او د نورو قومونو تر څنګ په ورورۍ او ورورګلوۍ سره استوګنه شول. یوازې په سر پل کې د نظرخیو خانان چې په اسحق خېلو ګډ برې، له استوګنو ازبکو

سره سخته رویه نیولې وه. پخپله وزیر محمد ګل خان، په هغه وخت کې نظرخي خانان وغندل او د هغوی پر ځای یې د شورا د وکالت لپاره یو ازبک د خلکو له منځ نه انتخاب کړو [تپر ۱۹۸۳ ،مخ ۲۴۲]. ځکه په شمال کې ډېر قومونه د شلمې پېړۍ تر نیمایي پورې ځای پر ځای شوي وو او د هغو وروګلوي د حکومت مهم هدف و تپر لیکي چې د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک پر غاړه دا قومونه څنګ په څنګ پراته دي. ازبک، دراني، ملکي، ازبک، هزاره، دراني، بلوچ، عرب، سید، دراني، غلزایي، دراني" [تپر ۱۹۸۴ ، مخ ۲۳۷].

د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک په دواړو خواو کې پورتنی مثال ښیي چې د افغانستان شمال ته عرب چې په اوومه پېړۍ کې په مرکزي اسیا کې د اسلام له خپرېدو سره راغلي وو او بیا فارسي ژبي شوي وو، هم راغلي وو. بلوڅان، سید او هزاره هم، شمال ته تللي وو. خو یوه پوښتنه دا ده چې ولې د هغوی په مقابل کې دومره بدبیني او بدنظري نه شته، لکه چې د پښتنو په مقابل کې شته ده؟ د دې پوښتنې ځواب اصلاً د نورو قومونو نیمګرتیاوو ته ګوته نیسي، هغوی هېڅکله هم د افغانستان د ازادیو په جنګونو کې په پراخه او دوامداره توګه د پښتنو په شان برخه نه ده اخیستې. ځانونه یې ناقلین او اقلیتونه ګڼل چې د "اوغانانو" تر څنګ هر چېرې پراته وو. ځکه هم نن ټول ملي افتخارونه او ملي قهرمانان پښتانه دي. پښتنو د موجوده افغانستان د جوړېدو لپاره په لوېدیځ کې د صفویانو د ۱۵۰ کاله سلطه په ۱۷۰۹ کې له منځه یوړه او ملي قهرمان میرویس نیکه، نه یوازې صفویانو ته ماته ورکړه او د افغانستان لوېدیزې سیمې یې ازادې کړې، خو د هغه زوی او وراره، ټول ایران ونیوه او تر دریو لسیزو پورې یې هلته حکومت وکړ. په همدې ډول پښتنو مخکې تر دې په ختیځ کې د ۱۵۰ کالو لپاره د مغلو په مقابل کې جنګونه وکړل او بیا درې ځلې یې له انګرېزانو سره جنګونه وکړل، بل هېڅ قوم په افغانستان کې داسې قهرماني او مېړانه نه ده ښودلې. په حقیقت کې په شمال د افغانستان کې دې غیر پښتنو قومونو له یوې خوا پنجده، واخان، ذوالفقار روسانو ته تسلیم کړل او له بلې خوا یې تر هغو دمخه، د بخارا امارت قبول کړی و.

حال دا چې احمد شاه بابا نه. حتی قزاقانو چې په ۱۷۶۲ کې ورڅخه خواهش وکړ چې د اسلام د یوه پیاوړي پاچا په صفت ورسره مرسته وکړي تر څو د چین د منچو اداري له ولکې نه. ختیځ قزاقستان ازاد کړي. احمدشاه بابا چې وروسته ۱۷۴۷ نه یې د تاریخي افغانستان د یووالي لپاره لښکري ویستلي او په موفق ډول یې د افغانستان په لویدیځ کې تر کرمان او په ختیځ کې تر ډهلي پورې یو موټی کړ. نو له قزاقانو سره یې د مسلمانۍ ورورګلوۍ پر اساس، د هغو د ملک د ازادولو ژمنه وکړه. همدا و چې په ۱۷۶۳ کې یې د محلي ځواکونو یو لښکر جوړ کړ. خو هغوی ونه شو کولای چې د منچو قواوې وباسي. احمدشاه دراني پنځه کاله وروسته د پښتنو یو لوی لښکر جوړ کړ چې د منچو چینایان یې له ختیځ قزاقستان نه وشړل. د همدې مېړانې له امله، هغه ته خرقه مبارکه ورکړه شوه چې تر دې وخته په بخارا کې وه، په لاره یې په زرګونو خلکو ته وښودله وروسته په کندهار کې تبرک کړه او تر نن ورځې پورې هلته ده.

د قزاقانو مطلب ما د دې لپاره ذکر کړو چې غیر پښتانه پوه شي چې پښتنو په خپلو وینو حتی د هغو لپاره هم جنګونه کړي دي. بل دا چې د لوی احمد شاه بابا دا کارنامه د "ګردن کلفت" موجوده قزاق مشرانو به هېره وي او باید ورته په یاد شي چې که نن هغوی په اصطلاح د شمال ائتلاف تر څنګ درېږي باید په یاد ولري چې همدا پښتانه وو چې هغوی د چینایانو له منګولو څخه خلاص کړل.

مخکې له دې چې د موجوده وضعې خبرنې ته راشم غوارم د یوه امریکايي له قوله بیا واضح کړم چې پښتنو په شمال کې هیڅ وخت د کوم بل قوم یا اتنیکی ډلی کور او مال په زوره نه دی نیولي. د مثال په ډول کله چې صافیان د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې فرار شول، یوه برخه یې له نورو پښتنو سره قطغن ته فرار شول. بار فیلډ وایي چې هغوی نه امام صاحب ته ولېږل شول او نه هم تالقانو او یا خان اباد ته. خو په دشت ارچي کې چې واقعاً یوه لامزرع اوبایر دښته وه واچول شول. دا دښته په هغه وخت کې نه ترکمنانو، عربو، ازبکو له خوا نیول شوي وه او نه هم هغوی کومه علاقه درلوده. پښتنو دې دشتې ته . نهر راوست او بیا یې په ډېره حاصل

خیزه خمکه بدله کړه. لکه چې د کندز ډنډونه او خندکونه یې وچ کړل او د
ځای پر ځای اوبو دلدلزارونه یې له منځه یوړل چې ورسره د ملاریا
غوماشو د هگۍ اچولو ځایونه هم له منځه ولاړل او بیا یو بل خروتي
پښتون د ناشر په نوم عصري صنعت او فابریکې راوړلې چې قندوز د هر چا
لپاره د مرگ له ښار نه. د هر چا لپاره د استوگنې او ژوند پر ښار بدل شو.
[بار فیلډ ۱۹۷۷، مخ ۳۰].

ولې د کمونستانو له شکست نه را په دې خوا په شمال کې له پښتنو
سره ناوړه چلن غوره شوی دی؟

په افغانستان کې د ډاکتر نجیب اله د کمونست حکومت د سقوط مهم
دلیل هغه کودتاه وه چې په فبروري ۱۹۹۲ کې په مزار کې وشوه. دا کودتاه
د پښتنو پر ضد، صف نیول و چې د لمړي ځل لپاره قلابي مجاهدین لکه د
نظار شورا او جمعیت ډلې له کمونستانو او د روسانو له ملیشو سره چې
دا ستمیان او کیهانیان وو د شیعه حزب وحدت او اصف محسني شیعه
ډلې تر څنگ یو ځای شول او یو حکومت یې هم جوړ کړ چې په هغې کې
مسعود، مزاري. دوستم او نورو ته لوړ مقامونه ورسپېدل. دوی غوښتل چې
دا حکومت په مناسب وخت کې اعلان کړي، خو په کابل کې د. نجیب تر
حکومت وروسته پخپل منځي جنگونو کې بې له دې چې هغه اعلان شي،
له منځه ولاړ او په ضمن کې یې هزاره حزب وحدت او د ازبک جنبش له
پښتون حکمتیار سره د تاجک مسعود او رباني پر ضد یو ځای شول.

وروسته له پنځه کاله قتل وقتال، بې ناموسیو، غلا، زنا او هر ډول
نورو کړاوونه چې هم د اسلام او هم د افغان او پښتون د عنعني او دود پر
ضد دي، طالبان راپیدا شول او د هغوی لومړی وعده، د جنگ سالارانو له
منځه وړل، د افغانستان د یو موټي پاتې کېدو ضمانت او پر ښځو او بې
وزلو خلکو باندې تعرضونه ختمول، او هم دا ژمنه چې قدرت به هر هغه
چاته ورکړي چې اسلامي حکومت ټینگ وساتي ورسپېري. په دې کې شک
نه شته چې طالبانو امن او ارامي راوستله. ملک یې بیا یو موټی کړو او
پر ۹۵ فیصده یې خپل حاکمیت ټینگ کړو. بې ناموسي ختمه شوه، وسلې
تر یوه حده ټولې شوې او چا به نه شوای گرځولی. ټوپکي قومندانان په

غارونو او سوړو کې ورننوتل. خو له بده مرغه چې طالبانو نه له قدرت څخه لاس واخیست او نه یې هم حکومت کول زده وو. ډېر بادرده افغانان د هیئتونو او په جلا ډول هغو ته د نړۍ له ډېرو برخو نه ورغلل چې د ملک په ابادۍ کې د اوسني وخت او زمان له شرایطو نه خبر کړي، خو هغو به په ډېر احترام د مېلمنو خبرو ته غوږ نیوه، لیکن په یوه یې هم عمل ونه کړو. همدا دلیل و چې د هغوی په له منځه تللو لکه د پخوانیو ډلو په شان [د داوُد جمهوریت خواهان، خلق، پرچم، د نجیب د ملي پخلا کېدو حکومت، ستمي او افراطي ډلې] چا وریسې اوښکې تویې نه کړې، اوښکې د هغو تنکیو ځوانانو لپاره تویېږي چې د اسلام لپاره یې ملا وتړله خو د طالبانو په بې سنجشه پلانونو کې محوه او نابود شول. دوستمیانو د روسانو ځواکونو د ملېشو په ډول، په کندهار، کابل او ګردیز کې زیات پښتانه ووژل، د طالبانو په لومړي شکست کې په مزار کې ۱۹۹۷ چې له قاتل مالک سره په یوه سازش کې یو ځای شوي وو، د ۷ او لسو زرو تنو پورې پښتانه او طالبان ووژل شول او د لیلا دښته او ژور کوهیان یې ورڅخه ډک کړل. یو کال وروسته د جون پر ۱۹۹۸ کله چې طالبانو مزار ونیو، د بي بي سي د خبریال له خولې چې اولین بهرنی خبریال و چې مزار ته ورته د تګ اجازه ورکړل شوه، وویل "د ۵۰۰ - ۱۰۰۰ تنو پورې ازبک او هزاره د مزار په جنګ کې وژل شوي دي. خلک خوشاله دي چې دا دی افغانستان سره متحد شو، خو د طالبانو له اسلامي کړو وړ څخه په وېره کې دي" [د بي بي سي خبریال ویلیم رافیز ریپوټ له مزار نه سپتمبر ۱۹۹۸].

طالبانو وروسته له دې چې مزار یې ونیو، د هزاره جات، هرات، کندهار او نورو ځایونو په شان د انتقام وژونکي لار یې ونه نیوله. له همدې امله په دې او نورو ځایونو کې د خلکو ملاتړ ورسره شو. حتی په مزار او بامیانو کې خلکو هېڅ باور نه کاوه چې په افغانستان کې هم د تېرو شلو کالو په بربادیو سربېره، "د طالب" په شان یوه طبقه پاتې وي چې نه یې د چا په سر، مال او ناموس باندې تجاوز کاوه او نه یې هم زغملی شول چې افغانستان یو موټې پاتې نه شي. خو د طالبانو مشرانو ځانونه یا پوه نه کړل او یا یې

هم اختیار نه درلود چې د تېرو ډلو تېپلو تجربو نه استفاده وکړي چې ولې هغوی د ملت نه تجرید شول او دوی باید هغه سهوې تکرار کړې نه وای.

خو د امریکې بمبارۍ چې د اکتوبر پر شپږمه ۲۰۰۱ کې پیل شوې، که څه هم د امریکې هدف د القاعدې د مشرانو نیول او د هغو د کمپونو ړنګول و، خو ډېر ژر یې خپلې ستراتیژۍ ته بدلون ورکړ او د طالبانو په لومړۍ کرښه یې په کابل او تخار کې فرشي بمبارۍ پیل کړې. څکه ورته څرګنده شوه چې د القاعده د مشرانو نیول به وخت ونیسي او په امریکې یې د خلکو توقع دومره زیاته کړه چې باید عملاً وښيې چې د هغوی پر ضد یې ګام پورته کړی دی.

نو څرنګه چې طالبانو په لوېدیځ کې ځان ته یو دوست هم نه و پرېښودلی او چا د هغو غږ نه پورته کاوه، امریکا هم د ۷۲ ساعتوپه منځ کې د هغوی د تباهۍ لپاره لستوني رابډ وهل.

کابل د بمباریو په ۳۴ ورځ طالبانو پرېښود او ټولې هغه ډلې او ټپلې چې طالبانو د جنګ په میدان کې له منځه وړې وې یو په یو بېرته راپیدا شوې او د امریکې له ځمکنیو او هوایي ځواکونو سره په یو لاس یې د طالبانو سنګرونه په شمال، مرکزي افغانستان او نورو ځایونو کې ونیول.

د ائتلافي ډلو چلن له پښتنو سره:

د امریکا په بمباریو کې د شمال تبعیضي ډلې چې یوازې مشترک ټکي یې د پښتنو پر ضد درېدل و او د نجیب حکومت په پای کې د لومړي ځل لپاره دا ائتلاف منځ ته راغی. یو ځل بیا سر راپورته کړ. که څه هم دا ائتلاف څو ځلې منحل شو او د ائتلاف مهمې ډلې چې د دوستم جنبش او د مزاري وحدت ډلې وې، څو میاشتې وروسته له لومړني ائتلاف څخه ووتې او د حکمتیار تر څنګ د نظار شورا او جمعیت پر ضد ودرېدې. خو د ائتلاف په انشعاب سره ځینې کسان یې یوې خوا ځینې یې بلې خوا شول چې تفصیل ته یې دلته ضرورت نه شته. له دې ډلو څخه چې زیات تېری یې پر پښتنو کړي دي هغه په مزار کې د دوستم جنبش، د محقق هزاره ګان او د نظار شورا تاجکان دي.

تورن اسماعیل هم په هرات او فراه کې د پښتنو تجاوز او د ځایي خلکو پر ضد جنګ او تعصب شروع کړي دي، خو د شمال د ډلو په شان بې ناموسي دلته نه ده شوې چې دلیل یې هم دلته پخپله د پښتنو زور او شمېر دی، نه د اسماعیل خان لطف او شفقت.

د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد تعصب، بې ناموسي، چور، چپاول او قتلونه نې سابقه دي چې باید د تاریخ پاڼو ته وسپارل شي.

په نیویارک کې د بشر د حقوقو موسسې غړی د ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲ کالونو تر منځ د افغانستان شمال ته یو لړ سفرونه وکړل چې په پښتنو باندې ظلمونه پخپلو سترګو ووینې، د امریکایي ورځپاڼو او جریدو خبریالانو هم په دې باب په تفصیل سره په تېر یو کال کې رپوټونه لیکلي دي. په بل عبارت پر پښتنو باندې د جهاد په ټوله دوره کې دومره مواد د لویدیځو ملکونو او د هغو د مطبوعاتو له خوا نه وو لیکل شوي لکه چې په دې تېر کال کې لیکل شوي دي. افغان پوهان او لیکوال باید د دې عیني شاهدانو په اسنادو د پښتنو د تېر کال په باب په تفصیل سره مقالې او کتابونه ولیکي، تر څو هغوی تاریخ ته ور وپېژني. دا مقاله د دې پېښو د تفصیل د لیکلو حوصله نه لري. خو غواړم چې له دې تېریو او ظلمونو پرده پورته کړم. د بشر د حقوقو د رپوټونو د تفصیل لپاره د هغو د برېښنا وېب سایټ نه استفاده کولای شئ چې پته یې http:\\www.hrm.org ده:

دا لاندې پېښې په Homun Rights Watch او په واشنګټن پوست کې لیکل شوې دي:

الف: اختر محمد چې وروسته له ۱۵ میاشتو مزدورۍ او مهاجرت نه په ایران کې بېرته، د افغانستان په شمال کې خپل کورته راستون شو، نو د دې پر ځای چې د فامیل غړي یې تود هرکلی وکړي د سرویس نه په کښته کېدو کې یې ازبک ټوپکیانو ونیو او خپلې قرارګاه ته یې یوړو، هلته یې دومره وواهه چې ضعف یې وکړ او څه چې یې په ایران کې په مزدورۍ ګټلي و، هغه یې ورځخه غلا کړل. کومې تحفې چې یې د فامیل غړو ته اخستې وې، هغه یې هم ورته پرې نښودې.

کله چې وروسته له څه مودې اختر محمد ازبکانو خوشې کړ، هغه خپل کور ته ولاړ او ویې لیدل چې کور یې هم تالا شوی و او د کورنۍ درک یې نه و.

ب: ۱۴ کلنې فاطمې، هزاره عسکرو ته عذر او زارۍ وکړې چې وربانديې تجاوز ونه کړي، خکه عمر یې کم او باکره ده. خو یوه هزاره ګي ټوپک وربانديې را واړه چې «کالي دې وباسه او که نه نو وژنو دې؟» او عسکرو پرې تجاوز وکړ او بیا نورو چې ټول د حزب وحدت غړي وو د هغې په سپین سرې مور هم جنسي تجاوز وکړ. د فاطمې مور له دې کسانونه پوښتنه وکړه چې تاسو ولې زموږ په حق کې دومره ظلم کوي، هغوی ورته وویل چې ته طالبه او پښتنه یې».

مخکې له دې چې دا عسکر ولاړ شي هغو د فاطمې پلار چې یو بوډا شل او شوټ سړی و، دومره وواهه چې بې سده شو. بیا یې د دې کورنۍ هر څه په چور او غلا سره یوړل. د فاطمې مور خبریالانو ته وویل چې موږ ته نور هېڅ نه دي راپاتې. موږ عزت واده او ننګ ټول له منځه وړل شوي دي.

د واشنګټن پوست نماینده لیکي: په شمال کې اوس پښتانه، د طالبانو د نیمګړتیاوو تاوان ورکوي. د بشر د حقوقو Human Rights (H.R ټولنه وایي چې موږ په تېرو څو میاشتو کې د شمال په څو ولایتونو کې، لکه بغلان، تخار، بلخ، جوزجان او سرپل کې له یوه کلي نه بل کلي ته تللي یو او مو لیدل چې ذ پورته دوو مثالو په شان. هر چېرې د جنبش، وحدت او نظار شورا له خوا په پښتنو باندې ظلمونه تحمیل شوي دي. د رپوټ په بله برخه کې لیکي چې په یوه کلي کې ۳۷ تنه نارینه په دې ووژل شول چې ورڅخه غوښتل شوې پیسې یې نه درلودې چې دې ملیشاوو ته یې ورکړې وای. رپوټ وایې چې اوس د پښتنو کلي بې ارواح باندو ته ورته دي او اوسېدونکي پښتانه یې یا پاکستان او یا هم د افغانستان په جنوب کې، د پښتنو سیمو ته مهاجر شوي دي.

ج: رپوټ وایې چې د فاریاب په یوه کلي کې زموږ ناڅاپه رسېدل یو ازبک ټوپکي وهېراوه چې له یوه سپینږیري پښتون نه یې په زوره پیسې غوښتلې.

د: د سمنګان په ولایت کې په هغه ورځ چې موږ ورسیدو د کلي یو مشر پښتون مجبور کړای شوي و چې خپله ټوله رمه په هماغه سهار ټوپچکي قومندان ته د خپل خان او د فامیل د ژوند په مقابل کې ور وسپاري.

واشنګټن پوست ورځپاڼه د خپل رپوټ په پای کې لیکي چې د امریکا په مرسته دا سرغړوونکي په قدرت راغلل خو اوس امریکا او زموږ متحدین باید په بیړي سره قدم پورته کړي تر څو دا جنګ سالاران له هغه څه نه چې د القاعده او طالبانو پر ضد تر لاسه شوي. له لاسه ورنه کړي. ځکه امریکا د روسانو له وتلو نه وروسته افغانستان ته شاه کړه او د سپتمبر د ۱۱ یوولسمې تاوان یې ورکړ. دا ځل که د افغانستان د خلکو لپاره نه وي. نو موږ باید د خپل ځان لپاره د افغانستان امنیت او استقرار ته په درنه سترګه وګورو.

هـ: پر پښتنو باندې د تېریو له امله د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو رئیسه مېرمن رابین سن د ۲۰۰۲ په مارچ کې د افغانستان شمال ته ولاړه او وې ویل چې په پښتنو باندې د تاجکو ازبکو او هزاره. اتنیکي ډلو د تېریونه هغې "شوک وخوړ". ځکه په مزار او بلخ کې پښتنو په خپله خوله. هغه قتل و قتال، غلا او چور او بې ناموسۍ چې د هغوی په حق کې شوي، ورته حکایت کړي. د اسلام اباد په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې میرمن رابین سن وویل چې دواړه نارینه او ښځینه وو هغې ته د جنسي تېریو د سر او مال د تجاوز په باب کیسې وکړې. هغې خبریالانو ته وویل چې دا تجاوز ډېر جدي دی چې په هغو کې قتل. وهل او ټکلول. پر ښځو باندې جنسي تجاوز. په یوه کلي کې د زرونو پسونو غلا کول او د پښتنو له کورونو نه د هر شي په سرقت او غلا وړل شامل دي.

د کوریا ازادي راډیو چې په پراګ کې د امریکي په پیسو چلېږي ۲۰۰۲ کال د مارچ پر ۱۴مه وویل شول چې په شمال کې تر یو میلیون پښتانه. ټول د ازبک. هزاره او تاجک اتنیکي ډلو. له انتقام اخیستنې سره مخامخ شوي دي.

و: په یوه رپوټ کې چې له تاجکستان څخه د ۲۰۰۲ کال په سپتمبر کې رالیږل شوي وو تاجک او ازبک ټوپچکیانو خبریالانو ته په پښتنو باندې د

خپلو تېريو کيسې وکړې چې څرنګه موږ حتی په ۸ کلنو نجونو چې بدن يې هلکانو ته ورته و اونه پوهېدل چې موږ څه ورسره کوو. جنسي تيري کړي دي. هغوی وايي چې موږ ته ويل شوي و چې له وژلو نه هم په پښتنو باندې جنسي تېري وکړئ چې ټول عمر د بې ننګۍ پور ورباندې وي. له دې څخه ښکاره ده چې دا ټوپکماران نظر يو پلان ته چې د هغو مشرانو طرح کړي دي دا ډول تېري کوي. ممکن يو هدف هم د افغانستان د شمال او لوېديځ تصفيه له پښتنو نه وي. تر څو که ورځ يې راغله چې دا سيمې بې له کوم مقاومت نه په شمال کې له تاجک او ازبکستان او په لوېديځ کې له ايران سره يوځای شي.

ز: څکه د بشر د حقوقو (H.R) په رپوټ کې له بغلان نه ليکل شوي چې د شورای نظار او سيد کيان اسماعليه ډلې د پښتنو پر کليو د تعرض په وخت کې هغوی ته ويلي وو: "تاسې پښتانه يئ ستاسو له دې سيمې سره اړيکې نه شته، تاسې بايد کابل ته ولاړ شئ، نور دغه سيمه موږ ته پرېږدئ" د دې بشري ټولنې څلور تنه چې د ۲۰۰۲ کال د مارچ او فبرورۍ په مياشتو کې بغلان، سمنګان، بلخ، او فارياب ولايتونو ته ولاړل او هم يې له هغو مهاجرينو سره چې له کندوز نه بې ځايه شوي وو خبرې وکړې، ټولو ورته ويلي چې د ښځو له ګانو او د کور له غلې داني څخه نيولې تر جنسي تېريو، وهلو او وژلو پورې ورباندې د دې اتنيکي ډلو د لوټمارانو له لوري تحميل شوي دي.

د بشر دحقوقو اداره (H.R) د رپوټ په پای کې وړانديزونه لري چې څرنګه د دې حالت مخه ونيول شي، او هم ملګري ملتونه واړنديزونه کوي چې څه بايد وکړي او درېيم په منځ مهاله حکومت کې دوستم، فهيم، او محقق ته ګوته نيسي چې بايد د خپلو سرغړونکو کنټرول په لاس کې واخلي، هغوی چې دا جرمونه کوي بايد لرې کړل شي او له حکومت سره د دې تېريو په پلټونو کې مرسته وکړي څکه هغوی هر يو د دې عبورې ادارې غړي دي. په شمال کې پښتانه بيرته په خپلو کورونو او کليو کې ځای پر ځای کړي او د پخلاينې لاره تر مخه شي.

د بشر د حقوقو او دملګرو ملتونو د بشر د کميسون د مشري مېرمن رابين سن لـه رپوټونونه دا دي اتـه مياشتي تېري شوي خو د پښتنو پر ضد، تېري او تعصب دوام لري. عـبوري حکومت د دې پر ځاى چي مخه يې ونيسي، د هغوی وياند يوسف نورستاني خبريالانو ته د ۲۰۰۲ په مارچ کي وويل چي د "تيريو رپوټونه مبالغه اميزه دي" دا هغه خبرې ته ورته ده چي خلقيانو به د مهاجرو په باب کوله چي هغه کوچيان دي او لـه کلونو کلونو راپه دي خوا پاکستان ته اوړي او را اوړي. خداى(ج) دي ظالمان په جزا ورسوي.

اخځونه:

۱- م، ع، رحيم: د افغانانو تاريخ په هند کي **۱۵۴۵** - **۱۶۳۱** م پورې، پاکستان پبلشينګ هوس کراچي ۱۹۶۱

۲- ج، ل، لوس ګومانځ: د هند و افغان د امپراتورۍ پيدا کېدل ۱۷۱۰ - ۱۷۸۰

۳- اى، جى، برل لايډن، هالنډ **۱۹۹۵**

۴- ريچارډ ټېپر [سر محرر]((مقدمه)) ، د په افغانستان او ايران کې د قوم او دولت تر منځ مخالف، ګروم هلم، لندن **۱۹۸۳**

۵- نانسي ټپر مقاله په همدى کتاب کې.

۶- توماس، جى، بارفيلډ: د ناقلو پښتنو تاثير په کوچي تګ لاره، د مرکزى اسيا اتحاديه، نيويارک ۱۹۷۸.

انجنير محمد انعام واک

د افغانستان قومي ــ ژبنۍ جوړښت
او قومي تجانس

يادونــه: دا څېړنــيزه ليکــنه د واک فونډيشــن ســروې او څېړنـــې (۱۹۹۱ــ ۱۹۹۶) هغـه لنډيز دی چې د سږ کـال د مې د مياشـتې پـر يوولسـمه نېټـه د جرمنـي د کولـن پـه ښـار کـې د افغانسـتـان د کلتـوري ودې ټولـنې لـه خـوا پـه رابلـل شـوي سـيمينار کـې مـا ولوسته.

ليکوال

د افغانستان قومي جوړښت:

د افغانســتان قومـــي جوړښـــت پــه ټــول افغــان نفــوس کــې د ختــې پــر بنسټ د افغانستان د قومي ګروپونو له فيصدۍ څخه عبارت دی.

لــه شــپېتمي لســيزې (۱۹۶۰) نــه وړانــدې پــه افغانـــي ټولــنه کــې پــه ختـه نسـب او قـوم پـورې د ځـان د تړلـو روحـيه پـياوړې وه، خـو پـه هېـواد کــې د "دولتـــي حاکميــت" او "ملــي احســاس" نسـبي پياوړتــيا پــه خلکــو کـــې د قـــوم او نســـب پـــر ځـــاى پـــه مـــربوطه اداري سياســـي واحدونـــو (ولايتونو) پورې د ځان تړلو احساس منځ ته راوست.

د ۱۹ پېـړۍ د پـاى او د شـلمې پېـړۍ د مـنځ پـه کلونـو کـې يـو شـمېر ټولنــيزو، کلــتوري، مواصــلاتي او اقتصــادي پــروژو د افغانيــت او افغــان کولــو (Afghanization) پــه بتــۍ کــې د قومـــي ګــروپونو پــه نسـبي ويلـې کېدنـې يـو "لـوار" ملـي پيوسـتون مـنځ تـه راووسـت. خـو د

دموکراسۍ د لسیزې (۱۹۶۴ ــ ۱۹۷۳) ناوړو پایلو شته ملي احساس کمزوری او په دې ډول شته ملي پیوستون نور هم لواړ شو:

په اتیایمه لسیزه کې د "طبقاتي مبارزې" په بڼه کې د یوې ایډیالوژۍ او په ۹۰مه لسیزه کې د "مذهب" په بڼه کې د بلې ایډیالوژۍ د ټولنې او دولت جوړونې ناکام پخلي د شته ملي پیوستون او قومي ژبني جوړښت خام کوشیرونه نور هم وخېژول. په پای کې ټولنه په ۱۹۹۲-۱۹۹۶ دوره کې په قومي بنسټونو ټوټه شوه. په اتیایمه لسیزه کې څه پخپله افغانانو او څه بهرنیو محافلو د افغان قومي ګروپونو د نوي تناسب او فیصدیو په وړاندې کولو د قومونو د فیصد دا بالقوه ټولنیزه ستونزه په یوې بالفعل سیاسي ستونزې بدله او هغه یې د ننني افغان سیاست په محراق کې ورننه ایسته.

په دغسې یوه ټولنیز ــ سیاسي چاپېریال کې واک فونډېشن د یوې ټولنیزې پروژې په توګه په ۱۹۹۱ م کال کې په افغانستان کې د قومي ګروپونو د کره فیصدۍ د لاس ته راوړلو کار پیل او په ۱۹۹۶ م کال کې یې په بریالیتوب پای ته ورساوه.

د نفوسو دقیق شمار او د قومونو کره فیصدي به زموږ د وېشلې ټولنې او وران ویجاړ هېواد په فزیکي بیا ودانولو او اقتصادي پرمختیا کې د لنډې مودې او د ملي ټولنې په جوړښت کې به د اوږدې مودې د هدف په توګه لوی لاس ولري.

د واک فونډېشن دا سروې او څېړنه د دې پروژې پای نه، بلکې د پیل ټکی دی. موږ هیله من یو چې راتلونکې او نورې څېړنې به زموږ دا موندنې لا هم غښتلې کړي.

د دې سروې او څېړنې نتایج د ولسوالیو، حوزو او زونونو په تفکیک یوځل په ۱۹۹۸ کال کې په پښتو او بیا په ۱۹۹۹ کال په انګرېزي ژبه په پېښور کې چاپ شول.

موږ دلته په لنډ ډول یوازې د زونونو او ټول هېواد په کچ د قومي ګروپونو دا فیصدي وړاندې کوو.

۱- شمال+ لوېدیز زون (بدخشان، تخار، کندز، سمنگان، بغلان، بلخ، فاریاب، جوزجان، بادغیس، هرات، فراه):

پښتانه په سلو کې ۳۹ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱۳).

تاجک په سلو کې ۲۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې۷).

ازبک په سلو کې ۱۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۶).

هزاره په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

ایماق په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳۴ په دې زون کې اباد دي.

۲- مرکزي زون (غور، بامیان، ارزگان):

هزاره، په سلو کې ۵۰ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳).

پښتانه په سلو کې ۳۵ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

ایماق په سلو کې ۱۲ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).

نور اقلیتونه په سلو کې ۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱).

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ په دې زون کې اباد دي.

۳- جنوب + ختیز زون:

پښتانه په سلو کې ۷۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳۷).

تاجک په سلو کې ۱۱ (د ټول هېواد د نفوسو کې په سلو کې ۵).

هزاره په سلو کې ۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۴).

نور اقلیتونه په سلو کې ۴.

یادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې نژدې نیمایي، په سلو کې ۴۹، په دې زون کې مېشت دی.

کوچیان:

ټول کوچیان د افغان نفوس په سلو کې ۱۸، ۱۱.

پښتانه کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۹,۹۵.

نور کوچیان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۳۲.

د قومونو وېش د هېواد په کچ:

۱- پښتانه په سلو کې ۶۲,۷۳.

۲- تاجک په سلو کې ۱۲,۳۸.

۳- هزاره په سلو کې ۹,۰.

۴- ازبک په سلو کې ۶,۱.

۵- ترکمن په سلو کې ۲,۶۹.

۶ ایماق په سلو کې ۲,۶۸.

ټول: ۹۵,۵۸

نور اقلیتونه په سلو کې ۴,۴۲.

ټولټال: ۱۰۰

د افغانستان په شمال+ لوېدیز زون یاني له بدخشان نه نیولې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې دا چې تاجک په سلو کې ۲۱، ازبک په سلو کې ۱۸، ترکمن په سلو کې ۸، هزاره او ایماق هر یو په سلو کې ۶ دي. نو، پښتانه په سلو کې د ۳۹ اوسېدونکو په توګه د دې زون اکثریت قوم دی.

د یادونې وړ ده چې د هېواد د ټولو تاجکو په اندازه پښتانه یوازې په شمال + لوېدیز زون او د هېواد د ټولو ازبکو په اندازه تاجک په همدې زون کې اباد دي.

پښتانه: په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له ۶۲,۷۳ پښتنو څخه ۲ د هېواد په مرکزي زون ۱۳ د هېواد په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳۷ په جنوب + ختیز زون او په سلو کې پاتې ۱۰ یې د کوچیانو په توګه ژوند کوي.

تاجک په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له نومورو دولسو (۱۲) تاجکو څخه (۷) یې له هندوکش نه هاخوا په شمال ختیز کې له بدخشانه نیولې په لوېدیز کې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې او پاتې (۵) یې په عمده ډول په ختیځ ـ مرکزي ولایتونو یاني کاپیسا، پروان او کابل کې اباد دي.

د واک فونډېشن د سروې او څېړنې په نتيجه کې د قومونو ويش ښيي چې اصلي تاجک مېشته سيمې د پروان، کاپيسا، تخار او بدخشان ولايتونه دي. په نورو ولايتونو کې لکه کابل، بغلان، کندز، بلخ، جوزجان کې تاجک حاشيوي او څېرمه ييز نفوس لري. نو که د پورتنيو څلورو ولايتونو اوسېدونکي ټول هم تاجک وګڼل شي، بيا هم د دې ولايتونو نفوس ۲۰۷۵۷۴۹ (۱۹۹۰کال) د ټول افغان نفوس په سلو کې ۱۲ جوړوي، خو داسې نه ده:

د کاپيسا ولايت ۵۳ په سلو کې د پروان د ولايت ۶۰ په سلو کې د تخار د ولايت ۴۵ په سلو کې او د بدخشان د ولايت په سلو کې ۱۷ اوسېدونکي غير تاجک دي. يانې د دې څلورو ولايتونو ټول تاجک په منځنۍ توګه د دې ولايتونو په سلو کې ۵۷ نفوس جوړوي. چې دا د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې ۷ کېږي، په سلو کې پاتې ۵ تاجک په نورو ولايتونو کې مېشت دي.

هزاره:

باميان په مرکزي افغانستان کې هغه هزاره مېشته سيمه ده، چې د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې يوازې څه ناڅه ۲ هزاره ګان په کې اباد دي. په عمومي ډول په ټول افغان نفوس کې په سلو کې ۲ هزاره په شمال + لوېديز زون په سلو کې ۳ په مرکزي زون او په سلو کې پاتې ۴ يې په جنوب + ختيز زون کې مېشت دي.

د واک فونډېشن په عقيده د هزاره ګانو لپاره د فيصدي د ۶ (L.Dupree) او يا د ۱۹ (CIA) اعداد هېڅکله هم د منلو وړ نه دي.

د باميانو هزاره ګان په سلو کې نژدې دوه ۱,۷.

د ارزګان ولايت د شهرستان او دايکندي د دوه ګڼ مېشته ولسواليو په ګډون د دې ولايت ټول هزاره ګان د دې ولايت په سلو کې ۴۷ نفوس جوړوي؛ چې دا پخپل وار د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳,۱ کېږي.

د غزني ولايت هزاره ګان د دې ولايت د نفوسو په سلو کې ۴۵ دي، چې دا د ټول افغان نفوس په سلو کې ۹,۱ کېږي.

د هېواد نږدې نهمه برخه هزاره ګان (۰,۹) په کابل او پروان کې اباد دي.

نو د همدې ولاتونو هزاره ګان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې څه ناخه ۶ هزاره ګان جوړولای شي. په سلو کې پاتې درې هزاره ګان په لوګر، وردګ، بادغيس، بلخ، کندز، جوزجان، او سمنګان کې مېشت دي.

کوچيان: د افغان نفوس په سلو کې ۱۱,۱۸ دايمي يا اصلي کوچيان دي. د کوچيانو په سلو کې ۸۹ پښتانه دي چې د افغان نفوس په سلو کې ۹,۹۵ کېږي، نور کوچيان د هېواد د ټولو کوچيانو په سلو کې ۱۱ دي، چې دا د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۲۳ کېږي.

د افغانستان ژبنی جوړښت:

افغان ژبنی جوړښت هم يو وېشلی جوړښت دی. د ملګرو ملتونو د معلوماتو او يونيډېټا (UNIDATA) د ۱۹۹۱ کال د سروې او څېړنې له مخې په افغانستان کې د بېلو بېلو ژبو د ويونکو منځنی حد په لاندې ډول دی:

درې ژبې په سلو کې ۴۸.

پښتو ژبې په سلو کې ۴۰.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

بلوڅي ژبې په سلو کې ۱,۸.

د ختيځ پر بنسټ د واک فونډېشن او د ژبې پر بنسټ د ملګرو ملتونو د نوموړې سروې د نتايجو له پرتلې نه جوته ده چې افغان قومي او ژبني جوړښتونه يو پر بل کې نغوتي دي. يانې يو شمېر

افغاني قومي ګروپونه په کلتوري - ژبني لحاظ يو په بل کې ورک شوي دي. پښتانه او هزاره زيات ورک شوي قومي جوړښتونه دي.

مورږ له نوموړي پرتلې څخه په ټول هېواد کې په ژبني بنسټ د ورکو شويو قومي ګروپونو فيصدۍ لاس ته راوړې دي. دلته يوازې څو مثالونه وړاندې کوو.

په فراه کې په سلو کې ۵۵، په هرات کې په سلو کې ۳۳، په غور کې په سلو کې ۴۱، په پروان کې په سلو کې ۲۱، په کابل کې په سلو کې ۴۲ او په پای کې په ټول هېواد کې په سلو کې ۷,۷۳ پښتانه له کلتوري ژبني پلوه ويلي شوي دي.

هزاره ګان، ايماق، ازبک او ترکمن هم په همدې ډول له کلتوري ژبني لحاظ ويلي شوي دي. داسې چې هزاره ګان او ايماق څه ناڅه په سلو ۳۳.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

د يادونې وړ ده چې يو شمېر تاجک (!) د پکتيکا ولايت په ارګون، د ننګرهار ولايت د چپليار او روداتو په ولسواليو او د کونړ ولايت په دم کلي کې په ژبني لحاظ پښتانه شوي دي. د ننګرهار ولايت د خوږيانيو د ولسواليو د قليغو په کلي کې نژدې پنځوس کورنۍ اباد قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي دي. دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فوندېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسی يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسواليو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په خته تاجک دي. قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنيان) شوي ديز دا يو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېريال د ګوتو

په شمار خلک په مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسيو يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسواليو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په ختکه تاجک دي. قزلباش شيعه ګان (پرته له پورتنۍ استثنا نه) د يوه ډېر کوچني اقليت په توګه چې د پښتنو، تاجکو او نورو سني قومونو سره ګډ اوسېږي اوس هم قزلباش دي. د بغلان د ولايت د دهنه غوري، دوشي او پلخمري د ولسواليو اسمعيليه شيعه ګان هم په ختمه هزاره پاتې دي. سره له دې چې سني او شيعه هزاره ګانو د نورو افغان قومي ګروپونو په څېر نړيوالې نه دي مات کړي بيا هم په باميان، بلخ، کندز، ارزګان، جوزجان او غزني کې هماغسې هزاره ګان پاتې دي.

نو ويلای شو چې: برلاسي په افغانستان کې په عمومي ډول کلتوري ـ سياسي وه! نه قومي او مذهبي يانې د اکثريت مذهب نه اقليتي مذاهب او نه يې د اقليتونو قوميت، يو هم نه دي اړولي. همدې کلتوري ژبنۍ برلاسي منځ ته راوستې وه.

په افغانستان کې د قومونو د ويلي کېدلو او ژبني ورکېدنې عدد زموږ د څېړنې له مخې ۲۱ دي. يانې، په ټول افغانستان کې د غيرتاجک قومي ګروپونو ۲۱ تنه له کلتوري ـ ژبني پلوه فارسيوان شوي دي. نو افغان ژبنی جوړښت په لاندې ډول ګڼلای شو.

د پښتو ژبني جوړښت په سلو کې ۵۵، لومړنی مستقل ژبنی ګروپ.

دري ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳، دويم ژبنی خو ائتلافي ګروپ:

په دې ډول چې تاجکو په ژبني لحاظ:

په سلو کې څه ناخه ټول هزاره ګان،

په سلو کې سل واړه ایماق.

په سلو کې ۱,۲۹ ترکمن،

په سلو کې ۰,۳ ازبک،

او په سلو کې نږدې اته (۷,۷۳) پښتانه په خپل ځان کې ویلي کړي دي. نو د افغانستان ژبنی جوړښت په لاندې ډول دی:

پښتون ژبنی جوړښت په سلو کې ۵۵.

تاجک، ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳.

هزاره ژبنی جوړښت په سلو کې څه ناڅه صفر.

ازبک ژبنی جوړښت په سلو کې ۵,۸.

ترکمن ژبنی جوړښت په سلو کې ۱,۴.

قومي تجانس:

یو په بل کې د قومي ـ ژبني ګروپونو ویلي کېدل او ورکېدل عامه خبره ده.

نه یوازې په افغانستان، بلکې په درسته بشري ټولنه کې دا ویلي کېدل لیدل کېږي. دا ویلي کېدنه په لنډه موده کې کلتوري او په پای کې د ملي ټولنې د جوړېدو په درشل کې قومي تجانس منځ ته راوړي.

طبعي قومي تجانس په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پای څخه کمزوری شو. د ۱۹مې پېړۍ تر پایه ۱۸۹۳ قومي تجانس په افغانستان کې څه ناڅه ۸۰ و.اوس قومي تجانس ۶۳ او کلتوري ژبنی تجانس د پښتو ژبې په بنسټ ۵۵ او د دري ژبې پر بنسټ ۳۳ دي.

قومي تجانس په پاکستان کې ۴۸، په ایران کې ۴۵,۶، په تاجکستان کې ۶۲، په ازبکستان کې ۷۱ او ترکمنستان کې ۶۵ دي.

په پاکستان کې په سلو کې ۲۳، پښتانه په پنجابي، سرایکي، سندي او بلوڅي کلتور کې ویلي شوي دي، نه یوازې پښتانه، بلکې

د پښتنو په ګډون ټول پاکستان مېشت پورتني قومي ژبني ګروپونه په (پنجابي قومي - ژبني) ګروپ کې ويلي شوي دي. ويلای شو چې په پاکستان کې قومي تجانس ۴۸ دی، خو کلتوري - ژبني تجانس تر دې ډېر اوچت دی.

په ايران کې غټ قومي ګروپ فارس دی. چې د ايران د ټول نفوس په سلو کې ۴۵,۶ کېږي. د ايران ملي ژبه فارسي ده. د ايران نور غټ او واړه قومي ګروپونه اذري، کرد، عرب، بلوڅ، قشقاري، ترکمن، بختاري، لر ارمنيان او نور ټول او ټول په فارسي کلتور کې دل شوي دي.

ويلای شو چې د پاکستان په څېر په ايران کې هم ژبنی کلتوري تجانس د قومي تجانس نه ډېر اوچت دی او ليدل کېږي چې:

په ايران کې اقليتونه د اکثريت په کلتوري ژبني بتهی کې ويلي شوي دي.

په پاکستان کې د غټو او کوچنيو قومي ګروپونو د کلتوري ويلي کېدنې په نتيجه کې يو نوی قومي ژبنی جوړښت منځ ته راغلی دی، خو؛

په افغانستان کې د غټ قومي ګروپ پښتانه په ګډون يو شمېر کوچني قومي ګروپونه په تېره بيا هزاره او ايماق په يوه کوچني قومي خو پياوړي قومي ژبني ګروپ، تاجک کې ويلي شوي دي.

د کلتوري ويلي کېدنې بهير په پاکستان او ايران کې د پاملرنې وړ ملي احساس منځ ته راوستی دی، خو په افغانستان کې په تاجک کلتوري بتهی کې په سلو کې د ۲۱ غير تاجک قومي ګروپونو له ويلي کېدنې سره سره بيا هم ملي احساس او د ملي تولنې د جوړېدو يو "افغان" بهير بريالی نه دی.

د تېرو څلوېښتو کلونو سياسي ــ کلتوري تجربو وښوده چې افغان قومي توکي د ملي تولنې د جوړېدو په افغان بتهی کې هماغسې لوار پراته دي، لکه د کمونېزم د ۷۰ کلن پخلي په بتهی کې د مرکزي اسيا قومي توکي.

ښکاره ده چې د قومي تجانس او د ملي تولنې د جوړېدو لپاره تاجک کلتوري بتې په سلو کې په خپل ۱۲ قومي ظرفیت په سلو کې د پاتې ۸۸ افغان قومي ظرفیت د ویلې کېدو لپاره ډېره کوچنۍ ده. ویلای شو د قومي تجانس او ملي تولنې د جوړېدو لپاره ۶۳ پښتون قومي ظرفیت او ۵۵ پښتون کلتوري ژبنی ظرفیت مناسب ظرفیتونه دي، خو؛ بیروکراسۍ له دوه نیمو پېړیو او ایډیالوژۍ له نیمې پېړۍ راهیسې د ملي تولنې د جوړېدو لپاره په افغان بتۍ کې د قومي جوړښت د ویلې کولو ناکامې تجربې کړې دي.

د پښتو ژبني جوړښت مخالف مثلث

الف، ایډیالوژي:

۱- یو نیم افغان سیاسي سازمان، لکه د افغان ملت گوند، چې څه یې پرون او څه یې نن د ډموکراتیکو اصولو له مخې له کلتوري پلوه د پښتون ژبني جوړښت په بنسټ د ملي تولنې په جوړېدو باندې تینګار کړی خو په عمل کې یې څه غټ ګام نه دی اوچت کړی.

۲- د داسې ایډیالوژیو په تېره ولاړ سیاسي سازمانونه چې د ژبې ستونزه ورته ملي ستونزه نه ښکارېده او نه ښکاري، او نن دې سازمانونو ته یوازې او یوازې پښتانه غړي پاتې دي.

پښتانه خلقیان او پښتانه مذهبي بنسټپالي د مثال په توګه اخوانیان او طالبان.

پښتانه خلقیان: سره له دې چې د خلقیانو د لنډمهالي حاکمیت په دوره کې د ژبې او قومي په بنسټ نه، بلکې د اجتماعي ـ اقتصادي طبقه بندۍ په بنسټ د اکثریت او اقلیتونو تفکیک له یوې خوا او د اکثریت او اقلیتونو تولو ژبو ته د ملي او یوې ته په دولتي ـ رسمي سترګه په کلتوري له بلې خوا، د ژبې دملي مسئلې

د حل پالیسي د ستالیني مکتب د ایډیالوژیک تاثیر لاندې وه، خو بیا هم په دې لاره کې په یوه نه یوه بڼه څه کار وشو.

پښتانه اخوانیان: دوی لا هم د "پښتو او فارسي په اسلام کې نه شته" او د "اکثریت او اقلیت په اسلام کې نه شته" په نظریاتو باندې کلک ولاړ دي.

یو شوکسان او یوه نیمه سیاسي حلقه شته چې د پښتو پښتو خبره کوي، خو د هغوی د دې خبرو په ورو کې د هغوی د ایډیالوژۍ شگه گډه ده او له پښتو نه د یوه سپر کار اخلي.

پښتانه بنسټپالي لکه څنگه چې په شلمه پیړۍ کې د خپل ایډیالوژیک انجماد په تېره کلک ولاړ و، نن په یوویشتمه پیړۍ کې هم هماغسې ولاړ پاتې دي. دوی ته د ژبې ملي ستونزه او نور ملي منافع له خپلې ایډیالوژیکي ونې نه ډېر ټیټ ښکاري.

ایا په ختیځ پښتنه مذهبي بنسټپالنه هم شته؟

اسلامیزم په ټوله مرکزي او جنوبي اسیا کې په پښتنو کې ډېره وده وکړه، خو دا چې ایډیالوژي قومي پولې نه پېژني او هغه ماتوي هم. نو؛ پښتون اسلامیزم شونی دی؟

ایا د طالبانو دوره د پښتون اسلامیزم دوره وه؟ که د پښتون نشنلیزم؟

او که د دې دواړو "ایزمونو" د گډون او امتزاج دوره؟

ځینې افغاني پوهانو د طالبانو دوره د پښتون نشنلیزم دوره گڼلې ده او ځینې یې پښتون اسلامیزم گڼي. خو دا یوه درنه تېروتنه او سرسري نظر دی.

واک فونډېشن د ۱۹۹ کال په وروستیو دریو میاشتو کې په پاکستان او افغانستان کې د یوې سروې په ترڅ کې له ۲۰۰۰ دوه زرو تنو باخبرو افغانانو څخه د طالبانو "د سیاسي ایډیالوژیک" هویت پوښتنه وکړه. په سلو کې ۸۶ کسانو نه یوازې د طالبانو

تحریک "پښتون نشنلېزم" او "پښتون اسلامیزم" و نه ګانه، بلکې هغه یې سوچه بنسټپالې اسلامي وباله.

واقعیت دا دی چې له تیوریکي پلوه هم نه پښتنه مذهبي بنسټپالنه شته او نه په عملي لحاظ مذهبي بنسټپالنه، د ۱۹۹۲ کال نه تر ۲۰۰۰ کال پورې د اخوانیانو او طالبانو په خپلو دوارو بنوکې نه د پښتو ژبې او نه د نورو پښتنې او افغاني ارزښتونو په یوه تیره هم و نه درېده، نو ویلای شو چې:

ایډیالوژي په خپلو دوارو "کمونیسي" او "مذهبي" بنو کې د پښتو ژبنی جوړښت په وړاندې د مخالف مثلث یو کونج جوړ کړ.

ب، بیروکراسي:

بیروکراسي نه د افغانستان د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون دریمه ماده چې پښتو او دري ژبې د هېواد رسمي ژبې ګڼي او نه د همدې اساسي قانون پینځه دېرشمه ۳۵ ماده چې پښتو ژبه د هیواد ملي ژبه "ګڼي" یوه هم په رسمیت نه پېژني، بیروکراسي نه پښتو لیکي او نه په پښتو غږېږي. بېروکراسي په واقعیت کې یوازې او یوازې دري ژبه د هېواد رسمي او ملي ژبه منلې ده.

یانې:

بېروکراسي د پښتو ژبې جوړښت د مخالف مثلث راس.

ج:

یوه ډله دوه اتشه غیر ګوندي پښتانه څېړونکي او لیکوالان شته چې سوچه پښتو لیکي او له هر چا زیات د پښتو ژبې جوړښت ملاتړ کوي، خو دا ښاغلي په خپلو کورنو کې له خپلو ماشومانو سره په پښتو ژبه نه غږېږي.

له یو غیر پښتو ژبي افغان سره څو کسه ناست پښتو ژبي افغانان په دري ژبه غږېږي.

څینې پښتانه څېړونکي د پښتو ژبې شپږ اوه سوه څېړنیز کتاب په پښتو، خو سریزه یې په دري ژبه لیکي.

دا ډول درانــه څېړونکــي لــيکوالان، پښــتو ژبــي پښــتانه او فارسيوان پښــتانه او د پښــتو ژبــنی جوړښــت انقلابــي غوښتونکــي پــه لوی لاس د پښتو ژبنی جوړښت د مخالفينو تبر ته لاستی اچوي.

ويـلای شـو چـې پـه بېروکراسـی پـورې نښتـي ښـاري شـوي او محافظـه کـار پښـتو روښانفکـره قشـر لـږ تـر لـږه لـه دغسـې يـوه کلتوري انحطـاط او لوېدنـې سـره وران نـه دی، يـانې دا ډول کلـتوري ــ ژبنـي بهير د پښتو ژبني جوړښت د مخالف قشر بل کونج.

لنډيز

ايډيـالوژی، بېروکراسـی او نومـوړي کلـتوري ــ ژبنـي بهـير د پښـتو ژبني جوړښت پر وړاندې د مخالف مثلث جوړ کړی.

واقعيـت دا دی چـې قومـي جوړښـت بېلـه کلـتوري - ژبنـي جوړښـت څخـه يـو کمـزوری او بـې بنسـټه جوړښـت دی. دا خـو ژبـنی جوړښـت او بنسټ دی چې قومي جوړښت ښکته پورته بيايي.

کلتوري - ژبنی جوړښت په افغانستان کې پښتانه په سلوکې ۱۳؛

او هزاره ګان په سلو کې سل را ښکته کړي.

خو،

تاجک يې درې ځلې پورته کړي دي.

پورتنی څېړنې او ارقام ښيي چې:

پښـتون "قومـي اکثريـت" پـه واقعـت کـې پـه سياسـي لحـاظ پـر يـوه کلتوري اقليت بدل شوی دی.

پښـتو ژبـه لـه "يـوه سياسـي واقعيـت" نـه يـوه کمـزوري کلـتوري واقعيت" ته راښکته شوې ده.

پـه حقيقـت کـې قومـي، جوړښـت د يـوې ټولـنې بطـي او "ژبنـي جوړښـت" يـې سياسـي پولـه ده. يـو پـه بـل بـاندې د دې پولـو لـړول مطلوب قومي تجانس منځ ته راوړل شي.

وړاندیز

پښتو ژبنی جوړښت لـه مخالف سیاسي کلتوري مثلث نـه لـږ تـر لږه د خلاصون درې پخې رسمي، ملي او دموکراتیکې لارې لري:

د نوموړي اساسي قانون د دریمې مادې له مخې د پښتو ژبې رسمي موقف؛ د همدې اساسي قانون د ۳۵ مادې او د اکثریت د ژبې په توګه د پښتو ژبې ملي موقف؛

او په مرکزي او جنوبي اسیا کې د یوې سیمه ییزې ژبې سیمه ییز موقف،

نو؛

د پښتو ژبني جوړښت غوښتونکي، د ټولنې د کلتوري واقعیتونو په توګه د هېواد نورو ژبو ته په احترام، د پښتو ژبې د کلتوري او علمي انکشاف لپاره نوموړي لارې خپلولی شي.

تر څو پښتو ژبه له نننی کمزوري "کلتوري واقعیت" نه "سیاسي واقعیت" ته اچته شي.

پوهنمل محمداسمعیل یون

راتلونکې لویه جرګه او انتخابات

تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه ګوري. هوښیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره ګټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او تېر ساعت د لحد مړی ګڼي چې ان په سختو ژړاګانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته لاس ته راځي.
د بن د تړون او د بېړنۍ لویې جرګې د پرېکړو له مخې د همدې بېړنۍ لویې جرګې تر جوړېدو یو نیم کال وروسته د اساسي قانون د تصویب لپاره بله لویه جرګه رابلل کېږي او تر هغه وروسته بیا د شپږو میاشتو په بهیر کې عمومي انتخابات کېږي او په نتیجه کې به یو منتخب حکومت رامنځ ته کېږي. اساسي قانون، لویه جرګه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سیاسي مسئلې دي چې د افغانانو او افغانستان برخلیک ټاکي. د زماني څرخ په ډېره بیړه تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بیا ملي سیاسي ډلې، ملي شخصیتونه او نورې سیاسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سیاسي تحرک، خوځښت او فعالیت نه لري او ددې طلایي وخت طلایي شېبې یې له لاسه وځي. راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی که سیاسي ډلې همداسې ویدې پاتې شي او یا هم نوې متحرکې سیاسي ډلې او ګوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي ګوندونو همدا ډول حالت همداسې ډول پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارګرې ډلې پر وړاندې یو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سیاسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سیاسي ډلې لاس همداسې خلاص پاتې شي نو د سترو سیاسي ناورینونو د پېښېدو اټکل کېدی شي چې ځینې یې دلته په ګوته کوو:

اټکلونه:

الف ـ د بدیل مخنیوی: اوسنۍ واکمنه سیاسي ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې پورې په هېواد کې هېڅ یوه لویه سیاسي ډله او جبهه چې ددوی ګټو ته خطر او ضرر پېښولای شي رامنځ ته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لویې جرګې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لویې جرګې پورې له پوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بیا هم لویه جرګه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنګه چې دې جرګه کې امریکایانو او ملګرو ملتونو دوی ته د ویټو حق ورکړ او سولې ته د ګواښ په پلمه یې دوی ته امتیازونه ومنل، نو بله لویه جرګه هم همداسې وګڼه. واکمنه انحصارګره ډله غواړي د زور او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې نوم او رنګ ورکړي او د هغو د ځپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام راواړوي.

ب ـ راتلونکی اساسي قانون: د راتلونکي اساسي قانون مسوده دیوه ځانګړي کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لویې جرګې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعګانې تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فېډریشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فېډریشن پلویان اوس دومره ځواکمن نه دي، خو کېدی شي په افغانستان کې د یو مرکزي حکومت موضوع د زیات تائید وړ وګرځي، نو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي او هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له ګواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې

دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راولي چې د اساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا به په لویه جرګه کې د خپلو پلویانو لـه لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فیډریشن او ژبې لـه موضوع پرته په اساسي قانون کې نورې موضوعګانې څکه د زیات تشویش وړ نه دي چې هغه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختیځ او لوېدیځ یو شان تطبیقېږي.

ج ـ عمومـي ټاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د یوې بلې ځانګړې ضمیمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد د راتلونکي سیاسي برخلیک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، دلته مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنیز عدالت او ټولنیزو واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لویې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لایحه د بېړنۍ لویې جرګې د ځانګړي کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کېږي، د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتو یوه بېلګه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لویه جرګه کې د لغمان لـه ولایت څخه ټول (۲۵) لـه لوګر څخه ټول (۱۸) خو لـه پنجشېر ولسوالۍ څخه لـه بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زیات راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه لـه (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره زیاته مطرح کېږي. دې کې بیا د ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کولو اټکل زیات دی، یو خو دا چې په تنظیمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجک مېشتو سیمو اداري واحدونه زیات کړي او د نفوسو په اټکل کې هم کېدی شي مبالغه وشي لکه په تېره لویه جرګه کې چې دا کار وشو، په بېړنۍ لویه جرګه کې د خوست یو وکیل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د پارلمان د اشخاصو د ټاکنې په برخه کې وویل: "استاد در افغانستان شما (تاجیکها) اکثریت هستید یا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وویل: "شما" نو نېکزاد صیب ورته وویل: " دا نو چې زه په لویه جرګه کې لـه هر لسو تنو څخه یو تن د

پارلمان د غړو په توګه ومنم نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ په اقلیت کې راځو. نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لويې جرګې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی. اکثریت مو په اقلیت بدل کړی. نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقلیت بدلېږي نو موږ يې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولایت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او ځواب یې نه درلود.

نو ګه د انتخاباتو په قانون کې بيا هم څوکې په همدې ډول وویشل شي، لکه د بېړنۍ لويې جرګې له خوا چې وېشل شوې وې. نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتیجه کې به یو ملي حکومت رامنځته نه شي. ځکه چې د هېواد اکثریت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د- **راتلونکې لويه جرګه:** تر اوسه دا معلومه نه ده چې د راتلونکې لويې جرګې لپاره بيا انتخابات کېږي او که نه؟ یا همدا وکیلان لويې جرګې ته ځي؟ او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزیاتی او یا غورچاڼ کېږي؟ او که غوراوی کېږي دا به دچا له خوا کېږي؟ د انتسابي غړو، وزیرانو او والیانو د ګډون مسئله به چې اکثره د واکمنې ډلې پلویان وو څنګه اوارېږي؟ دا ټولې هغه پوښتنې دي چې بايد تر لويې جرګې ډېرې دمخه سپينې او اوارې شي. که لويې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکیب بيا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنیان يې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصویب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه به هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ- **راتلونکې انتخابات:** راتلونکي انتخابات د راتلونکې لويې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لایحې له کیفیت څخه ښه څرګندېږي، که چېرې لويې جرګې ښه وړتیا درلوده او د پوره عدالت پر بنسټ يې اساسي قانون تصویب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنیز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و. نو بيا خو د راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم

مثبتې بوله. کله چې د انتخاباتو نتیجې د عام ملت د هیلو ښکارندویې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسایلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت یې هم همداسې بې کفایته او بې ثباته وګڼه.

و ـ د ټاکنو د نتیجو تضمین: تر ټولو ستره او سیاسي وېره د انتخاباتو د نتیجو تضمین دی، که چېرې په افغانستان کې رښتیني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری هم ترلاسه کړي، خو دې سره سره بیا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي نو ایا داسې کوم تضمین او سرچینه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشینۍ سره باید ووایو چې تر اوسه داسې کوم تضمین او د واک کومه بله سرچینه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچینې بهرني پوځي ځواکونه او په کورنۍ کچه د نظار شورا پوځي سیاسي ډله ده. بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنیز عدالت د تضمین او تامین لپاره خپله وینه قربان کړي، غوره مثال یې همدا تېره بېړنۍ لویه جرګه ده.

دا واقعیت ټولو ته څرګند دی، چې که پخوانی پاچا اعلیحضرت محمدظاهرشاه په لویه جرګه کې ځان کاندید کړی وای نو (۸۰ ـ ۹۰) سلنې وکیلانو به څه ته رایه ورکوله. خو د نظار شورا د مخالفت له وجې هغه ځان کاندید نه کړ او امریکایانو نه غوښتل له نظار شورا سره د جګړې او یا د هغوی د خپګان په بیه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملګرو ملتونو او امریکایي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و چې پر نظارشورا باندې یې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کاندیدۍ تېرشو، نو په کاندیدانو کې تر ښاغلي حا[illegible]رزي بل غوره شخص نه و، نو ځکه وکیلانو هغه په ډېر اکثریت یانې (۱۵۰۰) رایو څخه په (۱۲۹۵) رایو د هېواد د مشر په توګه په دې نی[illegible] چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت د جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واک واخېستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظار شورا څکه اساسي پوستونه او کابینه انتخاباتو ته وړاندې نه کړه چې دوی پوهېدل د انتخاباتو له لارې یې نه شو ګټلای. د لویې جرګې د رئیسه هیئت د پنځو څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلګه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو. نو کله چې د جرګې د رئیسه هیئت څوکۍ نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړه، کرزي صیب امریکایان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر معرفۍ څه موده وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: " موږ په لویه جرګه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه دښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې "که چېرې د کابینې په ټاکنه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو کرزي صیب څکه غوره وبلله چې څه که عدالت تامین نه شي نو لږ تر لږه خو به موقتي سوله رامنځ ته شي، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وېره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرګې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اندېښنو خطرونو د مخنیوي لپاره د حل کومه لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید ووېل شي چې د حل لارې شته، خو دا د حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به ځینو حل لارو او وړاندیزونو ته هم اشاره وکړو:

وړاندیزونه:

۱. **د یوه ملي سیاسي بدیل جوړول:** د اوسني انحصار د مخنیوي لپاره تر ټولو ضروري خبره د یوه افغانشموله سیاسي بدیل جوړول دي. په دې سیاسي بدیل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازي تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو د یوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانېږي، اوسنی انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو پورې هم سیاسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او په دې موده کې کوم قوي مخالف تحریک سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنی سیاسي نظامي ډلې د بري اټکل زیاتېدی شي.

۲. **د لویې جرګې د وکیلانو رول:** که چېرې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا له سره ټاکنې کېږي، نو باید د هغو لپاره سم ترتیبات ونیول شي او هغه نیمګړتیاوې چې په بېړنی لویه جرګه کې وې د هغوی د مخنیوي لپاره باید هڅه وشي، کوښښ دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصیتونه لویې جرګې ته ولېږل شي، ولایتونو او ولسوالیو ته د زیات وکم سهم د ورکړې هغه نا انډولي چې په بېړنی لویه جرګه کې وه هغه باید بیا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکیلان بیا لویې جرګې ته ځي او یا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره باید یا یو بېل ناپېیلی کمیسیون وټاکل شي چې د هېڅ سیاسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او یا دې هم د هر ولایت له خپلو وکیلانو یوه یوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لویې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لویه جرګه کې د مسلک پر خاوندانو ځکه زیات ټینګار لازم دی، چې دا د اساسي قانون د تصویب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتیا لیدل کېږي، که لویې جرګې ته په رښتیا هم ډېر غوره غوره وکیلان لاړ شي نو زیات اټکل دی چې دوی به په هېوادنی کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې چې، د ملت د ګټو پر ځای د ځینو خاصو ډلو د نظر او ګټو د تمثیل لپاره وړاندې کېږي د هغو مخه به ونیسي.

۳. د انتخاباتو څانګړی کمیسیون: د انتخاباتو څانګړی کمیسیون باید بشپړ ناپېیلی او د ملګرو ملتونو تر مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي. انتخابات هم باید د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې ترسره شي. د انتخاباتو طرزالعمل باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه، ژبنۍ، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوې وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر ناعادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي ـ باید سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د ناعادلانه طرزالعمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي نتجیه به یې منفي وي، د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرزالعمل کې یوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او یوه ولایت ته (۱۰یا ۱۲) څوکۍ ورکړل شي نو دا عدالت نه دی. د بېړنۍ لویې جرګې د طرزالعمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د ښځینه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰)، له لغمان څخه (۲۵)، له نورستان څخه (۱۹) او د لوګر څخه غالباً (۱۸) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرزالعمل له دا ډول بېلګو څخه ډک وي. نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې طبعاً یې همغه خلک ګټي چې چا پر طرزالعمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحمیل کړي. په تنظیمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده، که د هغو پر بنسټ نویو زیاتو شویو اداري واحدونو ته امتیازات ورکړل شي، نو بیا به اکثره مستحق ولایتونه او د هغو اوسېدونکي زیانمن شي، د تنظیمي پړاو له مخې د پنجشېر یوه ولسوالۍ پر څلورو ولسوالیو بدله شوې، لغمان ولایت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به یو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون هم د بېړنۍ لویې جرګې د کمیسیون لاره تعقیب کړه نو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښنو لاندې کېږي.

د اداري واحدونو تر څنګ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کميسيون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصائيو کې ښودل شوی قانع نه دی، اکثره احصايې هم دقيقې نه دي، نو که د نفوسو د همدې اټکلي شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم ورکړل شي، ځينې نور به پرې ځکه قانع نه شي چې هېڅوک تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده، که څېرې د ملګروملتونو له خوا واقعيت ته کومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام کې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونيول شي او که دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقيقې سرشمېرنې پورې دې انتخاباتي سيستم تر تنظيمي اداري دمخه اداري واحدونو له مخې اعيار شي. هغه ولايتونه چې په ښکاره تر نورو لوی دي او زيات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتيا دوی ته دې تر نورو ولايتونو نسبتاً زيات سهم ورکړل شي او نورو ولايتونو ته دې مساويانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بيا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونيول شي، لنډه دا چې د ببړنۍ لويې جرګې د ځانګړي کميسيون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي.

۴. **د انتخاباتو د نتيجو د برې د عملي کولو تضمين:** ډېر زيات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې به په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پوليس (څارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به يو څه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پوليسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که څېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سياسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبيعي خبره ده چې نه يوازې پر تاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تګلوری هم بدلولای شي، که څېرې همدا ډله انتخابات وګټي نو بيا يې د نتيجې د عملي کولو لپاره تضمين ته ځکه اړتيا نه پېښه کېږي چې خپله

همدوی دي نو دوی به په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دريځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې د دوی مخالفينو انتخابات وګټل لکه په تېره لويه جرګه کې چې تقريباً اکثره وکيلان د دوی له انحصار سره مخالف وو، نو بيا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سياسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ ډول فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زيات نړيوال سياسي فشار پرې راشي نو بيا به هم ووايي چې څه ملکي برخه يې د منتخب حکومت خو د نظامي چارو امتياز بايد موږ سره وي، ځکه چې د "طالب او القاعدې پر ضد مو جګړه کړې ده؟!!" نو که بيا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې يې د تنظيمي اشخاصو او ملکي چارې يې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي رامنځ ته شي ګومان نه کېږي چې ډېر دوام به وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترګوانښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره يې داده چې يو نړيوال سياسي او پوځي تضمين موجود وي. ګومان نه کېږي چې امريکايي پوځونه او نړيوال سوله ساتي ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شايد را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نويو انتخاباتو پورې د اوسنۍ واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پولیسو او ملي اردو د جوړولو کار دې ډېر زيات ګړندی کړي، په ملي اردو او پوليسو کې بايد د جهاد او الحاد په نومونو د تنظيمي اشخاصو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وايي چې له کابل ښار څخه بايد ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاک نه شي او د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؟ د امريکا متحده ايالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتيجو تطبيق تضمين نه کړي او افغان ملت ته يې ډاډ ورنه کړي راتلونکي انتخابات به بې باوره او بې نتيجې وي.

پوهاند دکتور مجاور احمد زیار

د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغښت

(Ethno – Linguistic composition of Afghanistan)

پورتنۍ لیکنه چې د پوهاند صاحب زیار یوه ژوره څېړنیزه او پوهنیزه لیکنه ده، د "پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې" خپره شوې ده او د لیکنو له دغې ټولګې سره سمون خوري، ځکه درانه لوستونکي د نوموړې ښوونیزې لیکنې لوستلو ته رابولم چې د اثر په شپږم څپرکي کې (۲۶۸ ـ ۲۹۸ مخونو) بشپړه راغلې ده.

په مینه اومننه

ډاکټر جاوید

ډاکټر جاوید

د افغانستان په شمال کې
د طالب او القاعده په نومونو د پښتنو وژنې

د لیلې دښتــه یــوازې دښته نه ده
چې له مني نه يې زه پکښې مدفون یم
هــره دښته د وطن لیلي ـ لیلي ده
زه د خپل وطن له سره تېر مجنون یم

یادښت:

د روان زیږدیز کال د اګست په پیل کې د همدغه کتاب چې اوس یې تاسې لولئ د لیکنو د راټولو هوډ وکړ او د همدغې مقالې تر سرلیک لاندې مې موضوع ښاغلي ډاکټر سبحان هاتفي ته وسپارله. هغه په ورین تندي ومنله. خو وروسته بیا ښاغلي هاتفي صاحب زیات بوخت شو، او د نومبر تر اومې نېټې پورې مې په دې اړه د هغه له خوا کوم احوال تر لاسه نه کړ، نو پرېکړه مې وکړه چې د په همدې برخه کې په مطبوعاتو کې خپرې شوې مستندې لیکنې او راپورونه ستاسې په وړاندې کېږدم.

په دې کې خو هيڅ شک نه شته، چې پښتانه له خپلې ژبې سره ګډه ريښه لري او د ميشتېدنې اولېږديدنې لومړني مرکزونه يې د هندوکش شمالي برخې دي. چې ګڼو بهرنيو څېړونکو او ختيځپوهانو لکه، ګايګر. ډاکټر مارګنستېرزن او ډېرو نورو په اثبات رسولې او همداراز يو شمېر افغاني څېړونکواوپوهانو هم په خپلو اثارو کې ورته اشاره کړې ده.

که چېرې موږ د خپل ټاټوبي د لېږديدنو لنډ تاريخ ته ځير شو نو د موتنګرې په قول په منځنۍ اسيا کې د کمونستانو تر واکمنېدو وروسته (۱۹۱۷ - ۱۹۲۶) څه له پاسه نيم مليون په تېره بيا تاجک او ازبک کډوال زموږ هېواد ته راوکوچېدل او ګڼ شمېر يې د افغانستان په شمالي سيمو کې مېشته شول او د هغه مهال افغاني واکمنانو په ډېره ورينتدي او اسلامي روحيه ځمکې او افغاني هويت ورو بخښل.

(رښا او دفاع. د محمد حسن سهاک ليکنه)

خو د ډيموکراسۍ له لسيزې را په ديخوا کله چې د افغانستان په اساسي قانون کې پښتو د ملي ژبې په توګه ومنل شوه، روسيې د همدغو کډوالو په مرسته د اقليتونو او مليتونو د مارکسېستي اصطلاحګانو او اطلاعاتو په مرسته زموږ د ملي کور د ورانېدو بنسټ کېښود، چې په يو اړخيزه توګه د پښتنو پر وړاندې، ان تر ننه دوام لري.

"د ټولنپوهنې علم، په بېلا بېلو ټولنو کې ورځني ژوند او سياسي چارو دا ثابته کړې چې اقليتونه يا لږکي په هره ټولنه کې د هغې د اکثريت په اندول بې ثباته وي. له استثنايي حالاتو پرته دوی هغه وخت زيات سر راپورته کوي چې هېواد له عمومي بحران سره مخ وي او همدا حالت دوی د خپل ځان او ژوند د خوندي‌ېدو او د خپلو غوښتنو د لاس ته راوړلو وخت بولي، ان که د دوی غوښتن[ې] د ټولنې او د هېواد له ملي ګټو سره په تضاد کې هم وي. هر هغه ټولنه چې لږکي ولري په خپل ځانګړې موقعيت او حالت کې د خپلو اقليتونو له دې ډول غوښتنو سره مخ وي. اقليتونه کېدای شي مذهبي وي او يا کېدای شي قومي وي. هغه هېوادونه او ټولنې چې ګڼ قوميزه وي له دې ستونزو سره مخ وي. په ځانګړې ډول هغه ټولنې چې

اقلیتونه یې له نورو هېوادونو سره قومي او مذهبي اړیکي لري، په خطرناک ډول له دې بحران سرهٔ مخ وي.

افغانستان هم له هغو هېوادونو څخه دی چې د یو لوی (اکثریت) قوم تر څنګ ځینې واړه قومونه او مذهبي لړکي هم په کې ژوند کوي. دا اقلیتونه کېدی شي پر دوو کټګوریو ووېشل شي: یو هغه لړکي چې له بهرنیو هېوادونو سره ژبني، قومي او مذهبي اړیکي لري او په اصطلاح د طمعې، لمسونې، هڅونې او پارونې اصلي سرچینې یې هم هماغه هېوادونه وي.

دویم هغه ډول اقلیتونه دي چې تر هېواد دننه ژوند کوي، ځانګړې ژبه، تقریباً ځانګړی کلتور لري، خو له بهرنیو هېوادونو سره قومي اړیکي او نور ټینګ تماسونه نه لري.

افغاني ټولنې ته د لومړي ډول اقلیتونو د حقوقو مدعیان د زیات خطر او سر دردۍ سبب کېږي. په دې لړکیو کې تاجکان، چې د پخوانې شوروي له تاجکستان او له ژبني پلوه له ایران، ازبکان چې د پخواني شوروي له ازبکستان او هزاره ګان چې له مذهبي پلوه له ایران سره اړیکي لري، ځینې وختونه په افغانستان کې د خپلو قومي، ژبنیو او مذهبي "حقوقو" د تلف کېدو چیغې پورته کوي.

سره له دې چې افغانستان یو داسې هېواد و چې د اقلیت او اکثریت خبره په کې چندان مطرح نه وه، که ظلم هم شوی، نو پر ټولو شوی او که د سوکالۍ لمر هم لګېدلی نو پر ټولو لګېدلی دی. البته د ځینو واکمنو له خوا به د پردي تېري د مخنیوي او اقتدار ته د خطر د له منځه وړلو په نیت پر کوم ځانګړي اتنیکي ګروپ فشار راوړل شوی وي، خو دا ټولټال په دې مانا نه دي چې ګنې چا پر کوم ځانګړي اقلیت ظلم او تعدۍ کړې دي. د نفوس په اندول په افغاني ټولنه کې تر ټولو خراب ژوند د پښتنو و او دی، یوازې د کوچیانو پښتنو له خواریو ډک ژوند او د هغو د وګړو شمېر، د افغانستان د هر اول، دویم او درېیم اقلیت له وګړو څخه زیات دی، پاتې نور پښتانه لا خو پر ځای پرېږده. له دې سره سره بیا هم په افغانستان کې ځینو اقلیتونو ته منسوب اشخاص په قراره کېنناستل او له لرې او نژدې

سرچينو سره يې اړيکي ټينګ کړل، يا هغوی ورسره اړيکي وساتل او په افغانستان کې يې د "اقليتونو"، محرومو اقليتونو "مليتهای ستمديده" او په نورو نومونو شعارونه پورته کول.

له پخوا زمانې راهيسې روسان په دې ګروهه وو چې د منځنۍ اسيا د قومونو تر اپل کولو وروسته به د افغانستان ځيې سيمې هم د همدغو قومونو د قومي اړيکو په واسطه اپل کړي، خو ځينې پښتانه د دوی پر دې نيتونو پوه وو، نو د روسانو د احتمالي او يا هم څرګند او جدي خطر پر وړاندې يې پښتانه په شمال کې د يوه پولادي ديوال په توګه ودرول او هم يې د هغه ځای شاړې ځمکې پرې ابادې کړې. روسان هم ارام کېنناستل او خپلې هڅې يې پيل کړې. کله چې د افغانستان په اساسي قانون (اعليحضرت محمد ظاهرشاه د وخت) کې پښتو ژبه رسمي او ملي اعلان شوه، نو روسانو د يوې تبصرې په ترڅ کې وويل: "د افغانستان د دولت سياست د پښتو پالنې پر لوري روان دی".

دويمه سقاوي، سمسور افغان

بې وزله افغانانو لا د شوروي پوځ او بيا ورځېرمه دويمې سقاوۍ وروسته د سولې اوهوساني دمه نه وه ايستلې چې د سپتمبر يوولسمې د بدمرغۍ غبرګون هم زموږ پر ولس وروتپل شو. تر نوموړې نېټې وروسته زموږ مظلوم ولس چې د امريکا تر سختو اوغير انساني بمباريو لاندې شو، د "الجزيره" تلويزيون د ارقامو له مخې څه له پاسه ۶۳ زره افغانان په شهادت ورسېدل، شمالي ټلوالي ته يو ځل بيا موقع په لاس ورغله چې د کلدارو او روبلو ځای ډالرو ونيو. په دې ترڅ کې امريکا د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره پر هغو کسانو تکيه وکړه چې په افغانستان کې د ترهګرۍ (ټروريزم) بنسټ اېښودونکي، د مخدره توکيو دقاچاق مافيا او د همدې مظلوم ملت ښکاره او څرګند جنايتکاران دي.

عام ولس او څېړونکيو دا تمه لرله چې په دې ځل به د امريکا دا نوی سياست څه نا څه د دوی په ګټه وي او د هېواد د بيارغونې کار به په ډېره چټکۍ پر مخ لاړ شي، څه له پاسه درې نيم ميليونه کډوال به په تېره بيا له

ګاونډیو هېوادونو څخه ژر بېرته هېواد ته راستانه شي او همداراز په سوله او امن کې به د کاروبار او عزت څښتنان شي، خو دا د عام ولس یو خوب و، چې نه یوازې هېڅکله رښتیا نه شو، بلکې په ځانګړې توګه د پښتون ټبر پر ضد د هېواد په هر ګوټ کې د وژنو، ټولوژنو او نورو جنایتونو لکه د کورونو، شتمنیو غلاوې او بې ناموسۍ د قومي تصفیې تر بریده دود شوې او د دې جنایتونو او بې ناموسیو ریکارډ ــ فاشیزم، سهیونیزم او ستالینیزیم ته پېغور شو.

هو، په دې ځل بیا د شمالي ټلوالې جنایتونه لکه تېر ځل چې د روسیې، ایران او نورو غلیمو هېوادونو له خوا رهبري شوي وو او د جنرال مالک او د شمالي ټلوالې د نورو غړو له خوا په نامرده ـ غیر افغاني، غیراسلامي او غیرانساني عمل چې په زرګونو تشلاسي طالبان او د طالب په پلمه د شمال بې وزله اوسېدونکي پښتانه یې په ډله ییزه توګه په ډېر بربریت سره ووژل، نه یوازې دا چې بې محاکمې پاتې شول، بلکې نن د امریکا په پلوۍ دغه بې فرهنګه قاتلین او ګوډاګي داړه ماران د سولې حامیان او مدعیان هم وبلل شول او دا خو لا څه چې دغه نالوستي غله زموږ د مظلوم ملت پر ضد پر جنرالۍ، ستر جنرالۍ، مارشالۍ او ان وزارتونو هم ونازول شول، چې سلیم عقل یې په هیڅ وجه نه شي منلی. په هېواد کې د تنظیمي سیالیو ځای پردو غلیمانو ته د یو څو ډالرو په بدل کې د جاسوسۍ ناوړه عمل په ټولیزه شمالي ګډۍ (ټلوالې) او په ځانګړي توګه د نظار پنجشېرۍ او منفورې مافیا ورځنۍ روزي وګرځیده، چې په وجه یې ډېرې پښتون مېشتې سیمې، کورنۍ او د پښتنو مخور مشران د طالب یا القاعده په نامه شهیدان کړای شول چې تر ننه دوام لري او د همدغه ګوډاګیتوب په مرسته له دې کمکۍ ولسوالۍ څخه د منځمهالې ادارې شپږ نااهله کسانو ځانونه په زور وزیران او په ګڼو نورو وزراتونو کې جګپوړي استازي وټاکل، څکه نن یې رښتینی مظلوم افغان ولس له خوږ ګوټې ټینګ او یرغمل نیولی او هرې لوړې څوکۍ ته د رسېدو معیار یې له پوهې او وړتیا څخه پر پنجشېریتوب او دویم پړاو کې د شمالي ټلوالې غړیتوب اړولی دی. د

ایران او روسي په مرسته کابل ته د یو بین المللي جاسوس د عکسونو لپاره چاپخونې راوړل شوې او د دوی د عبادت معبود ګرځېدلې، چې پر ټول ولس یې غواړي وروتپي او سلو زر نور ورته جنایتونه چې یادون یې د دې کمکۍ ټولګې له وسه پورته ښکاري، خو د افغان شهیدپال تاریخ یې د حساب او عدالت تر ورځې تکي په تکي په پام کې ساتي او ثبتوي.

د دې ټولو غلاوو، وژنو، ډلوژنو او بې ساري جنایتونو په اړه به ډېرې رسالې او پنډ پنډ مستند کتابونه چاپ شي او د نړۍ په سینماګانو کې به یې په اړه فلمونه خپاره شي، چې بیا به هم لږ وي، خو موږ دلته د مشت نمونې خروار په توګه یوازې د یو څو بهرنیو ژورنالېستانو او دوو هېوادوالو سترګو لیدلی حال په پوره امانتدارۍ سره راخلو او هیله ده چې د دغه ویده ولس د خبرتیا، ویښتیا او یووالي لپاره د اسرافیل شپېلۍ وګرځي، تش په نامه قبیله پرستۍ او سیمه ییزو توپیرونو ته شا کړي او ټول مجرمین او بې رحمه قاتلین په یو غږ د عدالت محاکمې ته وړاندې کړي.

د قعلــه جنګي قصابه

د لومړي ځل لپاره د قلعه جنګي په اړه دقیقترین او بوږنوونکی راپور

•

وروسته لــه یوې اوونۍ خونـي جګړو په سلګونو عربان او لـه پردیو وطنو راغلي فدایـان او طـالبان پـه دې کـلا کـې پـه داسـې توګـه ووژل شول چې د انسـانیت پـه تـاریخ کـې بـه د مـثال پـه توګـه یادېږي؛ ځکـه چې دوی د جنګي کلا بغـاوت پـه نـوم لـه دغـو محاصره شـویو کسـانو سره هغه څه وکړل چې د شریف وجدان خـاوندان یـې هېڅکله هم نه شي تبرئه کولی. خو زه نه پوهېږم په هغـو درواغجنو او غلطو راپورونو چې جنرال دوستم او امریکایي سرتېرو خبري رسنیو تـه ورکـړي، تـر څـه حـده د دې قصـابخانې پـه بربریـت پـرده غوړلې؟ خو زه په داسې حال کې هلته ورسېدم چې ګڼ شمېر مړي پراته وو، د هر لاش په سر دوو دریو خړ پړو خدړو سپیانو خپلې ژامې او پنجې ښخې کړې وې او داړل یې.

د دغـو مړو په منځ کې یو څو اسونه هم مړه پراته وو چې سپیانو یې خېټې څیرلې وې او بد بـوی تـرې لتېـدو. یـو بـل زخمـي اس هم تـړل شوی و چې د زخمونـو او درد لـه وجې لېونی شوی و. پورته پورته غورځېدو او زګیروی یې خوت او چیغې یې وهلې، یوه پښه یې په لاندې بند کې پرې شوې وه، پورته پـه کرکیو کـې څوکسـه ملیشـې ورتـه ناسـت وو او خـندل یـې، دوی تـه د اس وحشي شغار او زخمونـو د یوې ډرامې حیثیت درلود چې دوی په ډېر لذت او خونـد ورتـه پـه تماشا بوخت وو. اقلاً پـه لږ نژدې فاصله کې یو دوه سوي

ټانکونه او څو سوي ډاټسنې هم پرتې وې، دغه ټانکونه د شمالي ټلوالې (دوستم د مليشو) وې، خو ډاټسنې د عربانو مربوطې وې.

د کلا په لويه دروازه چې وردننه شوم، نو کتل مې چې يو روسي غولپيکر ټانک په پولادي چينونو سره د کتار پرتو مړو او زخميانو پر سر ورخېژوي، د کتلو تاب مې نه درلود. هلته به د زخميانو د لااله الا الله فريادونه اورېدل کېدل. دغه اوازونه به ډېر لوړ شول، ټانک به چې څومره نژدې کېدو د دوی د لا اله الا الله اوازونه به هم لوړېدل. د کلا پر بامونو بې شمېره مليشې ولاړ وو او له صحنې څخه په لذت اخېستو سره يې د مړو او زخميانو سرنوشت ته خندل. د مړو او زخميانو او ژونديو اسيرانو لاسونه او پښې سره ګډ تړل شوي وو او ټول په يوه اوږد کتار د چيندار ټانک مخې ته اچول شوي وو. د ټانک پر سر يو ازبک افسر له پيکا ماشيندار سره ناست و، مردکي اوګردنه يې تر غاړې او ملا تاو کړې وه، غټ کاڼي يې هم څنګ ته ايښي وو، ده به د پرتو کسانو سيل کاوه، اوکه به له دوی نه چا سر پورته کاوه او يا غوښتل به يې چې د ټانک له چين څخه ځان وژغوري، نو په همدې غټو کاڼو به يې پر سرووېشتو، په همدې عجيب حالت کې يو مليشه د يوه مړه په خوله لګيا و او د سرو زرو غاښ يې ترې ايستو، په داسې حال کې چې سپي يې هم د همدې مړي په خېټه بوت و.

بله خوا د بامبوټې پر سر د فېروزيي ګمبدې (چې په چونې او ژېړو خاورو رنګ شوې) څنګ ته په مورچل کې د CIA افسر د يوه مړي لاش په داسې حال کې پروت دی چې يو عرب مجاهد له تړل شويو بمونو سره ځان پرې اچولی او د دواړو غوښې يې باد باد کړې دي، خو په مورچل کې د دواړو مړو د وجود زياتې برخې پاتې دي، په يوه بله مورچه کې دوه تکي عرب ځوانان په داسې حال کې مړه پراته دي چې د دواړو تر منځ د لاسي بم کړۍ تړل شوې او په مجرد د دې چې څوک دغه مړي وښوروي او يا يې سره بېل کړي، نو بم به هم ورسره والوځوي، بله خوا ته د يوې بلې خاورينې ګمبدې لاندې د ځمکې لاندې زېرزميني لور ته د زينو لاندې لاره ده، نه پوهېږم په زېرزميني کې به څومره مړي پراته وي؟ ډېر څه په کې نه معلومېږي، ځکه چې ډېره ژوره او تياره وه، لرګيني زينې يې هم سوې وې، د سويو انسانانو بوی ترې

راخوت، چې سړی د لوګو او بوی زغم نه درلود. ووېرېدم او په بیړه بېرته ترې راستون شوم.

کلا ډېره لویه ده، هره خوا په کې سوړې او زېرزمینۍ او لغمونه دي. په ځینو زېرزمینیو کې مرداري او چټلې اوبه هم راغونډې شوې او د دغو مردارو اوبو پر سر تور تور مړي پراته وو.

د کوټو او زېرزمینیو د باندې ګډې وډې ملیشې ګرځېدې راګرځېدې، چا پلنګي دریشی، چا ګوپیچې او چا برګ برګ څادرونه تر سر تاو کړي وو، د اکثرو ملیشو عسکري بوټونه او د ځینو سسوړې په پښو وې. په دوی کې ځینې ملیشې لګیا وې او د مړو لباسونه او بوټونه یې اېستل، د یوه مړه عرب پښو ته یو سوزمخی جنګیالی ناست و او د هغه کرمچ یې را ایستل، ده په داسې حال کې چې د مړي یو کرمچ په خپله پښه کړی و او بله پښه یې لوڅه وه او غوښتل یې د مړي دویم کرمچ هم راوباسي، په داسې حال کې چې خپلې سسوړې (لبړن بوټونه) یې د مړو خوا ته ورغورځولې وو. د کلا هرې خوا ته چې سترګې اړوې د بربادۍ او دهشت مناظر تر سترګو کېږي. هره صحنه او هره منظره د انسان زړه ګروي، هره خوا مړي او زخمیان پراته دي، هره خوا وېرانۍ او بربادۍ دیو هره خوا پرې کړي سرونه او بند بند شوي اندامونه او د وجود ټوټې پرتې دي، د بوی او وحشت ساری نه دي لیدل شوی.

افغانان دې ته جنګي کلا وایي خو اوس د جنګ تر څنګ څنګ باید ورته د مړو او دهشت کلا هم ووایي.

زه دلته په داسې حال کې راغلی وم چې د نومبر میاشت وه، د سهار د لمر زرینې وړانګې او د ژمي ساړه بادونه او خیلي د سیمې فضا ته ډېر مغموم رنګ ورکړی و، زه که څه هم دغه کلا ته د معرکو تر کرارۍ او سکون وروسته لومړنی شاهد نه یم، خو له څو ورځو وروسته هم انسان د مړو او بربریت په لیدو سره اټکل کولی شي چې دلته به څه قیامت تېر شوی وي! د وسلو پاتې شوې ذخیرې او درجن درجن مړي د مقاومت او نبرد زور پخپله بیانوي. د کلا منځ له مرمیو او پیکچکو (تولیو) داسې ډک دی ته به وایې د مرمیو فابریکه ده. د سپکو او درنو وسلو ګولۍ او باروت هره خوا

نامنظم او کوټه کوټه پراته دي، د لاسي بمونو او د PRG راکټونو چاودلې او ناچاودلې مرمۍ له شماره وتلې وې، د دې ټولو باروتو او مرمیو د انبارونوپه منځ کې په همدې خوني کلا کې زه هم ګرځېدم راګرځېدم، نه پوهېدم چې چېرته پښه کېږدم، تر څو د لاسي بمونو او ناچاودونو مرمیو خوراک نه شم. عیناً د هغه پېښنو په څېر لکه چې د اوبو په فوارې کې را ایساره وي او زیار باسي چې اوبه پرې تویې نه شي. موږ هم د مرګ له وېرې په ډېر احتیاط پل د بل پله پر سر کېښود. زما شاوخوا د امریکایي توغندبو ټوټې پرتې وې، چې هر څه یې تباه کړي وو. دغه راکټونه د کلا په منځ کې د موټر او ټانکونو تر منځ د کلا په دېوالونو او چتونو راپرېوتي وو. د سوځل شویو ډاټسنو په منځ کې هم دغه راکټونه لیګېدلي وو. په ډاټسنو کې د سپرو عربانو غوښې یې هره خوا باد باد کړي وې. د یوې ډاټسنې په منځ کې صرف څو سوي هډوکي پراته وو. په کلا کې د سنوبر ونې له چرو او کوفته شویو غوښو، داغ داغ ولاړې وې، جنګي کلا د مرګ باغچې ته ورته ښکارېدله. تا به ویل چې دا تورو داغدارو ونو هم خون کړی وي. مهیبه او وحشتناکه ولاړې وې. د باغچې دېوالونه هم تک تور اوښتي وو، یوه اوونۍ د کلا په باغچې کې اورونه بلېدل. د کلا تر مسجدي ګمبدو لاندې په یو لېرې کونج کې یوه پلنه بنده دروازه ده، ښکاري له کلونو کلونو پرې د چا ګوزر او دخول نه دی شوی. شاخوا یې وچ بوټي او کاڼي پراته دي، لکه د پېریانو ځای، ځکه د کلا تر ټولو خلوت رکن همدا و. دلته بې شمېره پټکي، لونګۍ، څادرونه، او په وینو لړلي واسکټونه یو پر بل برسېره نامنظم پراته وو، لکه د پشمینه بافۍ زباله داني لوی ډېران ترې جوړ شوی و.

مانا دا چې دا کلا جنګي ده، یو وخت د شاهانو او ملکانو قصر و، دا د خانانو کلا وه، ۱۲۰ کاله پخوانۍ کلا. دا کلا په اصل کې ختېنه ده، خو کاڼي او لرګي په کې هم پرېیمانه کارول شوي دي. د کلا دېوالونه او ودانۍ په ژېړې خاورې او ګچ رنګ شوي دي. خو کلونه کلونه کېږي چې چا یې مرمت نه دی کړی. د کلا محوطه لوړ لوړ پخخه يي دېوالونه لریوچې تر نیم متر زیات سور لري. د دېوالونو لوړوالی یې ۱۰ مترو ته رسېږي. د کلا

دننه ودانۍ په دوو برخو وېشل شوې، جنوبي او شمالي برخه د دوارو ودانیو پر سرد شلو مترو په لوړوالي برجې مورچلونه جوړ شوي دي، چې د کلا شاوخوا صحرا ترې په ښه توګه څارل کېدای شي. له همدې جګړو څخه مخکې په کلا کې د بزکشۍ ۳۰۰ اسان ساتل کېدل. د کلا شاهي اهمیت که څه هم ډېر کلونه کېږي چې ختم شوی، خو د اسونو له غوجل خانې سره یې شکل او اهمیت بلکل ورک شو، کله چې په عربانو او طالبانو له هرې خوا حملې پیل شوې او له دوی څخه یې د پناه لاره ورکه کړه، نو ځینو یې (چې اکثره عربان وو) دې کلا ته پناه راوړه، په هغه ګړۍ کې لا په کلا کې ډېر زیات اسونه ولاړ وو. د امریکا او محلي متحدینو (ازبکو ملیشو، د نظار شورا، د حزب وحدت او حرکت محسني) په ګډو عملیاتو کې د وسلو او وسایلو له فوق العاده تفاوت سره سره د دې عربانو مقاومت یو ځل بیا جنګي کلا ته نړیوال شهرت ورکړ، داخل به تاریخ څه چې د زمانې ضمیر هم د شوي استبداد او وحشت کیسه هېره نه کړي، د ژوند په صفحه کې مې دغسې کیسه بله نه شته او نه پوهېږم نورو ته به دا روایت څنګه ښکاري او څه ډول به یې تعبیروي؟

خو زه یې د یو بې طرفه انسان په توګه لیکم او بیانوم، یوازې د صحنې د یو شاهد او ګواه په توګه، او کیسه داسې وه:

د کلا جنګي محاصره شویو جنګیالیو د تسلیمۍ اعلان وکړ، دوی پوهېدل چې په هېڅ صورت کې جنګ نه شي ګټلی. د سیمې قوماندان شمس الحق ناصري وایي: زما کسان په دې بریالي شول چې بې شمېره طالبان او عربان په مزارشریف کې اسیران کړي، موږ دغه نیول شوي، کسان ژوندي او سلامت دجنرال دوستم ځواکونو ته تسلیم کړل.

شمس الحق ناصري اوس د بلخ سرپرست دی، لوړه ځواني او توري برندې سترګې لري، خړه پلوي لونګۍ یې تر سر تړلې، له مظاهرو یې بربښي چې د بارسوخه کورنۍ غړی دی. په پیاوړي اوګټیالي چاپنداز یې هم شهرت موندلی.

کله چې زما سره غږېده، نو له ډېر ځوراو غضب څخه یې ګوتې پرېدلې.
دی ځان ته د جنګي کلا د بغاوت د ختمولو فاتح وایي او په فخر سره وایي

چې په ترکمنستان کې د امریکا قونسلګرۍ سره تعهد لري. د سپټمبر له پېښې وروسته یې له امریکایي ډیپلوماتانو سره اړیکي نور هم پاخه شوي. اوس چې په سیمه کې طالبان او القاعده ختم شوي، د دوی راج چلېږي. امریکایان اوس په مزارشریف کې درې مخابروي مرکزونه لري چې په هوا کې د دریو مصنوعي ستوریو له خوا ورته اطلاعات راغونډېږي.

له مزاره تر کندز پورې:

د مزار له سقوط څخه یوازې دوه اوونۍ مخکې امریکا، جنرال دوستم ته د مزار د عملیاتو لپاره ۳۰۰۰۰۰ډالره ورکړل. په داسې حال کې چې شمس الحق ته یې ۵۰ زره ډالر او ستلایتونه ورکړل. د ورځې په اوږدو کې د قوماندان شمس الحق جنګیالي لومړۍ ډوله وه چې د مزارشریف مقاومت یې ختم کړ. شمس الحق د دوستم په مشوره او د هغه د حکم په اساس د کندز په لور روان شو. دی په دې هم مکلف و چې د طالبانو او القاعدې غړي چې په هر ځای کې پټ او پراګنده شوي باید ژوندي یا مړه تر لاسه کړي. شمس الحق ته امریکایانو د سپوترس Spotters دستګاه هم ورکړې، چې په ډېر دقت سره د معلوماتو په لېږدولو کې ترې کار اخېستل کېږي، د همدې د ستګاه د شفري فعالیت په اساس امریکایان کولی شي خپل اهداف په نښه کړي او د عسکري نقشې په درلودو سره یې په اتوماتیک ډول او له رادار سیستم سره تماس ټینګېږي، دغه دستګاه په اسانۍ سره د توغندیو او الوتکو بمبارد رهبري ګوي. شمس الحق د مزار د سقوط په اړه وایي: "کله چې د مزارشریف نظامي مرکزونه او امنیتي کمربندونه د هوایي بریدونو په واسطه فلج شول، زموږ جنګیالیو پلي عملیات پیل کړل. مزار مو لاندې کړ، د عربانو په شمول مو د طالبانو ۴۰ ډاتنسې او ۲۰۰ سړي ژوندي ونیول. د نومبر پر نهمه د شپې لس بجو د کندز په لور را روان شو. دوستم راته وویل چې د مزارشریف او نورو سیمو ټول وسله وال طالبانو او عربانو کندز ته تللي او زموږ کوښښ به دا وي چې په سوله یېزه توګه د کندز مسئله حل کړو، په کندز کې د طالبانو او د القاعدې (له ۸۰۰ څخه تر ۱۰۰ تنه) خارجي جنګیالي (چیچنایي، عرب،

ازبکستاني، پاکستاني او...) راغونډ شوي وو. په کندز کې اصلي مشکل د طالبانو نه و، ټول مشکل د هغو خارجي جنګياليو چې تر مرګ پورې يې د مقاومت ژمنه کړې وه. د کندز شاوخوا ته له رسېدو سره سم مې خپل پخواني دوست امير جان چې ډېره موده د طالبانو ملګرى پاتې شوى و، ور ولېږو. اميرجان په کندز کې د طالبانو له نظامي قوماندان ملا فاضل سره په تماس کې شو او زموږ سره په مذاکراتو کې قانع کړ. لومړني مذاکرات مو د دوستم په مشرۍ په جنګي کلا کې تر سره کړل، په مذاکراتو کې د هزاره وو مشر محقق، د نظار شورا عطاء محمد او دوه نور محلي قوماندانان او يو لوړ، سور او سپين امريکايي چې ازبکي لباس يې په تن و هم شامل وو.

جنرال دوستم ويل چې که چېرې دوى خپل خير غواړي، نو بهترينه لاره دا ده چې موږ ته وسلې او سامان وسپاري، موږ به دوى په اطمينان سره کندهار او نورو جنوبي سرحدونو ته ورسوو، خو خارجي طالبانو به امريکايانو ته تسليمو ملا فاضل ته د دې خبرې منل ګران وو چې عربان او نور خارجي طالبان دې امريکا ته وسپارل شي، خو کله چې جنرال دوستم د وروستي ځل لپاره ګواښ وکړ، که چېرې زموږ پر شروطونو توافق و نه شي نو نه به روغ انسان له دې سيمې ووځي او نه به په کندز کې د چا کور او مال سلامت پاتې شي، ځکه زه به ټول ژوندي وګړي د ټانک تر چينونو لاندې کړم.

له دې مذاکراتو وروسته کله چې د کندز د محاصرې کړۍ نوره هم تنګه شوه، د ملافاضل موقف ډېر بدل شوى و، په دويم ځل مذاکراتو کې يې نه يوازې د دوستم ټول شرطونه ومنل بلکې ملا فاضل دا هم وويل: که چېرې دوستم په خپل کړيو ژمنو صادق پاتې شي، نو دى به اسامه هم لاس تړلى ورته تسليم کړي او تر کابل او نورو سيمو پورې به شمالي ځواکونو مرسته وکړي. په همدې توګه کله چې مزار د نومبر پر نهمه او ورپسې کابل د نومبر پر ۱۳مه سقوط وکړ، لس ورځې وروسته (د نومبر ۲۴) کې کندز هم سقوط وکړ. د نومبر په څلورويشتمه ملا فاضل امير جان ته اطلاع ورکړه چې موږ ټول تسليمېږو، خو زر تنه عربان چې زموږ سره موافق نه وو له

کندز څخه وتلي او د مزار په لور روان دي. که څه هم د دوی له جملې څخه ۴۰۰ تنه موږ دې ته متقاعد کړې چې زموږ لاره ونیسې، خو ۶۰۰ نورو یې زموږ له فیصلو سرغونه کړی، دغه ۶۰۰ کسان چې په خپلو ډاټسنو او جیپانو کې سپاره وو او د مزار په یوه څنډه کې متمرکز شول. ملا فاضل او امیر جان له دې وېرې چې د مزارشریف د سلطان راضیې د ښوونځي پېښه تکرار نه شي. د هغوی په تعقیب شول (د سلطان راضیې په ښوونځي کې ۵۰۰ ایسار شوي عربان او پاکستانیان د شمالي ټلوالې او امریکایانو له خوا په ډېرې رسوایۍ سره ووژل شول او څه یې تېپیان هم شول)، که څه هم له کندز څخه د دغو ۶۰۰ تنو د وتلو هدف په مزار د حملې نه و. دوی غوښتل چې یوازې او یوازې ځانونه امیرجان ته چې دا خلک ورسره بلد وو تسلیم کړي، ځکه چې امیرجان یو باغیرته پښتون او مهربان انسان دی، خو په دې شرط به تسلیمېدل چې په صحنه کې به هېڅ امریکایي افسر نه وي، د دوی د شرط په اساس د امیرجان له خوا (د دوستم او نورو متحدینو په حضور) د دې کسانو د خلع سلاح کول کار پیل شو، خو دا څه اسانه کار نه و، ځکه چې ځینو افراطي عربانو له خپل ځان سره لاسي بمونه، پیسې، چاقو او تمانچې پټې ساتلې وې. خو کله چې د دوستم کسانو له دوی تلاشي اخېستنه د دوی د پیسو په سر یې په خپلو کې هم ټکر او شخړې راغلې، خو کله چې ماښام نژدې شو او د دې مجاهدینو د روژه ماتي وخت راغی، د اسیرانو د شپې تېرولو لپاره د ځای بندوبست په کار و. دوستم غوښتل دا کسان د مزار هوایي ډګر ته انتقال کړي، خو هلته امریکایانو د خپلو ماموریتونو په پلمه اجازه ور نه کړه. نو د مجبوریت له مخې یې جنګي کلا انتخاب کړه، تر څو شپه هلته تېره کړي. تر جنګي کلا بل داسې مضبوط او ستر ځای په نظر نه راتو.

د جنګي کلا شپه:

کله چې اسیران جنګي کلا ته را ورسول شول، نو د دقیقې تلاشۍ لپاره د جنرال دوستم قوماندان "نادر" او د هزاره وو د ډلې "سیدالله مسرور"

کسانو د اسیرانو په پلټنې پیل وکړ. د تلاشی اخیستو په جریان کې یوه عرب ځان په لاسي بم والوزاوه، چې له دې انفجار سره د شمس الحق ناصري دوه تنه هم له منځه لاړل. دا خو هسې مازې د کار پیلامه وه. عربان په دې ناراضه وو چې له دوی سره غلطي وشوه. لومړی غلطي دا وه چې دوی ځانونه امیرجان ته تسلیم کړي وو، خو په منځ کې ټول واک او اختیار د دوستم ملیشو ترې واخیست. بل دا چې له دوی سره وعده شوې وه چې تر هرات پورې به دوی سلامت رسول کیږي. خو له وضعې بریښیده چې دوی امریکایانو ته ورتسلیموي. له پېښې وروسته یې اسیران په ډېرې چابکۍ سره د کلا د جنوبي برخې زېرزمینیو ته ښکته کړل او ټول هماغلته ځای پر ځای شول. د شپې ناوخته اسیرانو یو بل پسې خپل ځانونه پر بمونه الوزول، ښایي دوی ته دا کار تر هغه مرګ ښه بریښیده چې سبا ته د امریکایانو له خوا ور رسیږي. په دې زېرزمینیو کې شل کلن "جان فلیپ واکر" هم موجود و چې ملګرو یې د عبدالحمید په نامه پېژانده. هېڅوک نه پوهېدل چې دی دې د امریکا د "مارپلاند" سیمې اوسېدونکی امریکایی وي. واکر د امریکا په سانفرانسیسکو کې د یوې کاتولیکې کورنۍ په غېږ کې رالوی شوی دی.

دا چې د زېرزمینۍ له لومړۍ ځان وژونکې چاودنې وروسته هلته نور څه پېښ شول، جان واکر داسې وایي: د نومبر پر ۲۵مه نېټه د شمال تلوالې ملیشو سهار وختي له زېرزمینیو څخه زموږ را ایستل په داسې حال کې پیل کړل چې زموږ لاسونه یې تر شا راته کلک تړل او بیا یې یو یو را ایستلو، د لاس تړلو پر مهال دغو ملیشو له سختو وهلو او ټکولو هم کار اخیست، هېڅوک نه پوهېدل چې له څه ډول سرنوشت سره به مخامخېږو، په دې د ټولو یقین و چې تر هرات پورې د دوی رسول هسې یوه دوکه او فریب و، په موږ کې ډېرو اسیرانو په کړس کړس ژړل، ځکه اوس تر ډېره حده دا محسوسېده چې یا خو به هملته لاس تړلي وژل کېږو، او یا خو به مو په ډېر ذلت سره امریکایانو ته سپاري. موږ یې چې له زېرزمینۍ زاوویستلو، نو سملاسي مې سترګې په دوو امریکایانو ولګېدې، د یوه په لاس کې وړوکې ویدیویي کامره وه.او زموږ عکاسي یې کوله.

جان واکر زیاتوي: دغه دوه امریکایي صاحبمنصبان د CIA غړي وو. د لومړي کس نوم: دایف Dave چې لوړ قامت او غټه سره ږیره یې درلوده او د ازبکانو لباس یې په تن کړی و، هغه په روانه لهجه په ازبکي او روسي ژبه خبرې کولی شوای، خو له دې ټولو سره سره له ورایه ښکارېده چې هغه امریکایی دی. د ده سور او سپین مخ، شنې سترګې او په ورانه پورې تړلې تمانچه او د خبرو سبک په خپله دا ښودله چې امریکایی دی. د دویم سړي نوم مایک (جاني مایکل سپاین (Jonny Micheal Spayn) و. مایک چې ۳۲ کلن و او د جین پلتون یې اغوستی و او تور بریتونه یې لرل، د ده له ویدیویي کامرې پوه شوم چې د CIA غړی دی. دغو دوو امریکایانو زما پلټنه کوله، خو زما په اړه یې هېڅ معلومات نه درلودل، او نه یې هم زه پېژندلم.

واکر وایي: همدا دوه امریکایان او ورسره د افغاني ملیشو سړي په څوکیو ناست وو او له هر بندي څخه یې په ډېر فاتحانه غرور پوښتنې کولې، دوی به هر بندي را غوښت او په ګوند به یې خپلې مخې ته کېناوه (په داسې حال کې چې لاسونه به یې تر شا کلک تړلي وو) او بیا به یې تحقیق ترې کاوه.

جان واکر چې په خیرن او ډنګر صورت د CIA افسرانو مخې ته کېنېنول شو، خو دوی تصور نه کاوه چې دا به د دوی په څېر یو امریکایی وي. د CIA مامورین په لوړ غږ غړېدل، او پوښتنې یې کولې، خو جان واکر چوپ او خاموش و، هېڅ ځواب یې نه ورکاوه. نور اسیران هم په کتار کې چوپ او غمګین ناست وو او د خپل تحقیق لپاره یې د نوبت انتظار کاوه.

دوی د مایک او دایف خبرې اورېدې. مایک خپل لاسونه په ډېر خور تر ملا نیولي وو. له خپلې څوکۍ پاڅېده او ویې ویل: زموږ هدف د هغو خبیثانو لاس ته راوړل دي چې په نیویارک کې یې بې ګناه خلک ووژل، په هغو چاودنو کې په سلګونو مسلمانان هم ووژل شول.

مایک په داسې حال کې چې جان واکر یې مخې ته ناست و، په لوړ اواز غږ وکړ:

خبرې کوې که نه؟ زموږ ځواب راکړه؟ خو واکر هېڅ نه ویل.

د ورځې یوولس بجې شوې، د تحقیق له مېز څخه ۳۰۰ متره لرې د سره صلیب غړی سیمون بروکس Simon Brooks هم د دغې صحنې عیني شاهد و (ده له جنرال فوزي څخه چې د ملیشو عمومي قوماندان و، د اسیرانو د سرنوشت په اړه د ملاقات لپاره وخت اخیستی و). بروکس خپل د سترګو لیدلی حال داسې بیانوي:

د کلا له یوې څنډې څخه د کلاشینکوف د ضربې اوازونه راغلل، ما لا له جنرال فوزي سره خبرې نه وې پیل کړې، دواړه د ده په یوه کوټه کې ناست وو، جنرال فوزي پاڅېده او ویې ویل اوس نو ملاقات نه شو کولی. زه یې په همدې کوټه کې پرېښودم، او دی ووت. د ډزو اوازونه وار په وار زیاتېدل، ورسره ورسره د بمونو اوازونه هم راغلل، زه وویرېدم، غوښتل مې چې کوټه پرېږدم، او جنرال فوزي ته ځان ورسوم. هغه د کلا له بام څخه خپلو ملګرو ته چیغې ور وهلې چې پام کوئ، څوک و نه تښتي، زه پوه شوم چې حتماً اسیرانو د کلا په جنوبي برخه کې بغاوت کړی.

د جرمني تلوېزیون استازی چې هلته موجود و، کیسه داسې بیان کړې ده:

بندیان په ډله ییز ډول تحقیق ته راوستل کېدل، او د CIA افسرانو (مایک او دایف) ترې پوښتنې کولې، مایک له یوه بندي څخه پوښتنه وکړه چې څوک دی؟ او ولې دلته راغلی دی؟ بندي په ځواب کې ورته وویل: ستاسو مرګ ته! او له دې سره سم یې ځان پر مایک ورغورځاوه. مایک خپله تمانچه راوویستله او بندي یې مړ کړ.

دایف یو بل بندي وپوښت او د شمالي تلوالې له یوه کس څخه یې کلاشینکوف واخیست او انداخت یې پیل کړ. بندیانو ځانونه پر مایک ور واچول او په لغتو یې په خوله خوله وواهه. هغه په خپله تمانچه دوه نور عربان هم ووژل، او ده هم تر پښو لاندې ساه ورکړه. نورو بندیانو په عین وخت کې له ملیشو څخه څو میله وسله تر لاسه کړه او ډزې زیاتې شوې، دایف درې نور طالبان هم وویشتل او بیا یې د کلا د شمالي دېوال په لوري تېښته پیل کړه. هلته د سره صلیب استازی هم موجود و، او پر هغوی یې چیغه وکړه چې ځئ، ځانونه وباسئ.

ضابط داود چې د بغاوت له پیل نه تر پایه پورې په صحنې کې و، وايي: لومړی هجوم او بغاوت څه کم یوه دقیقه وخت ونیو، خو وروسته وروسته يې لمن خوربدله. بغاوت درې مرحلې درلودلې. په لومړۍ مرحله کې د کلا د جنوبي څنډې له زیرزمینیو څخه بندیانو په لاسي بمونو پر پهره دارانو حمله وکړه او په دم ګړۍ کې يې هغوی ووژل او توپونه يې ترې واخیستل. په همدې کې د CIA ضابط مایک هغه کوله چې په باغیانو فیرونه وکړي، خو د القاعدې هغه اسیر چې لاسونه يې تړلي وو، د سر په ضربې سره په مایک حمله وکړه او د مایک خوله او پوزه يې ورته مات کړل. مایک چې سرې وینې پرې رابهېدلې، غوښتل يې خپل حریف په تمانچه وولي، خو په همدې شېبه کې یو بل عرب راورسېد او پر مایک يې ډزې وکړې او ختم يې کړ. خو دایف په یوې ضربې سره خپل مخامخ دوه کسه عربان ووژل او په منډه يې ځان له صحنې څخه وویست او د کلا د شمالي برخې په لور يې تېښته واخیسته. معرکه نوره هم ګرمه شوه، په دغو ډزو کې جان واکر هم ټپي شو. بله خوا سیمون بروکس په تېښته تېښته د کلا د شمالي برجونو سر ته ځان ورساوه. هلته د المان د تلویزیون ټیم هم راغونډ شوی و. په لږ شېبه کې همدې برج ته دایف هم ور ورسېد.

بروکس وايي: دایف په وېرې او وارخطایی سره وویل چې وضعه ډېره خرابه ده. بندیانو شل تنه ملیشې بې وسلې کړې، اوس تر شلو میلو زیاتې وسلې د عربانو لاس ته ورغلې دي. دایف له موږ څخه وغوښتل چې هر څرنګه چې وي باید تاسو له کلا نه ووځئ. موږ ورته وویل چې څنګه ووځو؟ ایا د کلا له سر څخه چې شل متره لوړوالی لري ځانونه وغورځوو؟ د دایف خبرې نورو وسله والو ملیشو رد کړې او ویې ویل چې د کلا شاوخوا سیمې په مینونو فرش شوې پام کوئ چې داسې اقدام و نه کړئ. په هماغه شېبه کې موږ په دې پوه شوو چې په مصیبت کې راګیر شوي یوو او له هرې خوا مرګ را روان دی. بروکس زیاتوي: دایف له ځان سره څه درودونه ویل او شکږ يې ایست چې له پېښې ژوندی راووت. ده د الماني تلویزیون له ټیم څخه د هغوی ستلایت امانت واخیست او ویې ویل چې بله چاره نه لرو،

مجبور یوو لـه خپلو ملګرو مرستـه وغواړو. ژر کوئ چې وضعه زموږ لـه کنټرول څخه وځي.

د کلا جنوبي برخه د باغیانو په کنټرول کې ولوېده، دوی فوراً په لوړو برجونو کې خپلې مورچې ټینګې کړې. دوی ته د بمونو او د RPG راکټونو دوه ذخیرې هم په لاس ورغلې وې.

د ورځې پر یوه نیمه بجه معرکه پوره ګرمه او خوني شوه. د القاعدې کسانو غوښتل چې د کلا عمومي دروازه او پر سر یې برجونه هم قبضه کړي؛ خو د دوستم ملیشو په پوره زور او خشونت سره د هغوی مخنیـړنه کوله. په همدې لحظه کې لـه یوه "لنډاور" موټر څخه د برتانیې د ځانګړي ګارډ (SAS) شپږ تنه په خپلو مجهزو یونیفورمونو کې راورسېدل، دوی پکول خولۍ پر سر کړې وې او مخامخ هماغه برج تـه ورغلل چې سیمون بروکس د ټایم د مجلې خبریال، الیکس پیري د الماني تلوېزیون ټیم او د دایف په شمول ځیني نورې داخلي ملیشې په کې وو.

الیکس پیري خپله کیسه داسې بیانوي:

برېتانوي پوځیانو لـه موږ وپوښتل چې که څوک په انګرېزي پوهېږئ، نو موږ ته دې د کلا وضعه تشریح کړئ. لږ شېبه به نه وه تېره چې په یوه نظامي موټر کې د امریکایي پوځونو یوه ډلـه راورسېده. دوی هم همدې ځای ته راغلل او په درنګ ګړۍ کې ټولو په ګډه د شمالي ټلوالې لـه څو قوماندانانو سره پر پلان خبرې پیل کړې.

د امریکایي ځواکونو مشر د عسکري راډیو لـه لارې لـه خپلو مقاماتو سره په تماس کې شو او لـه هغوی څخه یې د الکترونیکي توغندیو د استعمال مرسته وغوښته... "...اورئ، هلو... اورئ..." د همدې راډیویي ارتباط په لړ کې دایف هم خپل راپور وړاندې کړ او ویې ویل چې مایک ضایع شوی او باغیانو په کافي پیمانه وسلې او مهمات تر لاسه کړي دي. په همدې شېبه کې دایف لـه موږ څخه لرې و او د جنوبي برج په کوم نژدې برج کې پټ و. د ده په غږ سره موږ ته د مقابل طرف ټول معلومات حاصل شول. دایف چې د خپل سټلایت لـه لارې د خپل موقعیت معلومات ورکړل، ټول حیرانه شو. د یو بل برج په سر د ازبکو ملیشو یو قوماندان د سټلایت لـه

لاړې له امریکایي ځواکونو سره په تماس کې و او هغوی ته یې له خپل موقعیت څخه د لېزر په شعاع سره د دښمن ځایونه ښودل. لږ شېبه وروسته جېټ الوتکې راورسېدې او راکټونه ترې راخوشې شول. هماغه د لېزر په شعاع نښه شوي ځایونه یې په نښه کړي وو. راکټونه د جنوبي برخې د بوالونو شا ته ولګېدل او سپېرې دوړې جوړې شوې.

بروکس وایي: موږ خپلو ملګرو ته وویل: موږ ته په کار ده چې دا موقعیت پرېږدو او ځانونه وباسو.

دا لومړنی هوایي برید و چې بیا پر څلورو بجو او پنځو دقیقو زموږ له سر څخه د راکټونو کتار تېر شو او دکلا په جنوبي برجونو ولګېدل، پاس د بام پر ناستو ملیشو چکچکې او شپېلاقونه پیل کړل. د راکټونو په ګردونو او لوخړو کې د دوستم ملیشو هم خپل شاجورونه په پټهو سترګو ورتشول.

د ډزو لړۍ د شنبې تر سهاره روانې وې، تر هغې ګړۍ پورې لا هم د باغیانو روحیه او قوت غښتلی و.

د لسو بجو په شاوخوا کې امریکایانو تصمیم ونیو چې د باغیانو خبره ختمه کړي، اوس نو دوی دکلا په شمالي برجونو کې د ترصد او قوماندانۍ لپاره خپل ځای تثبیت کړی و.

د کلا پر جنوبي برخې له بهر نه هم درې څلورو غول پیکره ټاکونو، توپونه وویشتل، همدې انداختونو تر ډېره حده دجنوبي برخې برجونه فلج کړي وو. دجنرال فوزي له امریکایي او برتانوي ځواکونو سره په دې سلا شول چې دمخالفینو تر ولکې لاندې د وسلو ګدام باید له منځه یوسي.

له هوایي ځواکونو سره په راډیویي مخابرې تماس ونیول شو. د ګودام پوره کوروکي هوایي ځواکونو ته ورکړل شوه، د هدف نقطه (طول، عرض، مساحت او هر څه په انچ سر،) ښښانې شول.

طیاره راورسېده "...شرقي!! هول، شرقي خلکو!! پام... پام... تاسو ټاکلي هدف ته ډېر نږدې یاست... لطفاً موقعیت مو بدل کړی... زموږ د برید تخریبي بمونه سل متر مربع ساحه له منځه وړي... لطفاً فاصله ونیسئ... فاصله... فاصله... ځکه چې تاسو په همدې سل متره کې شامل یاست..."

د شمالي برج قوماندان په ځواب کې "...چاره نه شته.... مونږ نه شو کولی دغه برج پرېږدو... ځکه چې مونږ له همدې برج څخه د لېزر په شعاع تاسو ته د هدف نقطه په نښه کولی شو... له بل موقعیت ممکنه نه ده چې تاسې هدف معلوم کړئ...."

او تر لږ سکوت وروسته پېلوټ: "... متوجه... متوجه... بم در واستول شو..." ځمکنی قوماندان: "هوکې... هوکې... موافق یو...."

څو ثانیې نه وې تېرې شوې چې هماغه خوشې کړل شوی بم د دې پر ځای چې د وسلو ګودام له منځه یوسي د متحدینو د ترصد د برج پر سر راولوېد.

له کلا څخه دباندې فرانسوي کامره مین دامیان دیغول وکولی شو چې په تلوېزیون کامرې سره د منفجر شوي بم فلمبرداري وکړي. د ازبکو یو قوماندان په خپلې مخابرې سره لګیا دی چیغې وهي:

... دلته نه.... دلته نه.... بلکل غلط هدف... بس کړ... بس کړئ.... نور بمونه و نه غورځوئ.... زمونږ خپل کسان مو تباه کړل...

فوزي وایي:

په هماغه شېبه کې زه په برج کې وم چې بم زمونږ پر سر راورسېد، د برج دېوال زما پر سر راوغورځېد، دا متې مې لا تر اوسه هم خوږېږي، تر همدې ورځې پورې زه سم غږ نه اورم. مخابره مې په لاس کې وه چې د بم چرو راڅخه والوزوله، خو زه الحمدلله ژوندی راووتم. دا یوه حقیقي معجزه وه، زمونږ سره په برج کې هېڅ د دې امید نه کاوه چې څوک به ژوندي پاتې وي، له مونږ سره ۳۰ امریکایان او برتانویان مړه شول، ۲۰ کسه زخمیان شول او ځینې نور چې ژوندي وتلي وو، د دوړو او خاورو له انبار څخه راووتل. په همدې یوه شېبه کې دغه شل متره لوړ برج د خاورو په انبار واوښت، دا بم دومره درونډ و چې د کلا شا ته یو ولاړ ټانګ سرچپه راواوښت او په بل مخ شو. له هغه وروسته بمبارد ودرول شو، خو کله چې شپه شوه، نو د امریکا مدرنترینه څارندویه الوتکه AC ډوله الوتکه په کار واچول شوه، دغه الوتکه محشر جوړوي، په ډېره ټیټه فاصله کې پرواز کوي، خپل ښکار د شپې په تیاره کې کوي، الوتکه لیدل کېږي نه. نه یې

غږ شته، نه رنګ، خو دا هر څه ویني، مرګونه کري، کله چې راورسېده نو په یوه ګوزار سره یې د باغیانو د وسلو ډیپو والوزوله. د چاودنې لمبې دومره لوړې وې چې د مزارشریف له ښار څخه هم لیدل کېدلې.

د سې شنبې د ورځې په اوږدو کې د نومبر پر ۲۷مه تصفیوي عملیات پیل شول، د ټانکونو او توپونو مشترکه بکتریا د مخالفینو مقاومت خنثی کړی و. وروسته همدغه ټانکونه په مورچلو او زېرزمینو ور وختل.

د چارشنبې تر سهاره پورې همدا تصفیوي عملیات روان وو. تر هغه ځایه چې د کلا په جنوبي برجونو کې پرته له کوفته شویو غوښو بل هېڅ نه وو پاتې. له یوې خوا شدید بمبارد او له بلې خوا د ټانکونو او توپونو فیرونه او بیا د باغیانو پر مړو د چین داره ټانکونو چین مالي هر څه ایره ایره کړي وو. یوازې د دغو مړو راټولول له سره صلیب سره څلور ورځې وخت ونیو. دوی په دې وتوانېدل چې ۲۳۷ لاشونه راټول کړي.

کله چې د متحدینو ځواکونه د مقاومت په ختمېدو مطمئن شول، پینځه کسه ملیشې یې په دې وګومارلې چې زېرزمینیو ته د زینو له لارې ور کوز شي او معلومه کړي چې که څوک ژوندي پاتې وي. پلټونکي له لږ شیبې وروسته راووتل او ویې ویل چې هېڅوک هم ژوندی نه دی پاتې، لږ شیبه نه وه تېره شوې چې دوه کسه زخمي عربان له زېرزمینۍ راووتل. دوی په ډېره بده وضعه کې وو، خپ خپ وو، یوازې ساه په کې چلېده. لږ شیبه وروسته دوه نور چې چندان ژوبل نه وو هم راووتل، دوی د مرستې او مدد نارې وهلې او ویل یې چې په زېرزمینۍ کې نور کسان هم شته.

د ځانګړي ګارډ قوماندان وویل، چې په کار ده زېرزمینیو ته پرېمانه اوبه ورخوشې کړو تر څو پاتې کسان یا خو راووځي او یا هم همالته د یخ له کبله کنګل شي. همداسې یې وکړل. وروسته له دې چې زېرزمینۍ ته یې اوبه ورخوشې کړې د اوبو په سر یې تېل هم ورخوشې کړل او اور یې ورته ولګاوه. په زېرزمینۍ کې جهنمي لمبې بلې شوې، تکې تورې لوخړې او سخته بدبویي ترې راووته، د اور د لمبو له منځه تورې بلاوې راووتې، د دوی مخونه او لاسونه سوي وو، په دغو محدودو کسانو کې چې د لمبو له سپرغیو سره راووتل یو هم امریکایي جان واکر و. دی تر اوسه پورې ژوندی

و. له څه شېبو انتظار وروسته متحدینو زېرزمینۍ ته نارې وروهلې چې که څوک ژوند غواړي نو رابهر دې شي، خو د چا ځواب نه اورېدل کېده.

بیا نو د دوی له هرې سوړې څخه زېرزمینۍ ته ګرنېټونه او چاودېدونکي مواد ورغورځول، او وریسې یې یخې واورینې اوبه یو ځل بیا ورخوشې کړې. که څه هم له دې کار سره ډېر تېپیان ووژل شول خو پوره یوه شپه په همدې توګه تېره شوه، دغه نور راوتلي اسیران دجان واکر په شمول د کلا په غولي سختې یخنۍ ته کېنول شوي وو او پاس د بامونو له سرو څخه ملېشو نظارت پرې کاوه.

سهار شو (د شبې پر ورځ سهار وختي) په داسې حال کې چې د متحدینو مشران او همداراز د ملیشو ګڼ قوماندانان او د سره صلیب ماموران د کلا په منځ کې راغونډ شوي وو او د ناستو اسیرانو تماشا یې کوله چې له زېرزمینیو څخه داهونو اواز او د اخ اخ فریادونه تر غوږ شول. ملیشو ځانونه برید ته تیار کړل او منتظر وو چې که څوک له زېرزمینۍ څخه د حملې په نیت راووځي نو په ګولیو به یې سوري سوري کړي. خو دا ځل د زېرزمینۍ پاتې شویو کسانو پناه غوښته او ځانونه یې تسلیمول.

د جنګي کلا تمرد چې د عربانو له خوا پیل شو، د پنځو پېړیو بربریت او د یووشتمې پېړۍ تنکالوژۍ پر داسې داستان بدل کړ چې تاریخ هم پرې شرمېږي. عجیبه دا ده چې دا جګړه پر یوه تسلیمي پیل شوه او یوه اوونۍ وروسته پر یوه تسلیمي پای ته ورسېده؟!

په کلا کې راغونډو شویو کسانو اټکل کاوه چې کېدای شي تر پنځو یا شپږو تنو زیات کسان نه وي، خو له دې محشر څخه (له دومره اورونو، بمونو، یخو اوبو او لوږو تندو سره سره) په شمار ۸۶ کسان راووتل. مخونه یې د لیدو نه وو، تا به ویل چې مړي دي. مخونه یې سوي و. د ډېرو خو د سترګو کونجونه هم له یخ څخه چاودې او خیري وو. د ډېرو غړونه له یخنۍ مات شوي وو. پوزې یې له تورو لوږو ډکې شوې وې، جامې یې سوې وې، داسې برېښېدل لکه چې د دوزخ له سپرغیو جوړ شوي انسانان دي. کله چې دغه ټول اسیران سره راغونډ شول او د هغو نورو اسیرانو چې له بېګاه څخه په همدې غولي ناست وو، یوه امریکایي د ترحم له مخې یوه تنکي

ځوان تـه مالـته وړانـدې کـړه، هغـه سوي زخمـي ځـوان پـه انګرېزي ژبـه مننه ورڅخـه وکـړه. پـه همـاغـه کـړۍ کې امريکايي ځواکونه په دې پوه شول چې دا همـاغه ورک جان واکر دی.

خو د دې ژونديو او مړو لـه شمېر څخـه بيا هم داسې ښکاري چې ۱۱۷ کسـان ورک شـوي. او همـدا نـن چې نـن دی هم څوک نـه پوهېږي چې لـه دې کـلا څخـه هم ۱۱۷ ورک شـوي عربان څنګه وتلي؟ چېرته وتلي؟ او ايا بيا به پيدا شي که نه؟؟؟

خو موږ جنګي کـلا پـه داسې وخت کې پرېښوده چې د مړو او زخميانو پـه ليدو مـو خـپلـه دنـيا هېره کـړې وه، موږ تـه داسې ښکـارېده چې ګـوندې پـه ټولـه دنـيا کـې بـه قيـامت وي. کلـه خو وايـم چې دا بـه خوب و، خو دا هر څه رښتـيا وو، مـوږ ډېـر هغـه رازونـه لا کشـف نـه شـوای کـړای چـې د دې کـلا د بربريت واقعـي انـداز تـرې څرګـند شي. خـو زه وايـم يـوه ورځ نـه يـوه ورځ بـه زمانـه داسې هم راځـي چې د دې کـلا اصلي سناريو موږ تـه پـه رښتينې توګه راوسپړي او ملعومـه کـړي چې ايا دغه محشر د دې اسيرانو لـه خوا پيل شو، کـه فقـط پـه دې خاطر چـې د دې خونکـاريو پـرمخ پـرده واچـول شي، ورتـه د جنګي کلا د بغاوت نوم ورکړل شوی؟؟

جان پولي ماري:

لـه کـلا څخـه لـرې کېـدم، د ډاتسـنې پـه بـاډۍ کې ناست وم او تر اخره مې کـلا تـه کـتل. کـلا مې تـر نظر وار پـه وار وړوکې کېـده، د موټـر پـه دوړو کې مې تـر لـرې ځـای د کـلا عکـاسي کولـه، تـر هغـو چې بلکل د موټرو پـه دوړو کې ناپيده شوه.

جـان پـول مـاري، د فرانسوي مجلې نوفل ايزرفاتور ستر خبرونکی، پښتو تـه ژبـاړه: عبدالرحمن سکـوت، وطـن مجلـه، د درېـيم کـال يوولسـمه ګـڼـه، ۲۰۰۲ کال، اپرېل ـ مې، ۳۳-۴۱مخونه.

د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې؟؟؟

د طالبانو بندیانو د ډلـه ییزو وژنو وروستنی بشپړ او ژوندی راپور

د شمالي ټلوالې د شبرغان لـه تور زندان څخه د موټر په مزل د پنځلسو دقیقو په فاصلـه کې یو پراخه کنډو کپر دښته راځي چې د لیلي په نامه یادېږي.

لـه دغې دښتې څخه هستوګنو سیمو تـه ځینو صحرایي حیواناتو پـه خپلو خولـو کې هډوکي راوړي وو. چې ځینې یې وچ او زاړه او ځینې یې لاهماغسې تازه او پـه غوښو کې نغښتې وو دا څرګندونې ډاکټر "هاګلند" چې د بشر پوهنې په څانګه کې استاد دی او د بشري حقوقو په یو ټیم کې یې پـه دغو تازه ورځو کې لـه شمال څخه د لیدنې په ترڅ کې دلیلي دښتې تـه هم سر ورښکاره کړی، خپل راپورتاژ تهیه کړی.

نوموړی پـه دې هکلـه چې طالب بندیان څرنګه د مرګ کومې تـه ورسول شول یـو اوږد راپـور تـه تیار کړی دی، چې موږ یې ستاسو مخې تـه ږدو. نوموړی لیکي: مـا د لیلي پـه دښته کې نیمې کیندل شوې ځمکې ولیدې چې ځـای ځـای د تسـپو مـړي او تارونـه، د سـرونو ګلګوټـي وپښـتان: د جمجمې هډوکي او همدا راز بوټـان پـه کې پراته وو، پـه ځینو ځایونو کې مې د بلډوزرونو هغـه نښې ولیدې چې د وینو لیکې او خاپونـه یې تر ډېره لـه ځان سـره کش کړي وو. خو زه وایم چې د ډلـه یزو قبرونو موندل اسان کار نـه دی، ولـې پلټـونکـي او د دغـه کـار ماهرین پـه دې ښـه پوهېږي چې چېرتـه د بلډوزرو د عـرابو نښې او د کرهنې د ځمکې پـه پرتلـه د دغـو ځمکو توپیر ښکارېږي، نو دا ښیي چې پـه دغـه ځای کې ډلـه ییز قبرونـه موجود دي.

ما د لاسونو پټۍ او څه اندازه دستکشې ولیدې چې یوه خوا او بله خوا پرتې وې او دا هغه دستکشې دي چې وژونکي یې د مړو جسدونو د ښخولو پر وخت په لاس کوي، نو دا هغه ثبوتونه دی چې په ډاګه دا معلومېږي چې د دغو بندیانو وژل یو پلان شوی کار و.

ډاکټر هاګلند وایې: د لیلي دښتې لـه لیدلو وروسته زه لـه خپلو دوو ملګرو سره جې چې دواړه د "بوستن" دي، د شبرغان جیل ته لاړم، دلته مو چې څه ولیدل ډېر دردوونکي دي، نژدې درې زره طالبان مو ولیدل چې په داسې یوه کوټه کې اچول شوي وو، چې یوازې د اته سوه تنو لپاره جوړه شوې ده. دا ټول هغه زخمیان، وږي او ناروغ طالبان وو چې د کندز د سقوط پر مهال د دوستم ځواکونو ته تسلیم شول، موږ د دوی د دغه دردوونکي حالت په اړه د زندان له یوه مسؤل قوماندان سره خبرې وکړې، خو هغه د دغه بد حالت له شتون سره تر منلو وروسته موږ ته د پیسو د نشتوالي خبره وکړه او ویې غوښتل چې که تاسو دوی ته د غذا تیارولو او د یو کوهي (څاه) ویستلو مرسته وکړئ چې دوی ته پاکې اوبه ورسېږي، نو ښه او کنه نو موږ یې نه شو کولای.

خو خبره داسې نه وه، موږ د طالبانو لـه بندیانو څخه نورې دردوونکې کیسې واوریدلې، خو لـه دې پېښو سره چې دوی ورسره مخ شوي وو، اوس هم طالعمند وو چې ژوندي پاتې وو، هغوی ویل چې موږ څخه په سلهاوو ملګرو هغه وخت مرګ تـه غاړه ورکړه چې لـه کندز څخه په وسپنیز کانټینرونو کې تخته بند او په زور ځای پر ځای شوو، دروازې راپسې بندې شوې او ساوې مو تنګې شوې، تر دې چې په سلهاوو ملګري مو لـه خپل ژوند نه ستړي او د مرګ کومي ته ولوېدل".

هاګلند مخکې وایي: کلـه چې مې لـه څو تنو ځایي کارګرانو سره د جسدونو لټولو لپاره د لیلي په دښته کې کار کاوه د پنځو فټو په اندازه مو یو ځای روسپړلو. نو و مو کتل چې بې شمېره جسدونه څنګ ترڅنګ قطار پراته وو، بیا مو لږ ورهاخوا د شپږو مترو په اندازه یو ځای وکیندلو، پنځلس جسدونه په کې راووتل، خو د حیرانۍ خبره دا ده چې دوی هماغسې تازه او په اندامونو یې غوښې لانښتې وي، د ځینو لاسونه د

شاخوا ته ترل شوي وو، ټول ځوانان وو، د دوی په جسم ښکاره ټپونه نه وو او نه هم پرې د ټوپکو د برچو اویا مرمیو اثار وو، نو له دې نه دا خبره ثرګندېدله چې دوی ټول د ساتنګی له امله په کانټینرونو کې مړه شوي دي. دا چې د لیلي په پراخه دښته کې به ځومره داسې ډله یزه وژنې او قبرونه تر خاورو لاتدې شوي وي، زه یې اندازه نه شم لګولي او نه پوهېږم، خو د ملګرو ملتونو د یو مقام له خولې دا خبره کوم، چې هغه ویلې دي چې د دغې دښتې په هره تنګه کنده کې په سوونو جسدونه د بلدوزرو له ارابو لاندې شوي او په همدې هکله د افغانستان د بشر د حقوقو مشر عزیزالرحمن رزاق ماته وویل چې له زرو څخه زیاتو تسلیم شویو طالبانو په بندو کانټینرونو کې ساه ورکړې.

همداراز په دې اړه ما ته ډېرو بندیانو، د لارو چلوونکو، افغاني ملیشو، محلي کلیوالو او نورو وګړو ژوندۍ کیسې کړې دي.

د لیلي دښتې مرګونه هغه تریخ حقیقت دی چې د افغانستان په تاریخ کې ساری نه لري او د همدغه بې کرکي مرګونو لامل و، چې امریکا په ډېره لږه اندازه عسکري ځواک د افغانستان په خاوره کې پلي کړ او د ځایي ملیشو د مرستې لپاره یې د هوایي ځواک قومانده په خپل لاس کې واخیسته چې دا کار د امریکا هغه مسوئلیت تر پوښتنې لاندې راولي چې د بندیانو په هکله یې د "ژنیو" تړون ته لرلو خو په هر حال دا جګړه امریکایانو ته په ډېرارزانه قیمت تمامه شوه او هغه دا چې د امریکایي وینو پرځای په کې افغاني وینې وبهیدلې.

کله چې تسلیم شوي طالبان په کانټینرونو کې اچول کېدل، امریکایي عسکر موجود وو، هغوی ددغو بندیانو د مړینې شاهدان دي. کله چې کانټینرونه روان شول او د شبرغان د جېل مخې ته یې دروازې خلاصې شوې، نو اکثرو یې مرګ ته لبیک ویلي و، خو د دوستم عسکرو داکار هېڅ خبره نه ګڼله او ویل یې چې موږ دوی په سخت امنیتي حالت کې ځکه ساتلي وو چې د قعله جنګي غونډې یو ځل بیا اغتشاش جوړ نه کړي، دا چې وژل شوي دي دا د خپلو ټپونو له امله دي چې په جګړو کې ورته رسېدلي وو.

کله چې په دې هکله د پښتاګون له ویاند سره تماس ونیول شو نو هغه له ځواب ورکولو څخه انکار وکړ.

همداراز په دې اړه نړیوالو مؤسسو ته دا ګوته نیول کېږي چې د دومره لوی دردوونکي او ثابت شوي عمل په هکله به دا غوره نه وای چې دغه قصابان یې د محاکمې مېز ته راکش کړي وای، چې په دومره بې دردۍ یې له بندیانو سره دا ډول چلن کړی دی.

د شمال د ملیشو د مشر جنرال دوستم ویاند فیض الله ذکي نیوزویک ته دا خبره کړې چې دا سمه ده چې په کانتېنرونو کې به یو څه بندیان مړه شوي وي چې ټول شمېر به یې سلو او یا هم یو سلو او شلو په شاوخوا کې وي، خو نوموړي دا هم ویلې که چېرې د قلعه جنګي د پېښې د تکرار وېره نه وای، نو موږ به دوی په ازاده فضاء کې په ټرکونو کې انتقال کړي وای.

هغه وایې چې کله بندیان په کانتېنرونو کې بارېدل نو په دغه ځای کې دوستم موجود نه و او دا کار موږ د ټیټې سطحې قوماندانانو ته حواله کړی و. "چیفر لینینګ" چې د بشري حقوقو د پلټنې یو ماهر او د "هارورډ" په پوهنتون کې د عامه روغیتا پروفېسر دی وایي چې: "له دغه پېښې څخه چې چېرته، څرنګه او په کوم وخت کې رامنځته شوه، امریکایي ځواکونه ښه خبر وو.

د طالبانو او القاعدې پلویان د یوې معاهدې په ترڅ کې د کندز او مزارشریف ترمنځ د "یارګنک" په سیمه کې د دوستم قواوو ته تسلیم شول، د دوستم د یو قوماندان شمس الحق ناصري له خولې ویل شوي کله چې د طالبانو د تسلیمېدو مراسم تر سره کېدل نو د نورو قوماندانانو په شمول جنرال دوستم هم موجود و.

همداراز د امریکا د خفیه ادارو ځینې افسران هم راغلي وو او له بندي طالبانو سره دا وعده شوې وه چې د القاعدې له مخکښنو غړو پرته به افغاني بندیان خپلو کورونو ته ستنیږي، پاکستانیان به هم تر تحقیق او پلټنو وروسته خپل هېواد ته لېږل کېږي او عربان او نور خارجیان به ملګرو ملتونو او نورو مؤسسو ته سپارل کېږي.

د دغو حالاتو يو بل شاهد وثيق الله سادات دی، دی وايي: "د طالبانو نمايندګانو او استازيو په دې خبره ټينګار کاوه چې دوستم ته په دې شرط تسليمېږو چې د تېرو وژنو انتقام به ترېنه نه اخيستل کېږي. د همدې موافقې پر اساس د نومبر پر پنځه ويشتمه نېټه له څلور سوه طالبانو پرته چې په کندز کې پاتې شول او له تسليمېدو يې انکار وکړ نور ټول، لکه د پسونو په شان د تسليمۍ ميدان ته راغلل، د دوی د بې وسلې کولو لپاره څلور غونډونه جوړ شول او د وسلو له تسليمۍ څخه وروسته يې په ډاټسنو، لاريو، روسي کامازونو او کانټېنرونو کې بار کړل.

د مزار شريف د کانټېنرونو د موټرو يو موټروان چې نيوزويک يې د اصلي نوم له ښودلو ډډه کوي او په محمد يې يادوي وايي چې: "ماښام ناوخته د دوستم څو عسکر زموږ د کانټېنرونو تم ځای ته راغلل او له ما يې وغوښتل چې خپل کانټېنر له موږ سره تر "قلا زيني" پورې بوځي چې په کې بندي طالبان د شبرغان زندان ته انتقالوو. "کلا زيني" د مزارشريف او شبرغان تر منځ د سړک پر سر پرته ده، ماښام نژدې اوه بجې وې چې کلا زينې ته ورسېدو، له يارګنګ څخه د بندي طالبانو کاروان را وران و، کله چې ټول را پوره شوو نو عسکرو له هغوی څخه پګړۍ، خولۍ، او واسکټونه واخيستل، له موټرو يې راکوز او کانټېنرونو ته يې د ختلو امر وکړ، په هر کانټېنر کې يې له دوه سوه څخه زيات بنديان واچول».

نوموړی ډرېوړ وايي: "کله چې په دغو بنديانو پسې يې د کانټېنرونو دوازې په وسپنيزو ځنځيرونو وتړلې، نو ما پخپله د ځينو بنديانو داسې غږونه واورېدل چې: له موږ سره مو خيانت وکړ! د کانټېنر دوازې مو راپسې قلف کړې..."

ښايي چې بنديانو په غړېدلو سترګو خپل مرګ ليدلی وي، دا د عکسونه ځای ډله ييزې وژنې هغه اسانه لاره ده چې په ۱۹۹۷ م کال کې د شمال يو بل جنګ سالار جنرال مالک پهلوان هم طالب بنديانو په وژنه کې له دا ډول طريقې څخه کار اخيستی و او ويل کيدل چې ۱۲۵۰ تنه بنديان يې د کانټېنرونو په وسپنيزو ګېډو کې د مرګ تر پولې ورسول او هغه داسې چې د مالک په امر کانټېنرونه د ليلي دښتې سوزېدونکي لمر کې ودرول

شول او کله چې د کانتینرونو دورازې پرانیستل شوې بندیان ټول د سوزیدلو سکرو په شان یو پر بل ټول پراته وو، زیاتره بندیان ویلي شوي او خوړیت پړیت شوي وو. خو کله چې طالبانو په ۱۹۹۸ م کال کې مزار شریف ونیو، د انتقام په توګه یې له دوی سره هم هماغسې وکړل چې ورسره شوي وو.

نوموړی موټروان وايي: "...د کانتینرونو له روانېدو څو ساعته وروسته ما د کانتینرونو له منځه د بندیانو ترېکې او ټوپونه حس کړل د عکس ځای او چیغې یې وهلې چې مړه کېږو، لږې اوبه راکړئ، د خدای لپاره انسانان یو، ځناور نه یو او داسې نور..."

موټروان زیاتوي: په دې وخت کې ما یو څټک رواخیست چې د کانتینر ځینې ځایونه بندیانو ته د هوا داخلېدو په نیت سوري کړم، له یو دوو کوچنیو سورو څخه پرته یو عسکر چې ما سره ناست و، زما کار نیمګړی کړ او د ټوپک په میله یې تهدید کړم. له دې سره سم یو بندي چې د دغه سوري په چاود کې یې خپله ژبه راویستلې وه، ویل یې (مسلمان یې که نه؟ ته دا زما ژبه وګوره!!) په ریښتیا چې د هغه ژبه له تندې چاودلې وه".

د یوه بل کانتینر موټروان هم دې ته ورته خبره کوله چې ویل یې یو ځل ما کوښښ وکړ چې بندیانو ته د یو سوري له لاري اوبه ورکړم خو د دوستم ځواکونو په دې کار دومره ووهلم چې شپه یې هم راباندې په خپل موټر کې تېره کړه.

د عبدالله په نامه یو ځایي سړي نیوزویک ته دا خبره سپینه کړه، کله چې د دوستم عسکرو د شپې له خوا موږ ته له دغه ځایه د بارولو ویل، زموږ کور د زیني کلا په خواکې و. نوموړی وايي کله چې موږ د کور تشولو په حال کې د بام پر سر وختو، نو ومو لیدل چې څلور کانتینرونه د کلا خواته راورسېدل او بیا د کلا په منځ کې په وار وار له هر یو کانتینر څخه بې شمېره بندیان چې لاسونه یې تړل شوي وو راکوز شول او هغه بندیان چې چالاکه مزل به یې نه شو کولای د عسکرو له خوا به د ماشیندارو په کونداغونو وهل کېدل، نوموړی وايي چې څه شېبه وروسته دغه بندیان بیرته کانتینرونو ته وخیژول شول او کله چې به کانتینر ښه ډک شو، نو

دروازې به یې ورپسې وتړلې او روان به شول. عبد الله زیاتوي چې د دوستم د عسکرو یوائېنې هدف د دغو بندیانو وژل و او بس. دی وایې چې ما په دې هکله په پټه د امریکایي ځواکونو له خوا یو ترجمان وثیق الله سادات سره وکتل او له دغه حالت څخه مو خبر کړ او هغه راته د عملي اقدام کولو خبره وکړه. رښتیا هم امریکایي ځواکونو په خړ رنګو ډاټسنو کې "زیني کلا" ته راغلل، خوله بندیانو ډک کانټینرونه لا پخوا له دې ځایه تللي وو نو دوی هم بیرته مزار شریف ته ستانه شول. سادات وایې چې په همدغو ورځو کې یعنې د نومبر پر پنځه ویشتمه د قلعه جنګي د بندیانو پاڅون دوی (امریکایان) ډېر پریشانه کړي وو، له یوې خوا یې خپل یو افسر "مایک سپان" په دغه جنګ کې له لاسه ورکړی و، چې مړی یې بیا د مزار له هوایي میدان څخه پورته شو او بل دا چې دوی یو امریکایي طالب "جان واکر" نیولی و، نو له همدې امله دوی په ډېر احتیاط سره ګام اخیستو، خو زه باور لرم چې دا ټوله ډرامه به ډېر ژر امریکایانو ته افشا شي چې د شبرغان له زندان څخه ځومره بندیان په کانټینرونو کې ووژل شول.

موټروان محمد وایي چې د نومبر پر ۲۹ نېټه د ورځې یوولس بجې وې چې موږ له یو بل کاروان سره چې ۱۳ کانټنرونه یې رابار کړي وو، یوځای شو، له هر ډریور سره په خوا کې یو عسکر ناست و، په دوی کې یو موټروان چې موږ به ورته حسن ویلو، ماته کیسه کوله چې کله به په کانټنرونوکې د پښو دربهار او ټوپونه پیل شول نو عسکر به راته امر وکړ چې دوی لا او س هم اوبه غواړي بس مزل کوه او ګېرونه بدلوه. کله چې موږ د شبرغان جېل ته ورسېدو او له هغې وروسته چې یو یو کانټېنر د جیل انګړ ته داخلېدو، نو ما له خپل ځان څخه مخکې کانټنرونو ته کتل چې دورازې یې خلاصې شوې او د دوو سوه تنو په شاوخوا کې به اټکل کېدل چې مړه جسدونه لکه د رمې پسونه له کانټېنرونو څه راوغورځول شول. د هغوی جامې ټولې لمدې وې د ځینو مړو له خولو او غوږو څخه وینې بهېدلې.

محمد وایي چې د دغو ۱۳ کانټېنروټو له جملې څخه یوائې ۱۷۶ تنه بندیان ژوندي پاتې وو. او هغه هم له دې امله چې په ځینو کانټېنرونو کې

مـوړ سوري جوړ کړي وو، هغـه وايي چې پـه دغـه وخت کې چې کانټېنرونه پرانيستل کېدل يو امريکايي هم موجود نه و.

د عـبدل پـه نامـه يـو بـل اتـه ويشـت کلـن موټـروان نـيوزويـک تـه دا خبره وکـړه: "پـه هغـه کـاروان کې چې ۲۴ سـاعتـه يې مـزل وکـړ او بـنديانو د اوبـو، اوبـو چيغـي وهلې مـوږ لـه سـوريو څخـه ولـيدل چې هغـوی يـو د بـل د بـدن خولې څټلې او ځينو خو يې داسې حالت ته رسېدلي وو چې پر يو بل به يې خولـه لګولـه"

نوموړي زيـاتوي "کلـه چې مـوږ د شبرغان زنـدان تـه ورسېدو يواځې لـه شلو څخه تر ديرشو پورې بنديان ژوندي پاتې وو او نور ټول مړه شوې وو".

د محمـود پـه نامـه يو پاکستاني بندي نيوزويک ته دا خبره وکړه: "موږ د پنځلس سوه (۱۵۰۰) تنو په شاوخوا کې طالبان دوستم او شمالي ټلوالې ته تسليم شوو، لـه دې وروسته يې مـوږ پـه خپلو پګړيو کې لـه پښو او لاسونو څخـه وتړلـو او د مـيږو د رمـو پـه شـان يـې کانټېـنرونو تـه ګـوزار کـړو، پـه کانټېـنرونو کې زمـوږ تـنده او ساه تنګي دې حالت تـه ورسېده چې اکثره په کې لېونـي شول، خولې لګول، شوکارې لګول او هر هغه څه ته لاس کول چې ګوم لوند او نمناک شی يې خولو ته ورشي، خو چې څو جيل ته رسېدو، سل تنه لـه موږ څخه مړه شوي وو".

يـو ډريـور چې دغـه حالت يې ليدلی و، بې اخيتاره يې چيغې وهلې: ملل متحد، مړګونه، دا ډلې ډلې مرګونه ووينه! ملل متحده چېرته يې؟؟

کلـه چې د نومـبر پـر ۲۹ د سـره صـليب مامـوريـن زنـدان تـه راغـلـل نـو يواځې [illegible] ژوندي بنديان يې وليدل چې سترګې يې وازې پاتې وې او نور ټول يې ګومان کېږي چې په ليلي دښته کې تر خارو لاندې کړي وي.

د ليلي دښتې تر څنګ د "لب جر" پـه نامه سيمې هستوګنو نيوزويک تـه دا خبره پـه ډاګـه کـړه چې د دسمبر پـر لومړۍ نيمايي کې پـه ناڅاپي توګه د دوستم د عسـکرو لـه خـوا مـوږ تـه د کورونـو پـرېښودو امـر وشـو او پـوره څـو ورځې دغـه ځـای لـه اوسېدونکو تش ساتل شوي و. د دغه ځای يوه تن ځايي اوسېدونکي چې ۴۹ کلن سړی و دعـوه وکـړه چې عسـکرو پـه دغـه لاره چې دليلي دښتې تـه څېـرمه پـرته ده، د موټـرو پـياده خلکو او ان د کچرو او خرو

تګ راتګ بند کړ. نومړي وايي چې ما په پټه له دغه سيمې څخه د کانټېنرونو کاروانونه وليدل چې د ليلي دښتي پر لور روان وو او همداراز ما له لېرې څخه د بلدوزرو د ماشينونو اوازونه هم واورېدل چې د ښخولو په کار لګياوو. سره صليب د ژونديو بنديانو له خولې راپور تيار کړ، هاګلند له خپلو همکارانو سره يوځای د دغو زړه بوږنوونکو پېښو په هکله مفصل راپور وليکه. د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو ټولنې د پېښې له تصديق سره سره په دې اړه راپور تيار کړ، ولې امريکايان تر او سه له دغه خبرې سره موافقه نه کوي او دليل راوړي چې که دا کار شوی هم وي زموږ د عسکرو په شتون نه دی شوی او نه ترې زموږ ځواکونه خبر شوي.

نيوزويک وايې چې د باوري سرچينو له قوله موږ خبر شو کله چې د شبرغان جېل ته د بندي طالبانو لومړی کانټېنر راورسېد او د مړو جسدونه يې ترې راوغورځول، نو د امريکا ځانګړی کوماندوي ځواک هلته موجود و. او دوی ته دنده سپارل شوې وه چې په بنديانو کې د القاعدې شکمن کسان په نښه کړي او ځينو خويې د جيل امنيتي چارې سمبالولې.

د امريکا د دفاعي چارو څانګې په دې هکله د پنځم نمبر ځانګړي امريکايي ځواک له قوماندان "کول جان" څخه د معلوماتو غوښتنه کړې وه، هغه ورته په ځواب کې ويلي وو چې د دغو سيمو مسول ځواکونه د لومړي نمبر قواوو پورې اړه لري، خو د دغه ډلې ځانګړو ځواکونو پنتاګون ته په صراحت سره وويل چې هو! ډير طالب بنديان مړه شوي، خو اصلي لامل يې هغه ناروغتياوې او زخمونه وو چې په کندز کې دوی ته رسېدلي وو. د نيوزويک خبريال وايي کله چې موږ د پېښې د سپيناوي لپاره له دواړو خواوو سره تماس ونيو، خو هغوی په دې هکله له څه ويلو څخه ډډه وکړه.

. سره صليب د موئسسې لپاره هم دا ډېره زړه دردوونکې پېښه ښکارېده، خو نه پوهېږو چې هغوی له کومې وېرې زندان ته نه ورتلل، او بنديانو ته د مرستو تيارولو څخه عاجز و.

د افغانستان د بشري حقوقو د تنظيم مشر عزيز الرحمن رازق وايي چې موږ خو ځلې هڅه وکړه چې ICRC مامورينو چې دفتر يې په مزار شريف

کې و، دا خبره څرگنده کړې چې په ۲۲ او ۲۳ مه نېټه گڼ شمېر طالب بنديان د کندز له يارگنک څخه چې تسليم شوي وو په کانټېنرونو کې د شبرغان جېل ته يوړل شول، خو دوی وايي چې مقامي چارواکو نه غوښتل چې موږ دې له جېل څخه ليدنه وکړو.

د جنورۍ مياشت په نيمايي کې "جان حفران" او "جيفرنيگ" په کابل کې د ICRC له دوو مامورينو سره وکتل چې يو له هغوی څخه له ژينو څخه د تحقيقاتو لپاره رالېږل شوي وو چې معلومه کړي له بنديانو سره امريکايانو څومره مرسته کړې. نوموړي وايي چې کله مو په دې هکله له امريکايي چارواکو سره په کابل کې وکتل، هغوی ځانونه بې خبره وښودل او بيا يې وويل چې دا مهمه پېښه ده او بايد په اړه يې پلټنه وشي. خو موږ په يقين سره چې د دغو ټولو ناخبريو سره سره چې امريکايان يې خپله بهانه نيسي او سره له دې چې د وژل شويو بنديانو په اړه له همدردۍ څخه په مرموز ډول ډډه کوي، دا کافي ده چې دوی په اعمالو د ليلي دښتې مړه جسدونه شاهدي ووايي.

وطن مجله، د څلورم کال دويمه گڼه، ۲۰۰۲ سپتمبر
له نيوزويک مجلې څخه د "وطن" د اداري ژباړه.

لیکوال : ملزن کلاوس
ژباړونکی: سراج الحق ببرک زی ځدران
له دیرشپیګل مجلې نه

د جنرال د قتلونو دښته

په زرګونو طالب جنګیالي په ۲۰۰۱ نومبر کې شمالي تلوالې ته ورتسلیم شول، بیا وروسته په دغه دښته کې ډله ییز قبرونه ومیندل شول. د جمهور رئیس د کابینې یو غړی ددغې ډله ییزې وژنې پړه او مسئولیت پرغاړه لري، ایا امریکایانو د غه قتلونه زغملي دي؟

دغه دښته د شبرغان شا ته پیل کیږي، شبرغان د افغانستان په شمال

کې د سوداګرۍ یو ډېر زوړ ښار دی، دلته تود باد تر پاک شنه اسمان لاندې

په مترونو ژېړې شګې ډېرې کوي. د دغه پوستکارت غونډې ځای په منځ کې څه دي؟ يوازې څوګامه له سړک څخه لرې د مرګ انځور يا منظره ده، دلته ټوټې ټوټې د ملا هډوکي، لږ وړاندې څو ټوټې د پښتۍ، د ټټر نري هډوکي، کېڼ خوا ته د کوناټي هډوکې، لاندنۍ ژامه، يو متر وړاندې د خاورې نه يوه کوپړۍ راوتلې، تور وېښتان يې ښکاري، دغه د انسان پاتې شوې ټوټې دي، څه چې دلته په شبرغان کې اټکل اته مياشتې مخکې پېښې شوي دي.

په افغانستان کې ډېرې ګنګوسې شته چې دغه د کرزي حکومت او امريکايي ملاتړي او ملګري تر فشار لاندې راولي، چې د امريکايي سرتېرو او د شمالي ټلوالې په ګډون د طالب جنګي زندانيانو د ډله ييزې وژنې مسئوليت د همدوی پر غاړه دی. دغه صحنې څه موده مخکې په يو ايراني ټلويزيون کې ښکاره شوې. که څوک په دې اړه د لټون لپاره پوښتنې

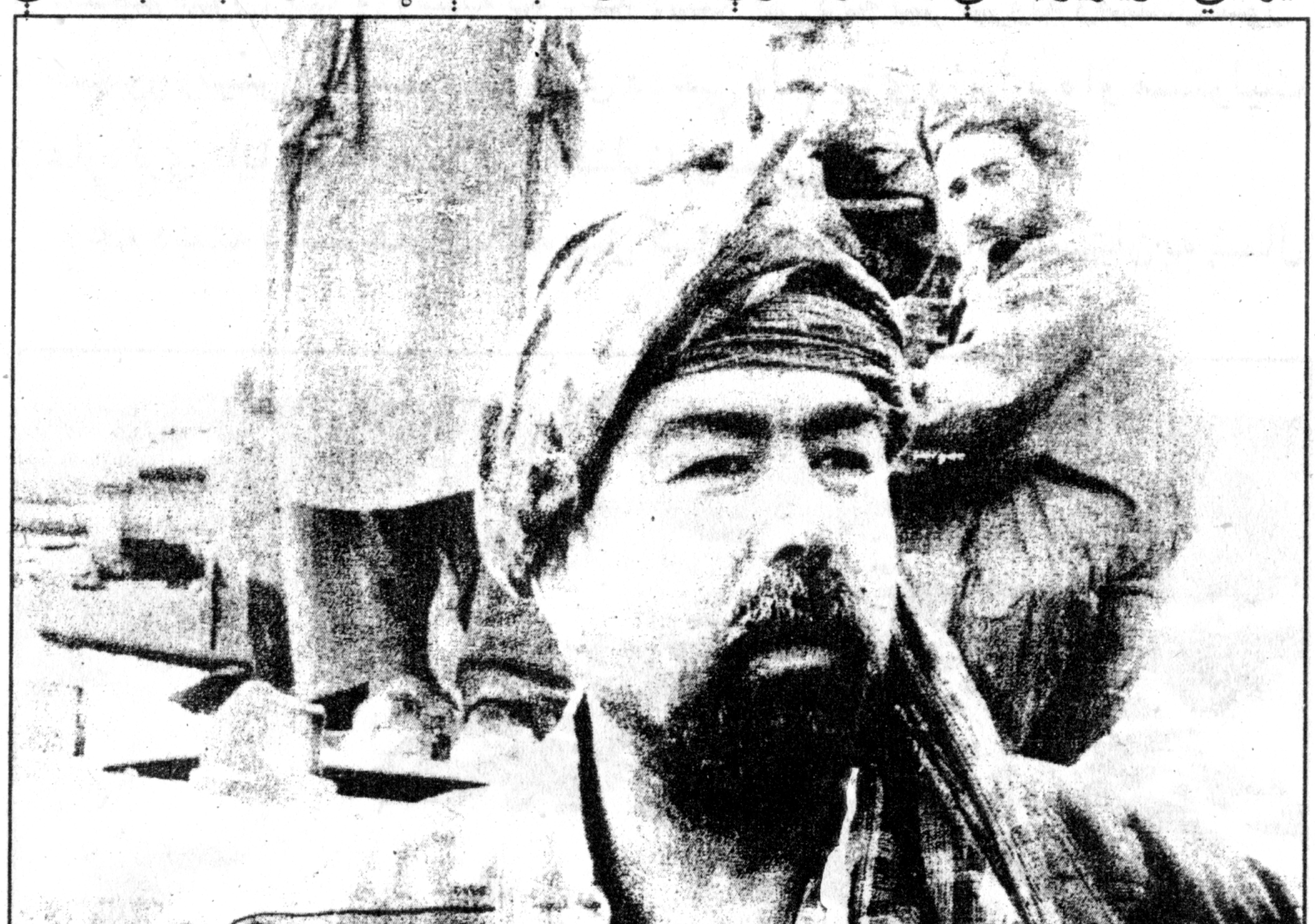

کوي، پر جنرال دوستم نه شي تېرېدلی، څو اوونۍ مخکې دغه ۴۸ کلن ځوان ازبک د کرزي له خوا د شمالي ولايتونو د مسئول په توګه ونومول

شو. خو ځواک په شبرغان او شاوخوا کې د کابل له دغې دوعا سربېره هم له دوستم سره و.

دلته په شمال کې ده هر وخت ځان ورګډ کړی دی. بیا یې له دوی سره خیانت کړی دی. لومړی له کمونستانو سره ، بیا د مجاهدینو تر څنګ او د یو لنډ وخت لپاره له طالبانو سره هم و.

دغه سړی رحم نه پېژني ځکه په ژوندیو جنګي اسیرانو باندې یې څو ځلې ټانکونه یا شوبلې ورخېږولي دي، د خپلې واکمنۍ د خونړي کولو لپاره دغه خونخور یا وینې څښونکي د خپلو مخالفینو په له منځه وړلو کې له هر څه نه بې پامه کار اخیستی دی، دغه قتلونه د هغه په دښته کې دي، دوستم بې له کوم تور یا جرمه وایي چې دا هغه ازبکان دي چې طالبانو څو کاله وړاندې دلته وژلي دي، نو پوښتنه داده چې ولې د شمالي ټلوالې دغه شهیدان په عزتمن او سر لوړي توګه په هدیره کې نه ښخول کېږي؟ ولې دومره ډېر مات هډوکي لا تر اوسه په چټلي کې په دغه سیمه کې خواره واره تل دي؟ او څه کوي د طالبانو یو بیرغ یا جنډه د شمالي ټلوالې د مړو د سکلیټونو تر څنګ؟

دغو پوښتنو ته یو څه مات ګوډ ځواب په شبرغان کې موندل کېږي، یوازې پوښتنه د جنګي کلا دلارې په وګړو کې ډار اچوي، یو ازبک شپون ښه تکړه ژبې چې په خوله کې یې "How are you" وه خپله رمه پیوله، په وېره او تلوار د سیند خواته وزغلېده او ناري یې وکړې چې زه نه پوهېږمه ارام مې پرېږده.

محمداحمد بیا نه ډارېږي، دغه بزګر تر خپل ټراکټور لاندې پروت دی. له هغه لارې څخه لرې نه دی چې هغې دښتې ته ورځي، تاسو هغه مهال څه ولیدل؟ احمد یوه دقیقه غلی شو، یو سګرت یې ولګاوه. شین لوګی یې راوویسته او وچ یې وویل: "ما ټول شیان لیدلي دي، زه دلته ژوند کوم د دوستم سرتېرو یو شپږ کنټینره دغې دښتې ته یوړل" په دغو کنټینرونو کې په سلګونو طالب سرتیري وو، دوی خپل ځانونه اتکل ۲۵۰ کلیومتره لرې په کندز کې شمالي ټلوالې ته ورتسلیم کړي وو. د طالبانو د مشر ملا عمر څو زره سرتېري د افغانستان په شمال کې له وسلو سره دوستم ته ورتسلیم

شول، چې يوه برخه جنګي اسيران يې هماغه مهال ونيول او جنګي قلعه ته راوړل شول، پاتې طالبان چې يو ډېر شمېر يې په خپله خوښه راغلي، پاکستاني وو، کنټېنرو ته واچول شول، دوی بيا په کنټېنرو کې شبرغان ته ولېږدول شول.

د نوامبر په اخره کې په دغه لښکرکوټ کې يو پاڅون وشو. چې د امريکايي پرله پسې هوايي بريدونو په ترڅ کې له منځه يوړل شو. د طالبانو په چوپړ کې هغه وسله ټون ولوېد چې دوی له پخوا نه په دغه لښکرکوټ کې پټې وسلې ځای پرځای کړې وې او د دوستم سړيو ته پټه نه وه. دغه نابېره پاڅون ډېر شمېر امريکايي ايجنټان چې دوی له شمالي ټلوالې سره يو ځای دغه لښکرکوټ کنټرولولو حيران کړل. سربېره پر دې له دغې وروستي بلوا څخه طالبانو لږ ګټه پورته کړه زياتره سرتېري په دې پاڅون کې له منځه ولاړل. د شبرغان مړي سره له دې چې په نښته کې نه دي وژل شوي خو دا خبره ددوستم سړي يو ځلي هم نه کوي، په دغه دښته کې د لارې ټرڅنګ په سلګونو د مردکيو پوښونه پراته وو چې د درنو وسلو وې، تر دې لږ وړاندې بيا د انسان هډوکي.

دلته اعدامونه ترسره شوي دي، څنګه چې يو افغان ليدونکي په يو مستند فلم کې ادعا کوي؟ احمد ډېرې نه دي اوربدلي. د قواو راټولېدنه په دغه سيمه کې له رمزه ډکه پاتې کېږي، خو ددغو قبرونو تر څنګ په يوه وخت کې په دغه دښته کې تر ډېرو ورځو کنټېنرونه ولاړ وو.

ددغو پېښو شاهد احمد وايي" لنډه دا چې سړيو دغه مړي اټکل ۶۰۰ يا ۷۰۰ له کنټېنرونو څخه را وويستل او په دې دښته کې يې وغورځول. د افغانستان په شمال کې ډله ييزې وژنې په کنټېنرونو کې يو ميتود دی، چې د مقابل لوري د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخيستل کېږي. دا مېتود د طالبانو، هزاره ګانو او اوزبکانو له خوا کارېده، ميتود تل يو شانې وي، لومړی ډېر شمېر اسيران په يو تنګ ځای کې راټول او پرس کېږي، په ژمي کې تودوخه په شبرغان کې له ۲۵ نه تر ۳۰ ګرادو رسېږي، حرارت په دغه پولادي کنټېنري قبر کې دوزخ ته ورته وي، د اکسيجن کمښت پسې دغه سړي ورو ورو د يو ډېر خوړمن او ځوروونکي زندۍ مرګ پر لوري خوځوي.

د ليلي په دښته کې هم ځينې طالبان ژوندي پاتې وز، دوی په دغه خوا کې وو، احمدويل او ګوته يې د محبس پر لور وخوځوله، دغه ۴۵کلن بزګر پر خپل ټراکټور ډډه ولګوله، زه په کافي اندازه پيسې لرم، زه له دوستمه نه ډارېږم او د خدای پاماني په وخت يې وويل:

ايا سړی کولی شي چې د شبرغان د ختيځو لوړو ډېوالونو او ازغنو سيمونو تر شا د حقيقت او رښتينو نښو او پل په موندلو کې بريالی شي؟

۱۲۰۰ طالب سرتېري او قوماندانان د محبس په يوه وتلي ځای کې اسيران دي، کله چې د طالبانو په واک کې و، د محبس دغه اوسنی قوماندان ازبک اخترمحمد خپله په همدې زندان کې بندي و، هغه په خندني توګه وويل" افغانستان همداسې دی، يو وار د يو نوبت دی بل وار د بل" ډېر بر بړ غړېږي، يو سړی چې ۴۳کالو څخه يې يوولس په محبس کې تېر کړي لکه اختر محمد، هغه چای او شنو انګورو ته وبللو" وګوری په ارامه دلته هرڅه منظم دي" محبس ته چې وګورې يو نمونه محبس برېښي، سور صليب يو کتنځای لري چې محبوسينو ته په کافي اندازه ډوډۍ، وريجې، سابه او اوبه ورکول کېږي، اټکل ۵۰ تنه محبوسين په نري رنځ اخته دي، دوی په کرنتن کې ژوند کوي او درملنې يې هم کېږي.

طالبان په دريو برخو وېشل شوي، دوې برخې د افغانانو او يوه د پاکستانيانو لپاره بېلې شوي چې تر ۴۰۰ تنو پورې په يوه بلاک کې دي، په ۲۰ متر مربع خيمه کې تر ۱۵ تنو پورې ژوند کوي، په اووني کې دوه وارې انګړ ته ايستل کېږي.

دلومړي بلاک د بنديانو استازي عبدالستار کندهاری دی کوم چې د طالبانو د پورته کېدو اصلي مرکز او ديو سترګي ملا عمر ولايت دی، ستار وايي يو معمولي سرتېری دی نه قوماندان، دی تېزې تېزې خبرې کوي، هماغسې چې په مدرسه کې يې زده کړي دي.

غواړې تاسو تر خوشې کېدو وروسته بيا هم وجنګېږئ؟ کله چې په کابل کې بې بوکرې ښځې وګورئ چې ښوونځيو ته د تللو اجازه لري هغه وخت به تاسو څه وکړئ؟ ستار له غوسې خپلې شونډې وچېچلې، ده وويل: زه يې

بايد لومړۍ وګورم، د هغه په څنګ کې يو ساتونکی په شين يونيفورم کې ولاړ دی طالب ته يې د هغه په خبرو ګوت څنډنه وکړه.

عمران يو ۲۲ کلن پاکستانی د محبس ساتونکي ته څه خاص اهميت نه ورکوي، دغه د لاهور ډودۍ پخوونکی په نوامبر کې د خپل ملا په غږ افغان ورونو ته د وسلو د مرستې په نيت روان شوی و، پس له دوه ورځو دی په کندز کې اسير شوی، يو بدمرغه انسان دی په څه خبر و.

عمران په انګرېزي وايي: زه په کنټينر کې وم، ساتونکی په دې خبرو نه پوهېږي زړه تنګی شي او په خپله مخه ځي" موږ يې تر ۳۰۰ تنو په يوه کنټينر کې يو ځای ټپل وهلو، بيا يې موږ دښتې ته يوړو، په لومړيو دريو ساعتونو کې هغه چې په جګړو کې ټپي وو ـ مړه شول، بيا بوډاګان چې دوی ته هوا ونه رسېده" عمران زياتوي په سلګونو مړي په يوه کنټينر کې وو، د عمران وينا ډېرو نورو محبوسينو تصديق کړه، په دويم بلاک کې افغانان وو، چې ډېر شمېر سړي په کې ناست وو، پوښتنه تري وشوه چې څوک په داسې کنټينرونو کې بنديان شوي وو چې مړي په کې وو؟ډېرو لاسونه پورته او د قتلونو خبرونه يې تائيد کړل.

تر ۲۰۰۰ زيات پر هغه مهال مړه شول، ملا عبدالمنان يو شين سترګی پښتون له سويل نه وويل، دغه شمېره به له دې هم زياته وي، په شبرغان کې يو اوزبک ډاکټر چې ځان يې نه معرفي کاوه، ځکه چې ددوستم په سيمه کې يې کار کاوه، دا خبرونه چې د هوا د بندېدو له امله وژل زښت ډېر وو تصديق کړل.

دا چې د جنرال دوستم مليشې جنګي جنايات، ډله ييزې وژنې تر سره کړي، نو بې له شکه امريکايي سرتېري هم په کې وو. دوی د طالبانو د اسيرانو ورمېږونه په رښتيا سره مات کړل، د پوښتنې ګروهېږنې او پلټنې پر مهال به زياته شکنجه ورکول کېدله.

دغه خبري همدارنګه د کنټينر لارۍ چلوونکيو او هم نورو عيني شاهدانو په مستند فلم کې په څرګنده توګه کړې دي، د عمران په ياد راځي چې په کندز کې ډېر امريکايان وو، کله چې په کندز کې له کنټينره

راوویستل شو، ډېر کمزوري و هېڅ يې نه شو ليدلی. محمد يو بل بزګر نه شي کولی چې امريکايان خپل خاطر ته راولي هلته ټول د دوستم سړي وو.

امريکايان په دې هيله وو چې چېرته به اسامه بن لادن او يا ملا عمر ونيسي، د جنګي کلا په پاخون کې د CIA يو سړی هم ووژل شو. يو شمېر په ډزو کې ټپيان شول. دوی امريکايي يونيفورم نه لرلو، بلکې ملي افغاني کالي يې اغوستي وو چې نور ونه پېژندل شي. دغو امريکايي مشتريانو خپلې وسلې په وطني عامو کلاشينکوفونو بدلې کړې وې.

له تصوره وتلې خبره ده چې دغه په شمال ټلواله کې ځای پرځای شوي د CIA اجنټان د شبرغان په ډګر کې پر اينبودل شويو اوسپنيزو تابوتونو باندې خپل پام واړوي، يا پرې څه فکر وکړي او يا په دې اړه د بشر د حقوقو په رڼا کې په دې اړه کومه خواخوږي ښکاره کړي، هغوی د يو انسان په توګه له طالبانو سره هېڅ علاقمندي نه لرله.

د محبس امر په ډېرو باټو او کبر وايي چې ددغه ځای بنديان اوس په ګوانتانامو کې ناست دي.

له "هيله" دوه مياشتنی خپرونې څخه په مننه

س. سپېڅلی

د افغانستان په شمالي سيموکې د بشري حقوقو حالت

هسې هم په تېرو دوو لسيزو کې په افغانستان کې د بشري حقوقو د بېلابېلو جنګي ډلو له خوا تل تر پښتو لاندې شوي دي، خو له ۱۹۹۲ کال څخه را په دې خوا کله چې په دې هېواد کې قانون، دولتي سيستم او اردو له منځه تللي او دولتي واک په سيمو کې د بېلابېلو ډلو په لاس کې ولوېد د هېواد زياترو سيمو د اوسېدونکو پر حقوقو د تېري پرېمانه بېلګې تر سترګو شوي دي.

په دې وروستيو کې د افغانستان په شمال کې د جنګي ډلو د سيمه ييزو قوماندانانو له خوا پر پښتنو او نورو مېشتو قومونو باندې شوي ظلمونه او د بشر له حقوقو څخه سر غړونې د نړۍ د مطبوعاتو او د بشر د حقوقو د نړيوالو سازمانونو د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.

د هېواد شمالي سيمو اوسېدونکي پښتانه، پشه يان او مغل د توکم او ژبې پر بنياد ځوروول شوي، شته او جايدادونه يې د شمالي ائتلاف د وسلوالو جاني ډلو له خوا په زور او جبر غصب شوي، ګڼ شمېر پښتانه وهل شوي او ټکول شوي دي. پر ښځو او پېغلو نجونو باندې په جبر سره جنسي تېري شوي دي د هېواد له شمالي، په تېره بيا د بغلان او تخار له

ولایتونو څخه په دې ورستیو وختونو کې ګڼ شمېر کورنۍ د ننګرهار ولایت د حصار شاهي ولسوالۍ د مهاجر کمپ ته ورکډه شوي دي.

د دغه کډوالو ډېره برخه پښتانه دي چې د شمال د سیمه ییزو جنایتکارو قوماندانانو له خوا له خپلو کورونو څخه شړل شوي دي. که له یوې خوا د ملګرو ملتونو د پلان له مخې د روان عیسوي کال تر پایه له یو ملیون نه زیات افغان مهاجرین خپلو کورونو ته ستنېدونکي دي، له بله پلوه د هېواد له شمالي سیمو نه ګڼ شمېر نوي مهاجر د خپلو کورونو پرېښودلو ته مجبورېږي، دغه نوي کډوال د ژبې او توکم پر اساس د سمیه ییزو قوناندانانو او وسلوالو کسانو له خوا کړول کېږي، په حقه حقوقو یې تېري کېږي او دوی د خپل ژوند د ژغورلو لپاره پاکستان ته څېرمه د سرحدي سیمو په لور کوچېږي. په دې وروستیو وختونو کې د تخار او بغلان ولایتونو له بېلا بېلو سیمو څخه څه له پاسه درې سوه کورنۍ د حصار شاهي په کېمپ کې مېشتې شوې دي.

د دغو کډوالو د یوې کورنۍ مشر خان جان چې د بغلان ولایت د دوشي ولسوالۍ اوسېدونکی دی، وایي چې د شمال په ولایتونو کې د طالبانو له ماتې وروسته د ځایي قوماندانانو له خوا پر دوی ډېره سخته راغله او په نتیجه کې د خپلو کورونو پرېښودو ته مجبور شول نوموړی وایي: وسلوالو کسانو موټر رانه واخېست، بوټونه، پیسې، ساعت او هر څه یې رانه په زور واخېستل.

د دوشي ولسوالۍ د سرخ کوتل اوسېدونکی نور جلال هم ورته کیسه لري:

په دوشي کې وسلوال قوماندان امان پیسې، موټر او د کور ټول کالي رانه واخېستل او موږ په یو جوړ جامو کې له سیمې نه راوتښتېدو.

د دولت په نامه د کیله ګي اوسېدونکی بیا وایي چې ټوله خبره د ژبې ده. نوموړي زیاته کړه: خبره د پښتو او د فارسي ده، موږ له کیله ګي نه تر سلو زیات کورونه چې ټول پښتانه وو، له خپلو سیمو څخه راوشړل شوو، موږ چور شوو، هر څه یې رانه واخېستل. قوماندان مصطفی او قوماندان امان پر موږ ډېر ظلمونه وکړل، یوازې قوماندان جلال سالنګي له موږ سره

مرسته وکړه، خو د هغه زور نه رسېده، موږ په لاره کې هم د وسلوالو کسانو له خوا چور شوو.

د تخار ولایت د فرخار ولسوالۍ اوسېدونکی سید محمد وایي: د سیمې قوماندانانو وویل چې نور دلته ستاسې د اوسېدو لپاره ځای نه شته. داود قوماندان او د نورو وړو قوماندانانو لکه بیداق، عبدالولي او قهار پر موږ ډېر ظلمونه وکړل. دوی د خرماو، عساط، سیمان او خاکدای د سیمو اوسېدونکو ته وویل چې له سیمې ځخه ووځي.

دغه راز د بغلان د نوي ښار اوسېدونکی حاجی محمدالله وایي:

زموږ د شهر جدید، نهرین او نورو سیمو له پښتنو ځخه یې ځمکې، کورونه او هر ځه په زور واخېستل. قوماندان قاضي فضل، خورشېد، ولي ګک د حنیف زوی او نورو قوماندانانو د سیمې پر خلکو ډېر ظلمونه وکړل، له موږ نه یې ځمکه، کورونه او ټوله شتمني واخېستله. د ننګرهار ولایت د حصار شاهي په کېمپ کې ځه له پاسه ۳۵۰۰ کورنۍ مېشتې شوې دي، چې ټول د خوراکي موادو او پاکو اوبو د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخامخ دي.

د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو تر ټولو لاندې کولو لړۍ تقریباً د دغې سیمې ټولو ولایتونو ته غځېدلې ده.

د پروان ولایت اوسېدونکی تاج الدین وایي: ورک یې کړه، ځه به درته ووایم هغه ځه چې پر موږ شوي دي، یا مو پر سترګو لیدلي دي په حوله مې نه راځي چې درته ویې وایم. د جمعیت اسلامي او نظار شورا وسلوالو کسانو د خلکو ښځې، خویندې او لوڼې بې عزته کړې، مالونه یې رانه بوتلل او ځمکې یې په زور رانه واخیستلې. موږ غواړو چې د غو ټولو سیمو ته سوله ساتي پوځونه ولېږل شي او وسلوالو کسانو ته سزا ورکړل او د هغوی د زور زیاتي مخه ونیول شي.

د پروان ولایت یو بل اوسېدونکی علمداد چې له خپلې سیمې شړل شوی دی، له ملګرو ملتونو او نړیوالو ځخه ګیله لري وایي: صاحبه! موږ په قوم ناصریو، زموږ ګناه ځه وه؟ موږ خو یوازې پښتانه وو! له موږ نه یې هر ځه په زور واخېستل، موږ ایله بیله خپل سرونه راخلاص کړل، ملګري ملتونه

اونوره دنیا زمونږ غم ولې نه خوري ولې زمونږ له حاله ځان نه خبروي؟ د افغانستان له حکومت او ملګرو ملتونو څخه هیله کوو چې مونږ بېرته خپلو سیمو ته ستانه کړي او له وسلوالو کسانو څخه وسلې ټولې کړي او د ظلمونو مخه یې ونیسي.

د افغانستان د لندمهالې ادارې د سپکو صنایعو او خوارکي موادو زیرمو محمد عارف نورزی چې د یو هیئت په مشرۍ د هېواد شمالي ولایتونو ته تللی و، د بشري له حقوقو څخه د وسلوالو ډلو دغه سرغړونې تایېدوي او وایي:

په شمالي سیمو کې د وسلوالو افرادو او قوماندانانوله خوا پر خلکو ډېر ظلمونه شوي، د پنځوسوو په شاوخوا کې عریضې مونږ ته رسېدلې دي چې هر یوه په کې د خپلو کورونو او جایدادونو د بېرته ورکولو غوښتنه کړې ده.

د یادونې وړه ده چې د افغانستان له شمال نه په زور راکډه شوي ټولو مهاجرینو په یوه اواز په دغو سیمو کې د وسلوالو ډلو د بې وسلې کولو او د وسلوالو جنایت کارانو د محاکمه کولو او د هېواد په شمال کې د نړیوال سَوله ساتي پوځ د ځای پر ځای کولو غوښتنه وکړه، څو د سیمه ییزو وسلوالو ډلو د زور زیاتي مخه ونیول شي او دوی په ډاډه زړه خپل ورځني ژوند ته دوام ورکړي.

له نوښت مجلې څخه په مننه.

د مزار تولوژنه

په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه

د ژباړن یادښت:
کله چې تېر کال طالبان د واک پر ښودو ته اړ کړای شول، افغانانو هیله درلوده چې نور به هېواد ته سوله او ارامي شي، نور به وروروژني، وینې توینې، خورونې او د ورانۍ لړۍ ته د پای ټکی کېښودل شي، نور به ارامي او سوکالي راشي. خو له بده مرغه چې حالات لا نور هم توپاني شول. د هېواد په شمال کې د شمالي تلوالې او نړیوالې تلوالې له خوا بشري جنایتونه تر سره شول، داسې بشري جنایتونه چې د بشر په تاریخ کې به یې ساری ډېر لږ ولیدل شي.
دا چې د هېواد په شمال کې بشري جنایتونه تر سره شول، نو اوس د افغانانو لپاره څه کول په کار دي؟
د ټولو افغانانو لپاره په کار دي چې نړیوالې او افغاني محاکمې ته د بشري جنایتکارانو راکښلو لپاره نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي. ځکه د افغانستان د چارو څېړونکي او پلټونکي په دې باور دي چې د یوه رژیم له نسکورېدو سره د نوي رژیم د واک ته راتلو پر مهال ډله ییزې وژنې تر سره شوې دي، دا ډله ییزې وژنې د غوایي د کودتا پر مهال او بیا یې په اوږدو کې تر سره شوي دي. که هغه مهال او یا تر هغو وروسته دا بشري جنایتکاران او جنګي جنایتکاران محکمې ته راکښل شوي وای، اوسني

جنايتونه به نه رامنځ ته کېدل. اوس هم که دا جنايتکاران محکمې ته راوښکل شي نو په راتلونکي کې هم د داسې جنايتونو وېرې شته.

نړيوالې محکمې او افغاني محکمې ته د جنايتکارانو د راکشولو مقصد د يوې ډلې پلوي او د بلې مخالفت نه دی، بلکې د جنايتکارانو محاکمه ټول له بشريت سره مينه ده.

له ۲۰۰۱ کال وروسته چې د هېواد په شمال کې کوم بشري جنايتونه تر سره شوي دي، د هغــــو په اړه يوه ايرلېنډي ژورنالېست مستند فلم جوړ کړی دی چې Clive Freeman يې په اړه يوه ليکنه کړې او ما ژباړلې ده، تاسې يې لوستو ته رابولم.

اشفاق

د اسير شويو طالبانو په شکنجه کولو او وژلو کې امريکايي پوځيان لاس لري او د هغو درېيو زرو اسيرانو د ډله ييزې وژنې په پټ ساتلو او پټولو کې يې مرسته کړې چې مزارشريف ته څېرمه په يوه سيمه کې تر سره شوې. دا هر څه د يوه ايرلنډي فلم جوړوونکي Jamie Doran له هغه مستند فلم څخه په ښه توګه څرګندېږي چې له دغو تباه کوونکو وژنو څخه يې ډک کړی دی.

د Jamie Doran دا وروستی فلم چې "په مزار کې ډله ييزه وژنه" نومي، د جرمني په برلين کې په پارلماني ودانۍ کې وښودل شو. د فلم له ننداري سره سم له لاسه د يوه نړيوال پلاوي د جوړېدو غږ پورته شو چې د دغو سندونو له مخې پلټنې وکړي.

د نړيوالو بشري حقوقو يو مشر Andrew McEntee چې همدا مستند فلم يې د سينما پر پرده ليدلی او په دې اړه يې د فلم بشپړه ليکنه لوستې، په دې باور دی چې دا د سترو جنګي جنايتونو څرګند شواهد دي چې امريکايي عسکرو په افغانستان کې ترسره کړي دي. McEntee چې د مستند فلم د ننداري پر مهال په برلين کې و، وويل: څرګنده چې جنګي جنايتونه تر سره شوي دي، اوس بايد جنايتکاران يوازې نړيوال عدالت ته

پرېښودل، له نړيوال عدالت سربېره جنايتکاران بايد د امريکا د متحده د ايالاتو د قانون منګولو ته هم وسپارل شي.

د Jamie Doran د مستند شل دقيقه يي فلم زياته برخه په پټه جوړه شوې، که څه هم په فلم کې عيني شاهدانو ويلي چې د غچ اخيستو په وېره او ډار کې ژوند کوي، خو له دې سره سره بيا هم دوی ټول حاضر دي چې په يوه نړيواله محاکمه کې د شاهد په توګه او د سترګو ليدلو حالاتو د ويلو لپاره حاضر شي.

په دغه فلم کې يو عيني شاهد وايي چې ما په خپلو سترګو يو امريکايي پوځي وليد چې د يوه افغان بندي سر يې پرې کړ او پر نورو يې تېزاب تلې کړل؛ دلته امريکايانو هر هغه څه وکړل چې غوښتل يې، موږ ډېر بې وسه او ناچارو وو، هيڅ قوت مو نه درلود چې د دغو بې رحمه خلکو د داسې جنايتونو مخنيوی مو کړی وای.

همدغه سړی د خپلو سترګو ليدلي حال وايي او زياتوي: هغه بنديان چې وهل او دربول شوي او ټپيان شوي وو، کله به يې چې له زندان څخه د باندې وويستل، بيا نو نه رابښکارېدله، دوی بيا د تل لپاره غيبېدل. د نورو شاهدانو له منځه دوو نورو شاهدانو وويل: موږ دې ته په زوره اړ کړای شوي وو چې کانتينر لرونکي موټرونو وچلوو او طالب بنديان دښتې ته يوسو، چې بيا به په بېړه او منډه په داسې حال کې په ټوپکو ويشتل کېدل او وژل کېدل چې ۳۰ - ۴۰ امريکايان د وژنو د افادې کولو لپاره ولاړ وو. د اسنادو او شوهدو له مخې بنديان دغې دښتې ته د ځايي امريکايي قوماندان په امر وړل شوي او وژل شوي دي.

په فلم کې يو بل عيني شاهد پخپل لاس د بنديانو د وژلو اعتراف کوي او يو بل افسر چې د دوستم په ځواکونو کې افسردی وويل: زه په دې تهديد شوم، چې په راتلونکي کې بايد هر څه د خپل ژوند د خونديتوب لپاره پټ وساتم. نو دغه افسر له خپلو جنايتونو څخه پرده پورته نه کړه.

پــــــه المــــــان کې PDS (Party of Democratic Socialism) ګوند چې په مزار کې د ډله وژنې (Massacre in Mazar) فلم د ښکاره کولو لپاره يې په Reichstage کې ترتيبات نيولي وو، د ګوند مشر Roland Claus په

احتیاط او غور د فلم محتویات کتل، خو د دغه فلم د سوچه والي او رښتینوالي په اړه یې خبرې وکړې.

Adre Brie چې په اروپایي پارلمان کې PDS ګوند غړی دی، د پاتې ناروغ طالب بندیانو په درملنه کې یې علاقه وښودله. ده زیاته کړه: زه به خوشاله شم چې یو نړیوال کمېسیون هغه ناراموونکیو او پرېشانوونکیو سوالونو ته ځواب وواییي چې د دغه فلم له ننداري وروسته راپورته کېږي.

په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې Bire وویل: زه په افغانستان کې د Doran د خطرناک فلم په کړو وړو پوه شوم او زه به له فلم سره مالي مرسته ورکړم. د PDS ګوند غواړي چې په افغانستان د جګړې رښتیني فلمونو تر لاسه کړي. ده زیاته کړه چې فلم به د اروپا په پارلمان کې هم ننداري ته وړاندې کړي.

د Clive Freeman لیکنه، ژباړن: حامد اشفاق، ګوربت دوه میاشتنۍ خپرونه، پرله پسې ۱۷ ګڼه، ۲۰۰۲ کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میوند احمد ، مزارشریف

په شمال کې د شمال ټلوالي جارحيت او د پښتنو مظلوميت

د طالبانو له ماتې سره سم په شمال کې د پښتنو حالت ډېر زړه دردوونکی او خواشينوونکی دی. د شمال ټلوالې له خوا په شعوري ډول پښتانه ځورول کېږي، په ډول ډول نومونو ځپل شوي او په بېلابېلو ډولونو ربړول شوي دي. پښتنو ته د بې پاسپورټه بهرنيانو په سترګه کتل کېږي او مال، شتمني، ځمکې او کردې هستې يې د هغوی له خوا چور او تالان شوي دي. د سمنګانو په ولايت کې له پښتنو سره ډېر بد چلند شوی دی

دشمال ټلوالي'د ظلمونو بېلګه

چې قلم يې د کاغذ پر مخ نه شي کښلی او د ايبک او نورو سيمو ترخنګ د غزنيګک کلي مېشت پښتانه يو مخ بې عزته شوي او د هغوی کردې

هستی یې چور او تالان کړي دي، ددې ځای له پښتنو څخه یې یوازې څلوېښت زره مېرې پېولې دي.

ددې ځای د پښتنو ګناه دا وه چې دوی د ستر افغان محمدګل خان مومند له تېر سره تړاو درلوده، عزت یې لوټ شوی او ډېر ځوانان یې په دې جرم چې القاعده دي، وژل شوي او ان ځینې یې ژوندي له پوسته جلا شوي او حلال شوي هم دي. د مزارشریف او بلخ په سیمو کې هم د پښتنو حالت ډېر خراب او زړه دردوونکی دی، هغه ورځ چې په مزار کې د استاد عطا او دوستم ډلو ترمنځ جګړه وه په ښار کې د پښتنو کوم واده و او ناوې یې د شاه کورته لېږدوله چې په لاره کې یې څو ټوپکیانو مخه ونیوله او ناوې یې ترې بوتله، چې تر ننه پورې لا درکه ده او هېڅوک یې غږ نه اوري، همدارنګه د مزارشریف په ښار کې پښتانه په ازاد ډول نه شي اوسېدلای او نه شي کولای چې خپل کاروبار پر مخ بوزي. د مزار او پلخمري دلارې په اوږدو کې د رباطک په سیمه کې وسله وال کسان د موټرو مخه نیسي او له پښتنو څخه پیسې غواړي، که لانجه یې ترمنځ راغله بیا یې ژوندي نه پرېږدي. په دې بهیر کې یې دوه اوونۍ وړاندې دوه پښتانه ځوانان چې کابل ته راتلل په دغه سیمه کې د نورو له منځه راښکته او بیا یې شهیدان کړل.

د جوزجان او نورو ولایتونو په ګردو سیمو کې هم له پښتنو سره ورته چلند کېږي او د ژوند ګردې اسانتیاوې یې ترې اخیستي دي، پر کورونو یې هره ورځ وسله وال کسان ورځي او په بېلابېلو نومونو یې وسله والو او پټو ځایونو ته بیايي او په ډېره سختۍ د پیسو په بدل کې راخوشې کېږي. پښتانه هېڅ حق نه لري چې خپل غږ پورته کړي او خپل شکایتونه څرګند کړي او که دا وکړي بیا یې د پټېدو ځای نه شته.

له بهرنیو خبریالانو او د بشر د حقوقو له بهرنیو چارواکو سره یا د شمال ټلوالې ژباړن او وسله وال کسان وي او یا هم د شمال کوم لوړ پوړی چارواکی چې پښتانه ونه شي کولای بشپړ شکایت وکړي او په بهرنیو رسنیو کې یې خپاره کړي او نړۍ د شمال ټلوالې له ظلمونو او تېریو څخه خبره شي چې د انسانانو پر یوه ځورېدلې ټولنه څه تېرېږي.

د منځمهالي دولت لـه خوا هم چې کلـه کوم پلاوی شمال تـه راځي، د شمال ټلوالې کسان ورسره وي او پښتانه نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او هغوی ترې خبر کړي، ځکه لـه هغو سره د ټلوالې وسله وال کسان وي او څوک دا جرئت نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او ګرد حالات ورته ووايي، خو لـه دې سره سره بيا هم هغوی څه نا څه د خلکو عريضې راټولې کړي او د منځمهالي دولت مشرتابه ته يې کېدی شي رسولې وي، همدارنګه د بشر دحقوقو غوښتونکو هم لږ تر لږه ځانونه په دې خبر کړي دي، خو تر اوسه يې هېڅ مثبته نتيجه نه ده ورکړې.

د بغلان او کندز ولايتونو په مرکز او ولسواليو کې پښتانه وژل شوي، وهل شوي، او مالونه يې چورشوي دي. موټرې ترې په بېلابېلو نومونو وړل شوي او تښتول شوي دي او د موټر چلوونکو د وژلو ډېرې بېلګې په لاس کې شته. پر ځمکوالو او کروندګرو باندې لـه عشر پرته پر يوه جريب ځمکه دولس منه غنم ټاکل شوي هغوی به يې د شمال ټلوالو ټوپکيانو ته ورکوي. په لارو کې امنيت نه شته او په ځانګړي ډول پښتانه په بېلابېلو سيمو کې لوټ شوي او ځينې يې وژل شوي دي. لنډه دا چې د شمال ټلوالې تر بريو وروسته په عمومي ډول پښتانه ځورول شوي او په شعوري ډول يې چور او چپاول کړي دي، ځکه د شمال ټلوالې يو کوماندان چې نه غواړم نوم يې ياد کړم. ما ته وويل: " ماره جنرالان ايراني و روسی تربيه ميدادند كه پشتونهای شمال را بزنيد ، بكوبيد ، چور كنيد ، بی عزت كنيد . تا شما از چنگال انها ازاد شويد وكشور ازاد داشته باشيد . به انها مسلط باشيد و تا اخرين قدرت خود كوشش كنيد كه انها را ازشمال بكشيد ، ومجبور كنيد كه وطن ابای شما را ترک كنند و بروند" په دې ډول د ټلوالې يو بل کنډک مشر چې غيور نومېږي، ما ته وويل: "چه فكر ميكنيد كه ما كی هستيم؟" ما ورته وويل تاسې مجاهدين يئ او د نړۍ ستر زبرځواک ته مو ماته ورکړه او د منځمهالي دولت غړي ياست. ويې ويل: " نه ، تو نفهميده يی. ما مجاهد عليه فساد و مجاهدين نگهداری نواميس كشور نيستيم. ما مجاهد هستيم عليه پشتونها ، ما كه شما را زنده مانده ايم شكر بكشيد".

له دې خبرو څخه څرګندېږي چې روسان بيا غوارې موږ سره وجنګوي او دا ځل ورور له ورور سره دښمن کړي. د ايران هڅه داده چې نه يوازې په شمال بلکې په ګرد افغانستان کې د پښتنو ځواک او قوت له منځه يوسي او فرهنګ يې زيانمن کړي. د ډموکراسۍ مخه ونيسي او زموږ خپلواکي له ګواښ سره مخامخ کړي، همدا خبره ده چې ډول ډول ايراني فلمونه، کتابونه او نورې خپرونې شمال ته رالېږي، له شمال ټلوالې سره مالي مرستې کوي او د شمال ټلوالې د برلاسۍ هڅې کوي، همدارنګه شمال ټلوالې ته لارښوونه کوي چې څه وکړي او کومه پاليسي غوره کړي او د چا پر وړاندې خلک راوپاروي. ايران نه غواړي چې د افغانستان ملي بېرغ د تل لپاره هسک وي او د نورې نړۍ په کتار کې يو پرمختللی او ازاد هېواد وي.

روسان هم دا هيله لري، په شمالي سالنګ کې همدا اوس هم د روسانو بيرغ رپېږي او ترڅنګ يې د شمال ټلوالې د پخواني حکومت (د رباني حکومت) بيرغ ولاړ دی، اوس نو تاسو خپله فکر کولای شئ چې د شمال ټلوالې اصلي ماهيت څه شی دی؟.

له هيلې مجلې څخه په مننه

PROPERTY OF ACKU

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر خبري کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

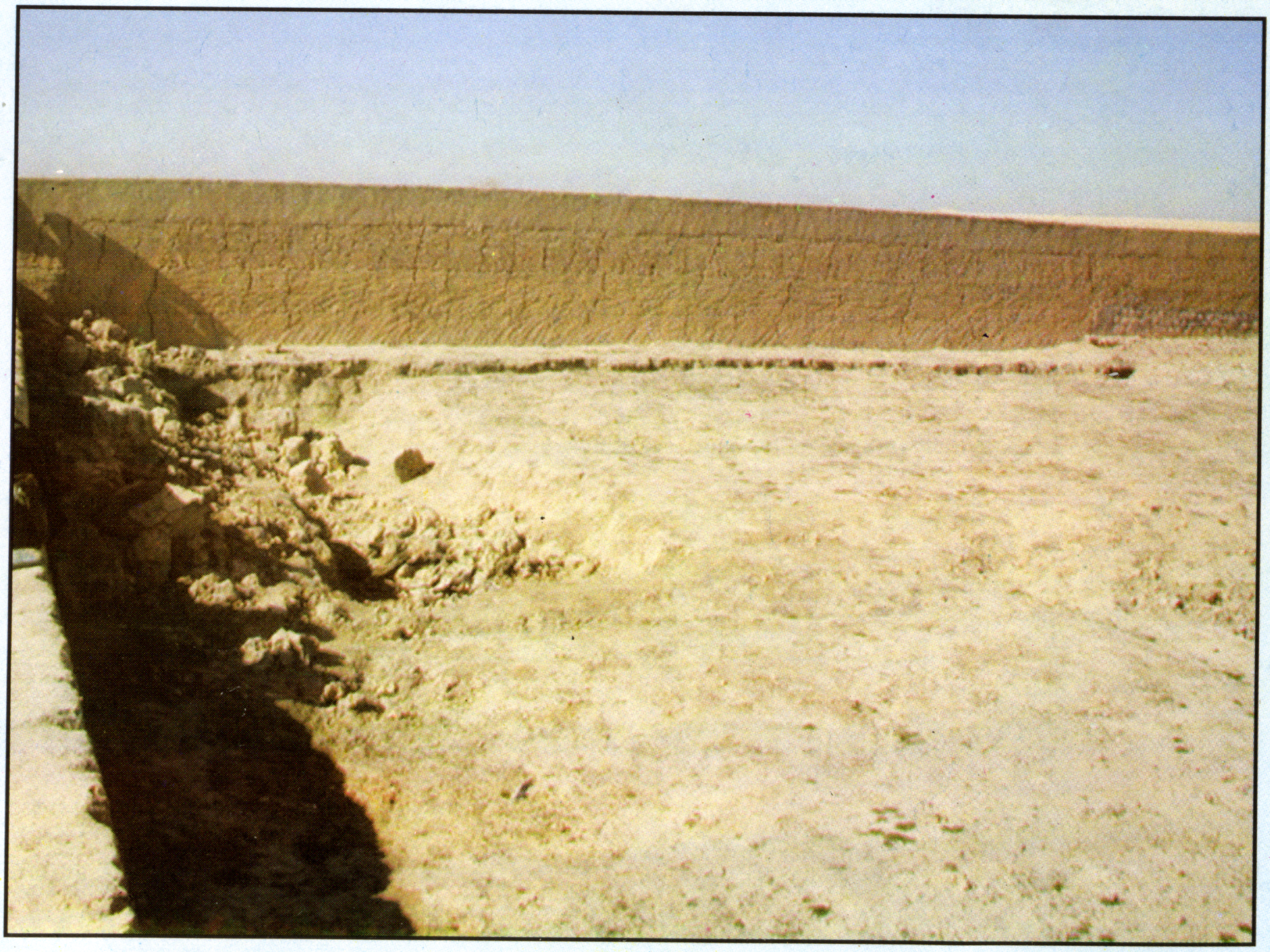

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

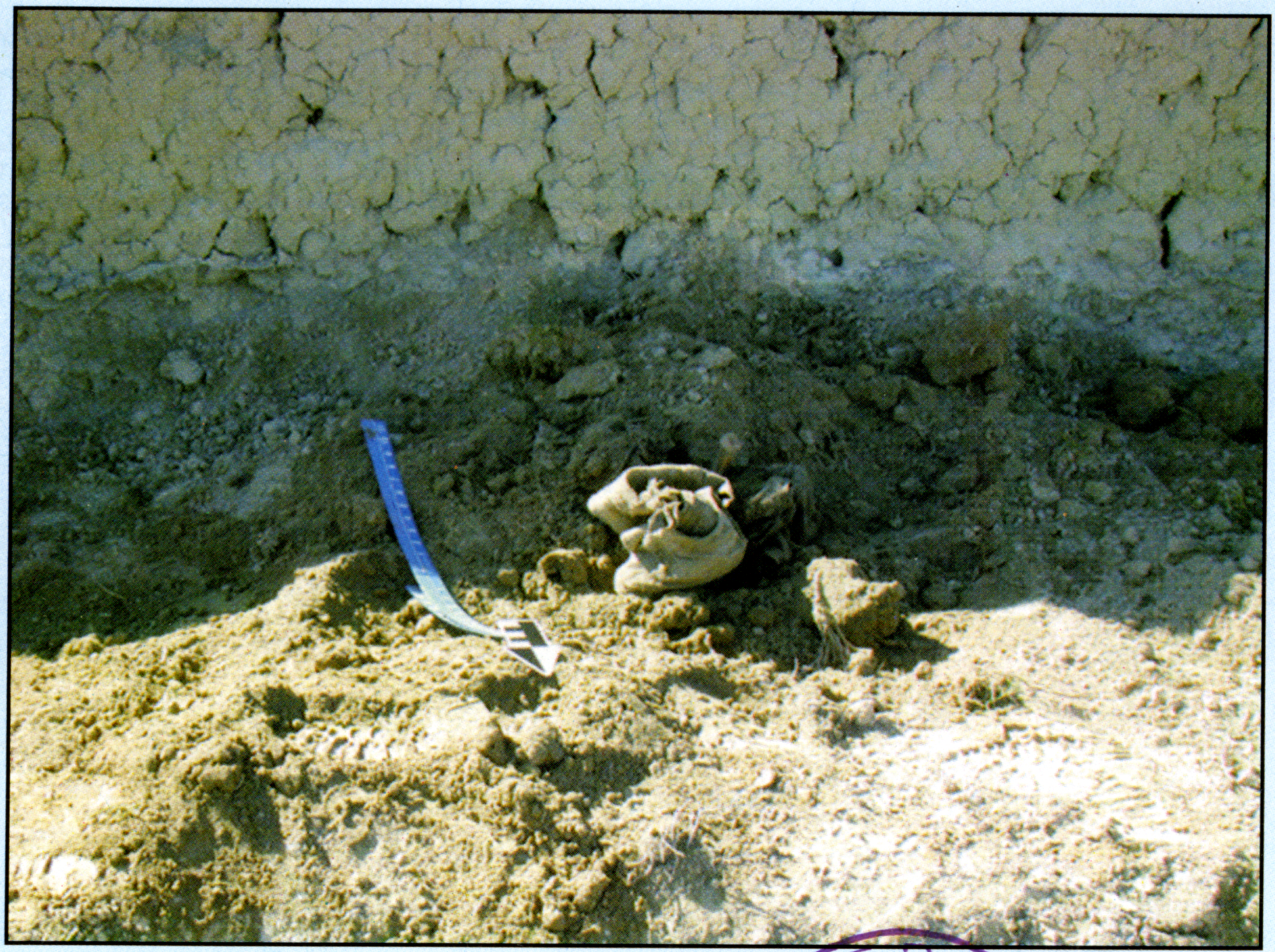

PROPERTY OF ARIC Established 1989

عبدالباري جهاني

دعوه

کـنـدهار مـې د بابـا پـه قوالـه دی
کـه پنجشېر دی کـه واخان دی وطن زمـا دی
هـره لوېشت مې د نـیکه او بابـا ګـور دی
پـر هـر ګـام بـاندې لحـد او کفـن زمـا دی
هـر غـاټول یې زمـا لـه وینو رنګ اخېستی
دا پـه وینـو روزل سـوی چمـن زمـا دی
لـه نـیکه را پاتـه سـوی پـه مـیراث دی
دا د مشـکو رباتونـه ختـن زمـا دی
سـرداري یـې زمـا پـه پـچـه ده ختلې
لـه آمـو تـر مست هېلمنده مامـن زمـا دی
کـه تـاجک دی کـه ازبـک دی یـو افغـان دی
د دې خـاوري هــزاره ترکمـن زمـا دی
چې فکـر [illegible] یـې سـر کې
[illegible] زمـا دی
ښه یې زما دي، بد یې زما دي، هر څه زما دي
د دې خـاوري ارغـوان او زرغـن زمـا دی
دلـتـه هـره تـیـږه، کـانی بدخشـان دی
دا لالونـه، غـرونه غـرونه دمـن زمـا دی
د ازل تقسـیم بـاغوان یـم پـیدا کـړی
دا بهـار دا لالـه زار او ګلشـن زمـا دی
دا مورچـل مورچـل پکتـیا او دا شـېر بړېتي
چې فلـک بـه کـوږ وګوري دښمن زمـا دی
کـه "مـیرویس" دی کـه اکبر کـه مسجدي دی
هـره تـوره، هـر مـیدان او تـورزن زمـا دی
فـتح زمـا ده، فخـر زمـا دی، جشـن زمـا دی
شـهید زمـا دی د ویـرژلو شـیون زمـا دی
چې پـه زړه کې څـه در تېر نـه سي اسمانه!
چې پـرون مـې د نـیکونو، نـن زمـا دی

ویرجینیا، ۵، ۱۹۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

Pushtoons In North of Afghanistan

(Collection of Articles)
Collected By Dr. M.Jaweed

Published by:

S.C.P.R.D --
Sapi's Center for Pushto Research and Development
Address: Flate No 314, 3rd floor, Gul Haji Plaza,
Ph/ Fax: 091-5704506
Email: SCPRD@psh.paknet.com.pk

Date 2003

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library